

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Ústav sociálních studií

Šikana jako projev násilného chování a její prevence

(z pohledu žáků a studentů základních a středních škol)

diplomová práce

Autor: Bc. Klára Pipková

Studijní program: N7507 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Sociální pedagogika

Vedoucí práce: Mgr. Iva Junová, Ph.D.

Oponent práce: doc. PhDr. Pavel Vacek, Ph.D.

Zadání diplomové práce

Autor: Klára Pipková

Studium: P19P0709

Studijní program: N7507 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Sociální pedagogika

Název diplomové práce: Šikana jako projev násilného chování a její prevence (z pohledu žáků a studentů základních a středních škol)

Název diplomové práce AJ: Bullying as a manifestation of violent behavior and its prevention (from the perspective of primary and secondary school pupils and students)

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Diplomová práce se bude zabývat šikanou, konkrétně jejími projevy mezi žáky a studenty základních a středních škol. Cílem diplomové práce bude s pomocí odborné literatury analyzovat a komparovat projevy šikany mezi žáky a studenty základních a středních škol a zjistit preventivní opatření ze strany školy proti tomuto jednání. Práce bude teoreticko-empirického charakteru. Teoretická část se bude zabývat šikanou v souvislosti s mládeží, jejími formami, projevy, příčinami, vývojem, následky a aktéry. Dále se bude zaměřovat na řešení a prevenci vzniku šikany. Empirické šetření bude realizováno na základě analýzy současného stavu v oblasti šikany kvantitativně. Využita bude metoda dotazníkového šetření.

KOLÁŘ, Michal. *Bolest šikanování*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2005, 256 s. ISBN 80-7367-014-3.

KOLÁŘ, Michal. *Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny, diagnostika a praktická pomoc*. Praha: Portál, 1997, 127 s. Pedagogická praxe. ISBN 80-7178-123-1.

ŘÍČAN, Pavel. *Agresivita a šikana mezi dětmi: jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha: Portál, 1995, 95 s. Pedagogická praxe. ISBN 80-7178-049-9.

BENDL, Stanislav. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003, 197 s. Pedagogika. ISBN 80-86642-08-9.

JANOŠOVÁ, Pavlína, Lenka KOLLEROVÁ, Kateřina ZÁBRODSKÁ, Jiří KRESSA a Mária DĚDOVÁ. *Psychologie školní šikany*. Praha: Grada, 2016, 415 s. Psyché. ISBN 978-80-247-2992-3.

Garantující pracoviště: Katedra sociální pedagogiky,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Iva Junová, Ph.D.

Oponent: doc. PhDr. Pavel Vacek, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 1.2.2020

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou závěrečnou práci vypracovala pod vedením vedoucí závěrečné diplomové práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 29. 3. 2021

Poděkování

Poděkování náleží Mgr. Ivě Junové, Ph.D. za odborné vedení práce, věcné rady a vstřícnost při konzultacích. Mé poděkování také patří všem respondentům, kteří mi poskytli potřebná data pro empirické šetření.

Anotace

PIPKOVÁ, Klára. *Šikana jako projev násilného chování a její prevence: z pohledu žáků a studentů základních a středních škol*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2021. 86 s. Diplomová práce.

Diplomová práce se zabývá Šikanou jako projevem násilného chování a její prevencí z pohledu žáků a studentů základních a středních škol. Tato práce je členěna do pěti kapitol. První kapitola se zabývá agresivitou a agresivním chováním, dělením agresivního chování, jeho příčinami vzniku, strategiemi zvládnání a výzkumy o agresivním chování. Druhá kapitola se zabývá obecně šikanou, poté konkrétně šikanou ve školním prostředí, projevy a členěním šikany, jejími stádii, příčinami, následky a šikanou z pohledu legislativy. Třetí kapitola se zabývá charakteristikami účastníků šikany, tedy obětí, agresorem, spolužáky, pedagogy a rodinou dětí. Čtvrtá kapitola se zabývá prevencí a řešením šikany na úrovni školy, rodiny, dále institucemi, které se věnují prevenci, preventivními programy a projekty, diagnostikou šikany a opatřeními, nápravou v rámci řešení šikany. Pátá kapitola se zabývá metodologií výzkumu, analyzováním výsledků včetně statistického testování hypotéz a diskuzí. Je zde využit dotazník, který se zaměřuje na projevy šikany mezi žáky a studenty základní a střední školy a preventivními opatřeními proti šikaně.

Klíčová slova: šikana, agresivita, prevence šikany, řešení šikany

Annotation

PIPKOVÁ, Klára. Bullying as a manifestation of violent behavior and its prevention: from the point of view of primary and secondary school pupils and students. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2021. 86 pp. Diploma thesis.

The diploma thesis deals with bullying as a manifestation of violent behavior and its prevention from the point of view of primary and secondary school pupils and students. This work is divided into five chapters. The first chapter deals with aggression and aggressive behavior, the division of aggressive behavior, its causes, coping strategies and research on aggressive behavior. The second chapter deals with general bullying, then specifically bullying in the school environment, manifestations and member bullying, its stage, causes, consequences and bullying from the point of view of legislation. The third chapter deals with the characteristics of participants in bullying, ie victims, aggressors, classmates, pedagogy and families of children. The fourth chapter deals with prevention and bullying at the school and family level, as well as institutions dedicated to prevention, prevention programs and projects, bullying diagnostics and measures, measures to address bullying. The fifth chapter deals with research methodology, analysis of results, including statistical testing of hypotheses and discussions. There is the use of a questionnaire, which focuses on the manifestations of bullying among pupils and students of primary and secondary schools and preventive measures against bullying.

Key words: bullying, aggression, bullying prevention, bullying solution

Prohlášení

Prohlašuji, že diplomová závěrečná práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č. 13/2017 (Řád pro nakládání s bakalářskými, diplomovými, rigorózními, dizertačními a habilitačními pracemi na UHK).

Datum: 29. 3. 2021

Podpis studenta:.....

Obsah

Úvod.....	10
1. Agresivita a agresivní chování	12
1.1. Dělení agresivního chování	13
1.2. Etiologie agrese.....	15
1.3. Výzkumy zabývající se agresivním chováním	18
1.4. Strategie zvládnání agrese a její prevence	20
2. Šikana jako projev agresivního chování	22
2.1. Šikana ve školním prostředí.....	24
2.2. Členění a projevy šikany.....	26
2.3. Stádia šikany	28
2.4. Příčiny a následky šikanování.....	30
2.5. Legislativa.....	33
3. Charakteristika účastníků šikany	35
3.1. Oběť	35
3.2. Agresor.....	37
3.3. Spolužáci.....	40
3.4. Pedagog.....	41
3.5. Rodina dětí.....	42
4. Prevence a řešení šikany	44
4.1. Preventivní opatření na úrovni školy	45
4.2. Prevence šikany na úrovni rodiny.....	47
4.3. Instituce zabývající se pomocí a poradenstvím v oblasti šikany	47
4.4. Preventivní programy a projekty	48
4.5. Diagnostika šikany.....	49
4.6. Nápravná opatření na úrovni školy	52
4.7. Řešení šikany na úrovni rodiny	54

5. Metodologie výzkumu	56
5.1. Metoda výzkumu	56
5.2. Výzkumný problém a cíle výzkumu	57
5.3. Hypotézy a předpoklady	57
5.4. Výzkumný soubor	59
5.5. Analýza výsledků výzkumu	60
5.5.1. Vyhodnocení hypotéz a předpokladu	61
5.5.2. Preventivní opatření ze strany školy	68
5.6. Diskuze	73
Závěr	76
Seznam citačních zdrojů	78
Seznam tabulek	83
Seznam grafů	85
Seznam příloh	86

Úvod

Tato diplomová práce se zabývá šikanou jako projevem násilného chování mezi žáky základních a studenty středních škol. Téma šikany souvisí s mým studovaným oborem, tedy Sociální pedagogikou. Šikana je jevem, který se v minulosti tabuizoval, ovšem to se nyní změnilo. Již několik desetiletí je toto téma velmi probíráno a řešeno celou řadou odborníků, například Kolář Michal, Říčan Pavel, Janošová Pavlína či Kollerová Lenka, ovšem stále v naší společnosti tento jev přetrvává. Šikana je stále aktuální téma, nejen ve vztahu mezi mladistvými, ale vyskytuje se i mezi dospělými či dokonce mezi dětmi předškolního věku. Tento jev se objevuje v různých formách a v různé intenzitě ve všech sférách naší společnosti. Týká se mezilidských vztahů, které jsou součástí kolektivů, jak pracovních, tak školních, ale i přátelských či rodinných. Šikana má velmi negativní důsledky na její aktéry, zvláště na oběti, které bývají dlouhodobého charakteru.

I když je šikana tak rozšířený problém, zejména v dětských kolektivech, tato skutečnost neznámá, že je lehce zjištělná. V některých případech je, nejen pro pedagogy ve školních zařízeních, velmi obtížné šikanu rozpoznat. Těžko rozpoznatelná je především proto, že se odehrává bez vědomí pedagoga, skrytě a v některých případech je velmi propracovaným systémem násilí, který zahrnuje celý kolektiv nejen přímé aktéry, tedy agresora a oběť.

Proto je podle mého názoru důležitá osvěta ohledně tohoto problému, aby se dokázaly rozpoznat projevy šikany, vědělo se, jak postupovat při řešení šikany a hlavně jak šikaně předcházet v rámci prevence. Právě k tomuto účelu, tedy k osvětě ohledně šikany a její prevence, slouží tato diplomová práce a zároveň je toto i moje motivace k vybrání tohoto tématu.

Teorie diplomové práce pojednává o agresivitě a agresivním chování. Rozsáhlou část teorie tvoří téma šikany, konkrétně ve školním prostředí, její projevy, formy, stádia. V závěru se teorie zabývá prevencí šikany, jak v rodině, tak i ve škole a řešením šikany.

Cílem diplomové práce a výzkumu je analyzovat a komparovat projevy šikany mezi žáky základních a studenty středních škol a zjistit preventivní opatření ze strany školy proti tomuto jednání. Výzkum se zaměřuje na to, zda žáci základních a studenti středních škol mezi sebou vnímají projevy šikany. Cílem výzkumu je také zjistit

souvislost mezi výskytem projevů šikany, stupněm školy, kterou respondenti navštěvují a pohlavím respondentů a souvislost mezi formami projevů šikany a pohlavím. Tyto cíle jsou naplňovány kvantitativní metodou prostřednictvím dotazníku. Data se komparují mezi žáky základních škol a studenty středních škol. Výzkum statisticky ověřuje ústřední hypotézu, zda výskyt projevů šikany je podmíněn stupněm školy, kterou respondenti navštěvují.

1. Agresivita a agresivní chování

Tato kapitola se věnuje vysvětlení rozdílu mezi agresivitou a agresí. Je zde vysvětlen pojem agrese a zároveň příčina jejího vzniku, jelikož šikana je specifická forma agrese. Dále kapitola pojednává o různých formách agresivního chování. Poté je zde ukázáno agresivní chování v praxi prostřednictvím výzkumů a v poslední řadě jsou zde uvedeny některé strategie zvládnání agresivního chování.

Proto, abychom dokázali šikanu definovat, je důležité pochopit teorii agrese a s ní související agresivitu. Ve společnosti jsou tyto pojmy často zaměňovány či vnímány jako synonyma a je tedy nezbytné uvědomovat si rozdíl mezi těmito pojmy.

Primárně je zde uvedena definice agresivity, jelikož agrese je jakýsi projev agresivity. Martínek (2009, s. 9) agresivitu, která vychází z latinského slova *aggressivus*, definuje jako „*útočnost, postoj nebo vnitřní pohotovost k agresi. V širším slova smyslu se takto označuje schopnost organismu mobilizovat síly k zápasu o dosažení nějakého cíle a schopnost vzdorovat těžkostem*“. Vágnerová (2004, s. 28) píše o „*tendenci, pohotovost k násilnému způsobu reagování*“. Podobně definují agresivitu Fisher a Škoda (2009, s. 46) a to jako: „*tendenci k útočnému a násilnému jednání vůči druhé osobě či okolí*“. Obecně by se tedy dalo říci, že agresivita je dispozice k násilnému, agresivnímu chování a typický rys osobnosti člověka a zároveň determinuje agresivní chování v rozličných situacích.

Každý příslušník lidského druhu disponuje určitou mírou agresivity. Člověk, který má vyšší míru agresivity jedná impulsivně, agresivně, podrážděně a útočně, má problémy se sebeovládáním v různých situacích, na které by jiný člověk agresivně nereagoval. Naproti tomu člověk s nízkou mírou agresivity je schopen kompromisu, je považován za komunikativního, společenského člověka. Pro tyto lidi jsou typické vlastnosti jako rozvážnost či přívětivost (Dolejš et al., 2014, Martínek, 2009).

Pokud se pokusíme o laickou definici agrese, mohla by být vymezena jako násilné chování jednoho druhu k jinému nebo stejnému druhu. Pro potřeby této diplomové práce je důležité uvažovat nad agresí jen mezi příslušníky stejného druhu, tedy vnitrodruhovou a to konkrétně mezi lidmi. Pojem agrese vychází z latinského slova *aggressio* tzn. přibližovat se, jít k, proti a označuje „*jednání, jímž se projevuje násilí vůči některému objektu, nebo nepřátelství a útočnost s výrazným záměrem ublížit*“ (Martínek, 2009, s. 9). Čermák (1998) považuje za agresi nejen fyzické, ale i

emocionální a psychické ublížení, například zastrašování, vyhrožování. Agrese je porušování sociálních norem, které omezuje práva a poškozuje živé bytosti či objekty (Vágnerová 2004). Je to tedy typický projev agresivity v chování jedince. Raboch et al. (2012, s. 146) chápe agresi jako „*fyziologickou odpověď, která směřuje k přežití organismu v přírodě*“.

Na základě předešlých definic lze usoudit, že agrese je cíleně zaměřené chování s cílem ublížit jinému jedinci stejného či jiného druhu, sobě a neživému objektu. Ublížení může mít formu fyzickou i psychickou. Je to tedy naučené chování, které si jedinec osvojí na základě zkušenosti, jelikož se takové chování někdy v minulosti vyplatilo a díky němu jedinec dosáhl zamýšleného cíle.

Vašutová (2010) tvrdí, že agrese je multidimenzionální souborný pojem. Může tedy zahrnovat celou řadu projevů od podráždění, asertivního chování, hostilně agresivního chování až po samotné násilí chování jako je hněv, vztek.

Jedinec, který jedná asertivně, dokáže prosazovat své názory, práva v souladu s existujícími zákony. Tímto chováním dává najevo ostatním lidem to, že má právo se rozhodnout, jak bude jednat a myslet (Martínek, 2009).

Při agresivním chování můžeme rozlišit subjekt a objekt agrese. Přičemž subjektem se myslí jedinec či skupina osob vyznačující se agresivním chováním a objektem je jedinec či skupina osob, na kterou je agresivní chování zaměřeno.

1.1. Dělení agresivního chování

Podle teoretika Fromma (2007) existují dva typy agrese, konkrétně benigní a maligní. Benigní agrese je přiměřená obranná reakce užitá při ohrožení s cílem zajistit přežití, je prostředkem biologické adaptability. Maligní agrese je neoprávněná se znakem krutosti a destruktivity. Tento druh agrese je typický pouze pro člověka. Díky ní člověk uspokojuje své pudy a vášně.

Každý autor pohlíží na agresi z různých hledisek, proto existuje mnoho druhů agrese. Vašutová (2010) rozlišuje šikanu s hlediska charakteru objektu zaměření na **heteroagresi**, kdy se subjekt agrese zaměřuje na jiné lidi, **autoagresi**, ta je zaměřena na sebe sama. Zmiňuje i agresi **extrapunitivní**, která je zaměřená navenek a **intropunitivní**, tedy zaměřená dovnitř.

Z pohledu směru agrese na objekt lze konkrétněji zmínit **agresi vybitou na neživém předmětu**. S touto agresí se lze setkat od mateřské školy ve formě rozbíjení hraček, nejčastější forma agrese užitá ve školním prostředí. Neživý předmět slouží jako prostředek pro uvolnění agrese a cíl tohoto typu agrese může být zastrasování ostatních. V případě **agrese vybité na zvířeti** jedinec přenáší agresi spíše na zvíře, jakožto na slabšího tvora než na jiného člověka, který je pro něj silnější soupeř.

Z hlediska příčin lze rozlišit agresi na instrumentální a emocionální. **Instrumentální** agrese slouží k dosažení určitého vnějšího cíle. Čermák (1999) uvádí, že této agresí předchází připravený plán, zvažování alternativ průběhu jednání. Martínek (2009) rozlišuje agresi **instrumentální žádoucí**, která je naprogramovaná s jasným cílem, např. loupež, šikana, zabití či zranění jiné osoby, agresor má chladnou hlavu při jednání. Naopak **instrumentální nutná** agrese jak uvádí tento autor, je zrádná a nebezpečná a jde o obranu před agresí žádoucí, tedy užití agrese za cílem ochrany. Naopak **emocionální** agrese je vyvolána negativní emocí, například hněv, impulsivita. Tato agrese je cílem sama o sobě, povětšinou jde o snahu zranit. Primárním znakem je neplánovanost (Vašutová, 2010, Dolejš et al., 2014). Doprovodným znakem je fyziologická a motorická reakce, tou může být zatínání pěstí, zrychlování dechu Slaměnik et al. (2001) doplňuje **tyranizování a šikanování**, chápe je jako ubližování bez cíle.

Dle projevu agrese rozlišujeme přímou, nepřímou agresi. **Přímá** agrese je charakterizována přímým kontaktem mezi subjektem a objektem agrese. **Nepřímá** agrese je přeorientovaná na zástupný objekt.

Dalšími typy jsou **fyzická** a **verbální** agrese, projevená slovně, **aktivní**, při níž je vyvinuta nějaká činnost a **pasivní**, která na první pohled není patrná. Tyto typy se navzájem prolínají. Na základě kombinací těchto typů Čermák (1998) zmiňuje agresi **fyzickou aktivní přímou** (bití, fyzické ponižování), **fyzickou aktivní nepřímou** (najmutí vraha, jiné osoby k uskutečnění agrese), **fyzickou pasivní přímou** (zabránění někomu v dosažení cíle, tzn. ničení věcí slouží k dosažení úspěchu), **fyzickou pasivní nepřímou** (odmítnutí plnění požadavků), **verbální aktivní přímou** (urážky, nadávky), **verbální aktivní nepřímou** (pomluvy), tento druh bývá součástí ostrakizmu – prvního stádia šikany, **verbální pasivní přímou** (odmítnutí s někým hovořit), **verbální pasivní nepřímou** (nezastat se někoho, když je kritizován). Verbální agrese by se dala zahrnout

pod pojem psychická agrese, která v sobě zahrnuje také formu aktivní a pasivní. A zahrnuje nadávky, ponižování, nezáměr o osobu, nedostatek péče o jedince a podobně. Fyzické agrese se většinou dopouštějí lidé s vývojem osobnosti odchylným od normálního vývoje (psychicky nemocní, s agresivními povahovými rysy), alkoholici či nevyspělí rodiče, příslušníci sekt, jejichž zaměření je agresivní.

Jiným typem agrese je proaktivní, tuto agresi nevyvolávají popuzující okolnosti (útok, nadávky) a **reaktivní**, která je reakcí na vnější okolnosti (Výrost et al., 2008).

Martínek (2009) představuje agresi **frustrační**, jejíž vznik je spojován s frustrací, což je určitá překážka bránící jedinci ve splnění jeho cílů. Frustrace vyvolá negativní emoci, zejména hněv a toto směřuje k agresivnímu chování s cílem frustraci překonat. Frustraci mohou zapříčinit jiné osoby, ale i liberální styl výchovy či kognitivní funkce jedince.

1.2. Etiologie agrese

Na vzniku agrese se podílejí různé faktory, tudíž její původ nemá jen jednu příčinu, ale tvoří jej komplex různých vlivů. Tyto faktory se mohou vzájemně ovlivňovat. Míra ovlivnění jedince závisí na jeho osobnosti. Dolejš et al. (2016) pohlíží na vznik agrese ze tří hledisek – biologického, psychologického a sociálního.

Biologický přístup souvisí se systémem funkcí, který agresivní projevy tlumí a také spouští. Agresivní chování je spojováno s aktivací určitých částí limbického systému a útlumem inhibiční funkce prefrontálního kortexu (Raboch et al., 2012). Jinými slovy dochází k potlačení funkce odpovědné za ovládání agresivních impulzů. Dolejš et al. (2016) uvádí, že na vznik agresivního chování mají vliv i neurotransmitery, zejména nízká hladina serotoninu a dopaminu.

Značnou roli při vzniku agrese sehrávají i genetické faktory a to až 60 %. Působení genetických faktorů lze očekávat v situaci, kdy se jedinec z normální rodiny chová extrémně agresivně, tudíž je rodinné prostředí nepatologické a je tedy možné, že je agresivita u jedince podmíněna genetickými faktory. Další podmínka, kdy je možné předpokládat vliv genetických faktorů je v případě, že je velký počet příslušníků rodiny agresivních, tudíž zde může být souvislost s přítomností společného genetického faktoru (Čermák, 1998).

Z pohledu **psychologického přístupu** agrese představuje pud, který je přirozený pro jedince a Freud předpokládal, že agrese má vazbu na pud smrti. Tento pud je ve stálém konfliktu s pudem života, a aby pud smrti nepoškozoval organismus, musí být orientován ven (Raboch et al., 2012). Další vysvětlení vzniku agrese z pohledu psychologického vysvětluje Dollardova frustrační teorie agrese, podle které frustrace „*zvyšuje pohotovost k agresivnímu jednání nebo takové jednání podněcuje*“ (Raboch et al., 2012, s. 143). Frustrace je psychický stav, u kterého určité okolnosti znemožňují dosáhnout nějakého cíle, a tento stav vede k agresi. Související problém je také psychická deprivace. Podle Matějčka (1997) představují různé formy psychické deprivace větší ohrožení než frustrace. Tento autor uvádí, že jde o psychický stav, při kterém není uspokojována základní psychická potřeba. Přičemž tato potřeba může být uspokojena nějakým náhradním způsobem.

Z hlediska **sociální teorie** vznik agrese ovlivňuje působení různých společenských faktorů, především sociální učení. Základem teorie sociálního učení jsou sociální interakce, s nimi souvisejí vzorce chování, které jsou reakce na různé situace. Některé chování je odměňováno, jiné trestáno. Jedinec upřednostňuje takové chování, které vede k úspěchu. Tato teorie vypovídá o tom, že agrese je naučená prostřednictvím nápodoby a pozorování. V případě, že bude odměňována a tedy posilována, bude ji jedinec používat (Atkinson, 2003).

Se vznikem agrese souvisejí i nesprávné výchovné postupy v rodině. Výchova by měla odpovídat věku dítěte. Rodina by dítěti měla také poskytnout pocit jistoty toho, že k nim patří a má někoho na koho se může obrátit. Dítě potřebuje lásku, která je náročná, důsledná a i přísná (Matějček, 1986).

Výchova by pro dítě měla být čitelná s jasně nastavenými pravidly. Rodič má dítěti také poskytovat jistotu v tom, že každý problém se dá vyřešit, pokud se dítě něčím proviní, tak si za něj ponese určitý následek a tímto se prohřešek vyřeší. Rodič, jehož výchova je pro dítě nečitelná, působí nejistě. Tato výchova spočívá v nejasných pravidlech, odměna a trest se odvíjejí od nálady rodiče. Problém je v tom, že dítě neví, v jaké náladě se rodiče nacházejí. Nečitelnost ve výchově má za následek agresi v chování, lež, záškoláctví apod. Problémem je také, když rodiče ukazují dítěti, že agresivita souží k dosažení vytyčeného cíle. Každý jedinec si v dětství projde obdobím přirozené agrese, kdy se chce dítě prosadit, jednat samostatně. Pokud rodič začne

ustupovat svéhlavému chování dítěte, tak dítě nabyde dojmu, že takovýmto chováním dosáhne toho, čeho chce a toto chování pro dítě dostává smysl (Martínek, 2009).

Podobný názor zastává i Antier (2004), který tvrdí, že je důležité stanovit dítěti jasné hranice, přičemž je důležité plnit potřeby dítěte a neplnit všechna jeho přání. Výchova by měla směřovat k tomu, aby dítě dokázalo ovládat svoji energii a využít ji k rozvoji kreativity, řešení problémů a k pozornosti vůči jiným dětem.

S tímto přístupem souvisí i škola, kdy je chování řízeno školním řádem, který se ovšem od pravidel v rodině může lišit. Ovšem je důležité, aby pravidla ve škole a pravidla v rodině byla pevná a čitelná. Mohou nastat dva případy, v prvním případě jsou pravidla v rodině široká, anebo v druhém případě žádná. Problém je ten, že pravidla ve škole nejsou mnohdy tak široká jako v rodině, pro dítě se tato pravidla ve škole zdají být nepřehledná, nerozumí tomu, proč je ve škole trestán za něco, co je pro něj doma normální. Tyto děti vedeny volnou výchovou mají pocit, že mohou vše a agrese vůči někomu jinému se jim zdá přirozená, jelikož rodiče jeho problémové chování považují za normální na rozdíl od školy. V druhém případě jsou pravidla v rodině úzká, dítě je v rodině vedeno přísnou výchovou. V tomto případě jsou pravidla ve škole pro dítě široká a dovolují mu provádět takové činnosti, které by mu v rodině nebyly povoleny. Stávají se z nich v učitelově nepřítomnosti agrese, i když navenek působí jako vychovaní jedinci, protože se snaží učiteli vyhovět, pomáhat (Martínek, 2009).

Ve školním prostředí dítě získává vědomosti, návyky, dovednosti, navazuje vztahy s ostatními dětmi, zároveň se dostává do konfliktů. Škola by děti měla vést k vzájemnému respektu, slovnímu řešení problémů, měly by se umět prosadit v kolektivu, ale také přizpůsobit se (Antier, 2004).

Důležitým faktorem je vliv subkultur. Jedinec je součástí různých sociálních skupin buď dobrovolně (neformální skupiny) nebo na základě vnějších okolností (formální skupina). Čím silnější je příslušnost zejména k neformální skupině, tím menší je schopnost se od ní distancovat, přijímá její normy, které mohou být i patologické, ztrácí svoji individualitu. Ve skupině může být agrese přijímána jako norma, prostředek prosazení se a jedinec se s tímto může ztotožnit, jedná pod tlakem skupiny, ztrácí kontrolu nad svým agresivním chováním. Podle tohoto je jasné, že vrstevníci a vrstevnické skupiny mají velký význam ve vývoji jedince, někdy může tento vliv být i negativní (Martínek, 2009).

Mediální násilí je jedna z nejvýznamnějších příčin agresivního chování, jelikož média ovlivňují jednání, myšlení i cítění lidí, může díky tomuto docházet k přetváření reality, toto umocňuje fakt, že s médii se člověk setkává neustále. K tomuto procesu ovlivňování dochází buď vědomě, nebo nevědomě. Je důležité říci, že pojem médium se netýká jen televize či počítače, ale také knihy, novin, časopisů, tudíž i tam se může v určité míře objevit násilné chování. Existuje spousta výzkumů a publikací zabývajících se vztahem mezi sledováním mediálního násilí a následným vznikem agresivního jednání (Suchý, 2007, Kunczik, 1995, Atkinsonová, 1995). Tyto studie a publikace se shodují na tom, že média ovlivňují vývoj osobnosti jedince a tedy i vznik agrese. Nejvíce ovlivnitelné jsou děti. Dítě může násilí viděné v televizi, na počítači, v knihách napodobovat. Agresi může chápat jako povolenou možnost řešení konfliktů. Děti často chápou jen vizuální stránku násilí, nechápou záměr, proč se tak jedince chová. Je tedy důležité, aby rodiče mysleli na to, že dítěti by neměli předkládat agresivní vzory chování ve filmech, pohádkách, počítačových hrách. Zároveň je jasné, že styku dítěte s médii rodiče nemohou úplně zabránit, ale podle mého názoru je důležité, aby alespoň z části kontrolovali jejich obsah a případnou agresi prostřednictvím určitých pravidel.

Na vznik agrese u jedince se kromě mediálního násilí mohou podílet i jiné faktory jako je rodina, společenské prostředí, negativní zážitky jedince. Myslím, že když rodiče budou regulovat agresivní chování, jak u sebe, tak i u dítěte, naučí se u sebe agresi postupem času ovládat dítě samo.

1.3. Výzkumy zabývající se agresivním chováním

Agresivní chování je projevem rizikového chování, kterým se ve svém výzkumném projektu zabývá např. Marková (2008) anebo je součástí antisociálního chování, které je obsahem práce Blatného et al. (2006). Existují i výzkumy zaměřené přímo na agresivitu Csémy (2014). V České republice jsou výzkumná šetření zabývající se agresivitou většinou součástí akademických prací, jako jsou bakalářské a diplomové práce. Nejdříve zde budou představeny výzkumné studie zabývající se agresivním chováním v České republice a poté i v zahraničí.

Blatný (2006) výzkumné šetření zaměřil na antisociální chování, nezabývá se tedy jen agresivním chováním. Výzkumu se zúčastnilo 4980 žáků a studentů základních a středních škol v krajských městech ve třech věkových kohortách 12letých, 14letých a 16letých. Co se týká agresivního chování, autor zjistil, že u chlapců má násilné chování

vyšší rozšíření než u dívek, přičemž z toho se nejvíce vyskytuje fyzické násilí (pěstní souboje) a nošení zbraní do školy, včetně střelných zbraní. Tato zjištění lze považovat za varující.

Výzkum prováděný v České republice zaměřený na agresivní chování provedli Csémy et al. (2014). Tento výzkum měl za cíl analyzovat rozsah a formy agresivního chování žáků ve školách. Výzkum byl realizován formou dotazníkového šetření. Otázky dotazníkového šetření vycházely z oblasti rodiny, vrstevnických vztahů a školního prostředí, tyto oblasti byly rozděleny do dalších proměnných. Dotazník se zaměřoval na žáky 7. Až 9. tříd Základních škol. Ve výzkumném souboru převažovali chlapci. Z výzkumu vyplývalo, že u obou pohlaví převažovalo verbální agrese. Chlapci projevovali spíše přímou agresi na rozdíl od dívek. Za zmínku stojí vyšší míra projevů násilí žáků vůči učiteli a také ze strany učitele vůči žákům. Z výzkumu bylo také patrné, že vyšší úroveň agresivního chování byla spojována s horšími vztahy k rodičům, volnými rodinnými pravidly, nízkou úrovní rodičovské kontroly, častějším využíváním fyzických trestů, nižší oblíbeností kolektivu, častým trávením volného času s partou, nízkou oblíbeností školy a pocitem, že učitelé se žáky jednali nespravedlivě. Tento výzkum by mohl sloužit k prevenci agresivního chování ve škole, zejména v oblastech, které byly ve výzkumu sledovány.

Další publikace s názvem Mezinárodní publikace o zdraví a životním stylu dětí a školáků (Madarasová et al. 2016) realizovaná v České republice vycházela z mezinárodní studie HBSC (Health Behaviour in School – aged Children) pod záštitou Světové zdravotnické organizace, která přinášela informace o zdraví, tělesné a duševní pohodě, sociálním prostředí a chování mládeže z mnoha zemí světa. Tato publikace porovnávala školní mládež z České republiky s mládeží ze Slovenské republiky, Maďarska, Ukrajiny a Polska. Násilným chováním zde byly myšleny rvačky, šikana a kyberšikana. Časté rvačky byly čtenější u školáků, zejména u chlapců z těchto sledovaných zemí než ze zemí uváděných v studii HBSC. Nejvyšší počet obětí šikany bylo z Ukrajiny. Čeští školáci oproti průměru studie HBSC se stávali aktéry šikany méně často, patřili ke státům s nejnižším výskytem aktérů šikany.

Byly představeny některé výzkumy tuzemské, nyní bude popsán výzkum ze zahraničí. Jedná se o výzkum, jehož autoři jsou Barrio et al. (2009) realizovaný ve Španělsku. Cílem studie bylo vytvoření základu pro prevenci agrese u dětí a adolescentů

založeného na vztahu výchovných stylů rodičů a agrese u dětí a adolescentů. Byly zde využity dva dotazníky. První dotazník byl použit k posouzení výchovných stylů. Tento dotazník se skládal z několika faktorů, které byly součástí výzkumné studie, jednalo se o komunikaci/náklonnost, kontrola, nepřátelství/zanedbávání. Druhým byl dotazník, který se skládal z 20 položek, zaměřených na fyzickou a verbální agresi. Z výsledků autoři zjistili, že u mužů v porovnání s ženami převažovala vyšší úroveň jak globální, fyzické, tak i verbální agrese. Objevili, že zejména verbální agrese rostla s postupujícím věkem. Co se týkalo výchovného stylu rodičů, tak chlapci hodnotili rodiče jako méně komunikativní, více kontrolující a nepřátelštější než dívky. Ve výzkumu také autoři ukázali, že výchovné styly otce a matky byly podobné, ale lišily se podle sociální třídy a složení. U nižší sociální třídy byla prokázána nižší úroveň afektivní komunikace a vyšší hodnoty v kontrole a nepřátelství. Jako ukazatel vzniku agresivního chování autoři považovali pohlaví, profese otce a rodinné vztahy. Podle autorů by se daly výsledky toho výzkumu využít k výuce dětí emocím. Autoři shledali za nejlepší prevenci agresivního chování harmonické soužití rodičů a harmonická interakce mezi rodiči a dětmi.

Byly představeny některé výzkumné studie zaměřené na agresivitu. Většina výzkumů se zabývá fyzickou a verbální agresi a různými faktory, které s agresi souvisí. Obecně výzkumy o agresivním chování mohou sloužit pro určitou prevenci tohoto chování a možnost srovnávání agresivního chování na základě různých faktorů např. věku, pohlaví.

1.4. Strategie zvládnání agrese a její prevence

Důležitou roli v případě vzniku agresivního chování hraje prevence a případně ovládnutí chování jedincem. V případě dětí a mládeže jsou primární skupinou, která je zodpovědná za prevenci agresivního chování rodiče. Jak již bylo zmíněno výše, rodiče by měli dítě naučit regulovat svoje a jeho projevy agresivního chování. Pokud dítě nabyde dojmu, že agrese je přirozený způsob řešení problémů a nechá se agresi volný průběh bez nějakých pravidel, dítě přijme tento způsob za vzor a bude se jím samo řídit.

„Vlastním nástrojem primární prevence je ovšem výchova a osvěta. Ta se provádí na různých úrovních: na té nejobecnější sdělovacími prostředky, na méně obecné ve školách a v nejrůznějších jiných společenských institucích, nejkonkrétněji a nejúčinněji ovšem v rodinách“ (Matějček, 1992, s. 16). Rodiče by také měli odmítnout projevy

agresivního chování dítěte, případně ho na toto chování upozornit. Rodiče by dítě měli vychovávat s pomocí pravidel chování, která by dítě mělo dodržovat, tímto způsobem kontrolují jeho chování.

Prevence slouží k předcházení tomu, aby jedinec začal projevovat agresivní chování negativním způsobem. Pokud jsou u něj již patrné projevy agresivity, je důležité, aby ji dokázal zvládat a řešit. Strategie řešení a zvládnání agresivity závisí také na samotném druhu agresivního chování. U emocionální agrese se obecně doporučuje, aby jedince svoji agresi vybil na neživém předmětu, např. boxovací pytel. Dalším řešením agresivního chování může být trest, který agresi může nejen potlačit, ale i posílit. Čermák (1998) uvádí, že u středně slabé agrese či u agrese, kdy jedinec agresivním chováním získá málo, je trest účinný, naopak při silné intenzitě či emocionální agresi nikoli, jelikož jedinec není schopen ovládat své chování a vnímat nebezpečí trestu. Podle Martínka (2009) je nezbytné při užití trestu respektovat určité podmínky např. to, že mezi projevem agresivního chování a trestem má být krátký časový interval, intenzita trestu má být vysoká a v neposlední řadě by mělo být chování, za které je jedinec trestán přesně definováno. Další roli při řešení agrese kromě rodiny mohou hrát i odborníci v pedagogicko – psychologické poradně, ve středisku výchovné péče, školní psycholog, pedagog, výchovný poradce.

Existují různé hry na zvládnání agresivity. Podle Šimanovského (2002) rozdělit do mnoha kategorií např. na aktivizační a rozechřívací, na hry jejichž prostřednictvím jedinec pozná sám sebe či hry, které vedou ke zvýšení soustředění jedince. Uvádí, že je důležité, aby jedinec nebyl nucen do hraní a také ho motivovat zahrát si nějakou hru.

Na závěr kapitoly je potřeba poznamenat, že v mezilidských vztazích zvýšená agresivita u člověka vzbuzuje negativní dopady, tento člověk může být brán jako nebezpečný, ohrožující element, ostatní se mu mohou vyhýbat, vyčleňovat ho z kolektivu. Ale agresivita nemusí být vždy chápána jako negativní, vyjádřená v přiměřené míře může mít pozitivní vliv, například pro upevnění autority, sebevědomí či ochrany svého života, integrity.

2. Šikana jako projev agresivního chování

Tato kapitola pojednává o šikaně spíše z obecného hlediska. V této kapitole je vysvětlen pojem šikana, poté konkrétněji šikana spojená se školním prostředím, zároveň i její členění a projevy. Blíže jsou zde představeny stádia šikany a popsána diagnostika šikany. V neposlední řadě jsou zde zmíněny i příčiny a následky pro aktéry šikanování a také právní hledisko šikany.

Nyní je důležité představit samotný pojem šikana, který pochází z francouzského slova *chicane* znamenající „*zlomyslně obtěžování, sužování, pronásledování, například vůči podřízeným nebo občanům*“ (Říčan, 1995, s. 25). Samotná šikana se dotýká osob s různými vztahy, může se odehrávat v různém prostředí, nabývat odlišných podob. Historie užívání tohoto pojmu se váže k případům mazáckého týrání nováčků ve výkonu základní vojenské služby, přibližně půlstoletí zpátky, jak uvádí Říčan et al. (2010). Tento projev chování se poté rozšířil i do jiných společenských skupin a prostředí, přičemž se může jednat o internáty, výchovné ústavy, nápravné léčebné zařízení, věznice, pracoviště, zdravotnická zařízení či rodinu.

Proměny týkající se šikanujícího chování souvisí zejména se vznikem nových médií a prostředky, kterými je šikanující chování uskutečňováno. Na základě tohoto vzniká nová forma šikany, tedy kyberšikana. Je ovšem potřeba zdůraznit, že podstata šikany je po celou dobu vývoje šikanujícího chování stejná.

Existuje několik definic šikany od různých autorů, např. podle Říčana et al. (2010, s. 21) je šikana „*ubližování někomu, kdo se nemůže nebo nedovede bránit*“. Toto sociálně patologické chování je tedy cílené vůči slabšímu jedinci. Mezi aktéry šikany je tedy nepoměr sil, moci a to jak fyzické, tak i psychické. Nemožnost bránit se může být způsobena nějakým handicapem, odlišností, tělesnou slabostí oběti. Zároveň tito autoři tvrdí, že aktéři šikany jsou ve stejném postavení např. ve škole mezi žáky a studenty.

Ovšem je nutné poznamenat, že existují i jiné formy šikany, kde aktéři ve stejném postavení nejsou. Jedná se zejména o šikanu na pracovišti, kdy může šikanovat nadřízený podřízeného a také může šikanovat učitel žáka a naopak.

Jde o chování opakované. Pro tento úsudek svědčí i definice šikany od Martínka (2009, s. 109), který tvrdí, že v rámci šikany „*jeden nebo více žáků úmyslně a většinou opakovaně týrá spolužáka nebo spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci*“. Ovšem Říčan et al. (2010) připomíná, že o šikaně lze hovořit i v případě jednorázového jednání s možností opakování.

Z definic lze usuzovat, že šikana je tedy opakované, cílené agresivní jednání silnějšího jedince, skupiny vůči slabšímu jedinci či skupině za účelem upevnění moci a toto chování obsahuje určité znaky. Mezi tyto znaky patří opakovanost, samoučelnost a úmysl v jednání a nepoměr sil účastníků šikany. Tento úsudek potvrzuje Kitliňská (in Vašutová et al., 2010), která uvádí charakteristiku šikany pomocí **záměrnosti**, která spočívá v poškození jedince, **trvání v čase**, **asymetrie síly** aktérů šikany a následků šikany v podobě neschopnosti obětí se účinně bránit proti šikanujícímu chování.

Pro hlubší pochopení toho, co je šikana uvádí Kolář (2001) tři hlediska šikany. Pohlíží na šikanu jako na **nemocné chování**, jehož hlavní rysy shrnuje takto: „*jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně týrá a zotročuje spolužáka či spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci*“ (Kolář, 2001, s. 27). Do tohoto pohledu na základě svých zkušeností z praxe na učňovských školách zahrnuje fyzickou a slovní agresi, používání a zastrasování zbraní, krádeže, ničení a manipulaci s věcmi, násilné a manipulativní příkazy, zraňování izolací, oklikou a „uměleckými“ výtvary. Z druhého pohledu na šikanování pohlíží jako **na závislost**. V tomto pohledu jde o vzájemný vztah účastníků šikany. Princip spočívá ve skrývání svého strachu a využití strachu druhého jedince. V prvotní fázi se skupina rozdělí na „silné“, kteří skrývají svůj strach tím, že ho vyvolají ve „slabých“ jedincích. Postupem času mezi těmito jedinci vzniká určitá závislost agresora na oběti v podobě stálého stupňování svého chování vůči oběti a oběti na agresorovi v podobě identifikace s agresorem. V posledním pohledu je na šikanování nahlíženo jako na **poruchu vztahů ve skupině**. Zde je důležité pochopit šikanu jako onemocnění celé skupiny, šikana se tedy nedotýká pouze jedince či agresora a oběti, ale vztahů v celé skupině. Tudíž i léčba musí směřovat k celé skupině a případným vztahům k okolí. Zmiňuje, že pravé šikanování se objevuje ve skupině, kde jsou vztahy rovnocenné, např. skupiny dětí a mládeže, mezi sourozenci či vychovateli. Tam, kde dochází primárně k využívání nadřazenosti a podřazenosti se hovoří o zneužívání moci.

Jak již bylo řečeno, všechno agresivní chování nelze považovat za šikanu. Zároveň je velmi obtížné určit, jaké chování šikanou je a jaké nikoliv. Chování, které lze označit za šikanu, musí splňovat určité znaky tedy, musí se jednat o opakované, samoučelné, záměrné jednání silnějšího jedince vůči slabšímu jedinci. Martínek (2009) v této souvislosti zmiňuje dva termíny – **šikana** a **teasing**. Teasing se od šikany liší tím, že šikanu na první pohled připomíná. Jde ovšem o škádlení mezi jedinci bez hlubšího úmyslu někoho zranit, ponížit, toto chování není nepříjemné pro aktéry, mezi nimiž jsou navíc vyrovnané síly.

2.1. Šikana ve školním prostředí

Jelikož se tato práce a výzkum zabírají šikanou primárně ve školních zařízeních, považují proto za důležité uvést zde podkapitolu, která se věnuje charakteristice pouze školní šikany, která se vztahuje nejen k aktérům šikany, třídě samotné, ale i ke škole, pedagogům, rodičům. Nejen šikana obecně, ale i šikana odehrávající se ve školním prostředí je starý jev, jelikož Štverák (1999 in Bendl, 2003) uvádí pojem pennialismus či fagging, což znamená „přijímání“ nových členů do okruhu starších a praktikován byl na univerzitách již od 17. století. Šikana ve školním prostředí je i v současné době problémem, který se dotýká všech typů a stupňů školních zařízení od předškolních zařízení až po vysoké školy.

Janošová (2011, s. 10) uvádí definici školní šikany norského autora Dana Olweuse ze 70. let 20. století, který považuje školní šikanu za „*takové chování, kdy jeden žák nebo více žáků opakovaně ubližuje někomu, kdo se neumí nebo nemůže bránit*“.

Z literatury (Říčan et al., 2010, Kolář, 2001, Janošová, 2011.) je patrné, že se nejčastěji šikana odehrává právě ve školním prostředí, konkrétně mezi žáky stejné třídy, tato šikana se označuje jako vnitro – třídní šikana. Říčan et al. (2010) poukazuje na fakt, že tato šikana je nejnebezpečnější, jelikož je nejtrýznivější, oběť dlouhodobě poškozuje a má vliv i na celkovou atmosféru třídy a vztahy v ní. Oběť je opakovaně vystavována šikaně v prostředí, kam se musí vracet a je v kontaktu s agresorem po celou dobu. Velmi často bývá realizována přímo v učebně. Ačkoli může probíhat za přítomnosti pedagoga, nemusí projevy šikany pedagog zvládnout, může je podceňovat. Může se jednat o posměšky, naschvály. Bez přítomnosti pedagoga tato šikana může probíhat v plné síle, kdy oběť nemá částečnou ochranu v podobě přítomnosti pedagoga. Šikana, která je prováděna staršími žáky vůči mladším se může uskutečňovat i ve společných prostorech i mimo prostory školy.

Metodický pokyn k řešení šikany ve školách Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (www.msmt.cz, dále jen „pokyn“) školní šikanu charakterizuje jako: „*Šikana je agresivní chování ze strany žáka/ů vůči žákovi nebo skupině žáků či učiteli, které se v čase opakuje (nikoli nutně) a je založeno na vědomé, záměrné, úmyslné a obvykle skryté snaze ublížit fyzicky, emocionálně, sociálně a/nebo v případě šikany učitele také profesionálně. Šikana je dále charakteristická nepoměrem sil, bezmocností oběti, nepříjemností útoku pro oběť a samoúčelností agrese*“. Tato definice je více rozšiřující než definice Janošové (2011), ovšem podstata školní šikany je stejná ve

všech uváděných definicích. Jedná se tedy o vědomé a úmyslné agresivní jednání mezi žáky či pedagogy, které může mít jak psychickou, tak i fyzickou podobu.

Školní šikana může probíhat několika směry. Konkrétně **od učitele směrem k žákovi**, zde se jedná o případ, kdy učitel s žákem nemá dobré vztahy, žák ač neúmyslně provokuje, učitel k němu má výtky, které u jiných žáků přehlíží. Dalším směrem šikany je **od žáka k učiteli**, kdy žáci učitele mohou provokovat, vyrušují při vyučování. Terčem takovéto šikany mohou být ženy učitelky, které snadno reagují výbušně či učitelé s handicapem. Jiný směr je od **rodiče k učiteli**. Tito rodiče mají pocit, že jim škola musí v každé situaci vycházet vstříc, chybí jim respekt ke škole, mají představu, že vzdělání a výchově ve škole rozumí. Šikana směřuje také **od učitele k rodiči**, cílem šikany se stávají rodiče problémového dítěte, kteří spolupracují s pedagogy na řešení problémové situace. Existuje šikana **mezi učiteli navzájem**, toto chování se dá označit za mobbing. V tomto případě šikany může být šikanován nový pedagog střední či starší generací pedagogů, anebo nově příchozí mladší generace pedagogů může projevovat šikanu vůči starší původní a menšinové generaci pedagogů. Šikana může probíhat i posledním směrem, konkrétně **od ředitele k učiteli** nazývaným bossing. Ředitel zadává učitelům nesmyslné příkazy, užívá vulgární nadávky, apod. (Martínek, 2009).

Problematika šikany ve školách a školských zařízeních v České republice prostřednictvím výzkumných šetření byla analyzována autory napříč desetiletí. V roce 1994 Říčan (1995) provedl výzkum šikany u 2000 pražských žáků v 5. a 6. ročníku základních škol prostřednictvím modifikovaného anonymního dotazníku Dana Olweuse. Říčan zjistil, že průměrně 14 % žáků obojího pohlaví se stává agresory a v průměru 18 % žáků je obětí. Z čehož více je šikana rozšířena mezi chlapci. Pro doplnění je zde uvedeno tvrzení Janošové (2010), která uvádí, že stejnopohlavní šikana, tedy šikana dívek dívkami a chlapců chlapci je častější než šikana mezi dívkami a chlapci. V případě šikany mezi pohlavím šikanují častěji chlapci dívky.

Výzkumy realizované v Praze, Ostravě, Plzni, Mostu, Chrudimi, Hlinsku, Jablonci nad Nisou, Tachově, o kterých píše Kolář (2005) ukazují, že nejvíce ohroženy výskytem šikany jsou základní, zvláštní školy a učiliště, přičemž nejvážnější situace je v ústavní výchově. Z těchto výzkumů je zřejmé, že šikanování se může odehrávat na jakémkoli typu školy, dokonce i v zařízeních předškolního vzdělávání.

Výzkum z roku 2013 cílený na rizikové chování na internetu realizovaný ve spolupráci společnosti Seznam.cz s Centrem prevence rizikové virtuální komunikace

Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci oslovil 21 000 dětí ve věku 11-17 let. Autoři zjistili, že až 21 % dětí do 18ti let věku má zkušenost s nějakou formou kyberšikany, konkrétně nejvíce s verbálními útoky (www.e-bezpeci.cz).

Csémy et al. (2003) realizoval výzkum s názvem *Agresivní chování ve škole, jak je vnímají pedagogové*, který se zaměřoval na agresivitu žáků z pohledu pedagogů. Autoři zjistili, že z celkového počtu 1003 pedagogů si myslí více jak tři čtvrtina, že agresivita žáků je vyšší než v minulosti, přičemž nejvíce se jedná o hrubou slovní agresi mezi žáky, nikdo neodpověděl, že by agrese byla nižší než dříve, což je ukazatelem toho, jak je problematika šikanování na školách aktuálním a vážným problémem. Lze z výzkumů odvodit určitou zvyšující se tendenci k šikanujícímu chování ve školním prostředí a proměnu v jejích podobách.

Problém šikany ve škole či školských zařízení nelze samozřejmě spojovat jen s Českou republikou. Jedná se o globální problém objevující se i v zahraničí. Ve Spojených státech amerických jsou známy případy, psychického či fyzického nátlaku či ponižování se záměrem přijmutí nových členů do univerzitních elitních klubů. Ve Francii jsou zase budoucí studenti prvních ročníků vysokých škol podrobováni různým zkouškám zahrnující fyzické týrání a psychické ponižování, tento rituál je označován pojmem „bizutage“. (Bendl, 2003).

Pro ucelenou představu výskytu šikany na školách jsou zde uvedeny některé výsledky výzkumu, který zmiňuje ve své publikaci Kolář (2005). Jedná se o výzkumy výskytu šikany v na různých stupních škol, v různých zemích světa a vztahující se k různým rokům realizace. Olweus v roce 1985 na základních školách v Norsku zjistil 8,5 % obětí šikany, Dekleva ve Slovinsku také na základních školách v roce 1996 21 % a autoři Smith a Sharp na nižších a vyšších středních škol ve Velké Británii v roce 1990 10 %. Výzkum a tedy i data jsou zastaralá, ale poukazují na fakt, že šikanování ve školních zařízeních není nový fenomén, ale naopak déle trávající problém.

2.2. Členění a projevy šikany

Šikanování může probíhat v různých podobách a s tím souvisí i rozmanité projevy šikany. Tyto projevy jsou závislé na věku, pohlaví, prostředí a vývojových specifikách účastníků šikany. Kolář (1997) uvádí zvláštnosti šikany v jejích projevech u dětí a mládeže týkající se nejen věku, ale také pohlaví a prostředí. Tyto zvláštnosti jsou viditelné převážně na vnější úrovni. Dospívající se podle něho snaží dospělým vyrovnat a tomu odpovídají i projevy šikany. Odehrávají se na vyšší úrovni, co se týká brutality.

Naopak šikana vůči dětem je více náladová, méně propracovaná. Dá se snáze odhalit a řešit. Vzhledem k věku je u dívek přítomnost šikany nižší s častějšími psychickými projevy násilí.

Janošová (2010) doplňuje tyto zvláštnosti v projevech šikany o sadisticko – sexuální podtext v případě šikany dívek chlapci. Jde o prvotní náznak sadisticko – sexuální orientace, která se může postupem času stupňovat a přenést se do partnerských vztahů. Častěji má šikana dívek chlapci povahu neurvalosti a bezohlednosti. Chlapci nemusí vnímat, kdy je vhodná hranice sebeprosazování. U chlapců určité chování nemusí být vnímáno jako agresivní, ovšem dívky toto chování mohou chápat jako bezohlednou agresi.

Říčan et al. (2010) uvádí členění na přímou a nepřímou. **Přímá šikana** je podle něj vyjádřena především **násilím různého druhu** – působení bolesti, fyzická manipulace, poškozování, odcizování věcí, loupež, **pomocí slovního napadání** – nadávky, posměch, urážky a také v **zotročování** – jedinec je pod hrozbou donucen podnikat činnosti zakázané či ponižující. Jde o otevřené útoky proti oběti. **Nepřímá šikana** je založena na sociální izolaci a vyloučení jedince ze skupiny. V mnoha případech se nepřímá šikana kombinuje s přímou.

Bendl (in Vašutová, 2008) člení šikanu na **skrytou** (šikana prováděná beze svědků), **zjevnou** (viditelná okolí), poté podle míry aktivity oběti na **donucení k degradující aktivitě** a na **pasivně snášené ponižující jednání ostatních**.

Kolář (2005) rozděluje šikanu podle projevů na přímou a nepřímou, fyzickou a verbální, aktivní a pasivní. Kombinací těchto kategorií vznikne osm druhů šikany. **Fyzické aktivní přímé** šikanování (škrcení, kopání, fackování), **fyzické aktivní nepřímé** (agresor nařídí někomu, aby oběti ublížili), **fyzické pasivní přímé** (agresor brání oběti v dosahování cílů), **fyzické pasivní nepřímé** (odmítnutí splnění požadavku oběti), **verbální aktivní přímé** (nadávky, urážky), **verbální aktivní nepřímé** (rozšiřování pomluv symbolická agrese vyjádřená v básních, kresbách, apod.), **verbální pasivní přímé** (ignorování oběti), **verbální pasivní nepřímé** (odmítnutí pomoci oběti od spolužáků).

Vašutová (2010) zmiňuje autora Willarda (2007), který člení šikanu na **fyzickou**, která zahrnuje údery, kopance, plivání, **slovní** spočívající v posmívání, nadávání, škádlení a **emocionální a psychickou** šikanu, tzn. šíření fám, manipulování sociálními vztahy, sociální vyloučení.

Další relativně novou formou šikany, která vznikla v souvislosti s vývojem informačních komunikačních technologií a vznikem nových médií je **kyberšikana**. V publikacích autoři (Řičan et al., 2010, Vašutová, 2010) uvádějí, že se jedná o šikanu prostřednictvím informačně komunikačních technologií, zvláště internetu, kam agresor o jedinci uveřejňuje pomluvy, choulostivé, soukromé fotky, apod.

Je to tedy šikana, kdy agresor k činnosti cílené na oběť využívá nových médií a informačně komunikačních technologií jako internet, mobilní telefon, počítač a spočívá např. v ponižování, ubližování, nadávání.

Kyberšikana má s tradiční šikanou společné to, že v obou případech jde o vztah mezi agresorem a obětí, agresor demonstruje svoji převahu prostřednictvím nevhodného, zraňujícího chování. Rozdíly jsou v nástroji, prostřednictvím něhož šikana probíhá, a také to, že kyberšikana neprobíhá face to face, tedy fyzickým kontaktem z očí do očí. Tudíž se oběť s agresorem nemusí potkat a tím pádem agresor zůstává skrytý. I projevy kyberšikany jsou rozmanité. Vašutová (2010) do projevů zařazuje nevyžádané sdělení (hoaxy, spamy, viry), obtěžování, rozohňování (flaming – krátkodobá hádka zahrnující urážky, výhrůžky, vulgarity), obtěžování, pomlouvání, vydávání se za někoho, odhalení a podvod (zveřejňování soukromých, intimních sdělení), vyloučení z různých prostorů v online prostředí (blogy, sociální sítě) či pronásledování.

Janošová (2010) zmiňuje šikanu homofobní. Tato šikana nemusí být cílena jen na osoby s homosexuální orientací, ale i na osoby, které svými projevy v chování neodpovídají představě vhodného chování příslušníků daného pohlaví. Projevy homofobní šikany mohou být nadávky, zesměšňování, hanlivé přezdívky. Tento postoj je dán tím, že ve většině případů pro jedince existuje přijatelná heterosexuální orientace, homofobními narážkami mohou atraktivnější jedinci dávat najevo převahu, nad těmi, kteří v této oblasti mají nižší sebevědomí. Zároveň uvádí, že by měla probíhat v každé školní třídě práce na změně tohoto postoje vůči sexuálním menšinám a odlišnostem druhých lidí, toto se týká hlavně oblasti tolerance.

2.3. Stádia šikany

V této podkapitole uvedu pět stádií šikany podle Koláře (2005), které jsou důležité při samotném řešení šikany, jelikož každé stadium potřebuje odlišné způsoby zásahů. Toto schéma stádií šikany znázorňuje proces postupného narušování vztahů mezi členy určité skupiny až k přijetí šikany ostatními jedinci.

První stádium se nazývá **zrod ostrakismus**. V každé skupině se objevují postupem času lidé, kteří jsou ve skupině méně oblíbení vlivní, tzv. outsideři, černé ovce apod. Tito lidé se od ostatních výrazně liší, např. svými schopnostmi, vlastnostmi, vzhledem či názory. Ostatní členové skupiny vůči těmto jedincům zauímají negativní postoj spojený s nejistotou, která vyvolává obranné reakce. Právě na těchto lidech mohou být páčány prvotní znaky šikany, tedy ostrakismus a izolace. Jedná se o mírné, zejména psychické podoby násilí a přímou či nepřímou verbální agresivitu vůči neoblíbenému členovi skupiny, který se v této skupině necítí příjemně. Ostatní jedinci ho tedy mohou odmítat, nebavit se s ním, pomlouvat ho, atd. Toto stádium není samo o osobě nijak nebezpečné, ale problém nastává, pokud se toto stádium ubere negativním vývojem.

Z prvního stádia může situace přejít do **fyzické agrese a přitvrzování manipulace**, tedy do druhého stádia. Kolář (2005) uvádí dvě příčiny vzniku druhého stádia. První je taková, kdy se ve skupině zvyšuje napětí, a ostrakizovaní jedinci se stávají ventilem pro agresorovy nepříjemné pocity. V tuto chvíli přitvrzuje manipulace a dochází k subtilní fyzické agresi, jedná se o upevnění soudržnosti skupiny na úkor ostrakizovaného jedince. Druhá příčina je taková, když se setkají jedinci výrazně agresivní ve stejné skupině a od počátku používají agresi, k uspokojování svých potřeb. Problémovou situací se také stává taková, kdy začne násilí užívat vůdčí osoba. Důležité jsou v tuto chvíli vztahy ve třídě, pokud jsou lidé kamarádi, panují mezi nimi pozitivní vztahy a mají negativní vztah k násilí, pokusy o šikanování se nezdaří. Pokud je odolnost skupiny proti šikaně oslabená, např. počátečním zmatkem, lhostejnými vztahy, nepřátelskou atmosférou, tak jsou pokusy o šikanování tolerovány a násilí se v nějaké formě do skupiny usadí.

Ve třetím stádiu v důsledku tolerance násilí a manipulace se kolem agresora začnou seskupovat další členové skupiny a dochází k **vytvoření jádra**, které šíří šikanu v celé skupině. Tito příznivci agresora bývají buď jedinci, kteří se s metodami šikanování ztotožňují a k uspokojování potřeb využívají násilí, anebo se jedná o jedince slabé, úzkostné, kteří s agresorem spolupracují za účelem ochrany proti šikaně, aby se sami nestali obětmi. Agresoři systematicky šikanují již dříve ostrakizované jedince. Šikana je také organizovanější než v předchozích stádiích. Zde se také rozhoduje o tom, zda přejde počáteční stádium do pokročilého.

Ve skupině se tvoří podskupiny, pokud se nevytvoří silná pozitivní podskupina, tak vzniknou předpoklady pro to, že se šikanování stane normou skupiny a vzniká další stádium, konkrétně **přijetí norem agresorů většinou**, které se stávají nepsaným

zákonem skupiny. Pokud někdo z členů skupiny tyto normy poruší, je potrestán. Pod tíhou přizpůsobení se této skupině i jedinci mírní, ukázněni začnou šikanovat. U členů dochází k vzniku alternativní identity, která je v souladu s normami agresorů.

V pátém stádiu nazývané **totalita neboli dokonalá šikana** dochází k zavedení totalitní ideologie šikanování, tzv. stádia vykořisťování. Skupina se rozdělí na vládnoucí (otrokáře) a ovládanou (otroci) podskupinu. Násilí agresorů je považováno za normální a správně, není nutné ho skrývat. Agresoři využívají všechny zdroje, které ovládaná podskupina nabízí (finanční, materiální, informační, atd.). Ovládaná skupina tuto situaci může řešit absencí, předstírání nemoci, odchodem ze školy a v nejhorším případě sebevraždou. Kolář (2005) také dodává, že toto stádium vzniká spíše ve věznicích, ve vojenském prostředí, výchovných ústavech. Ve škole vzniká, pokud je vůdce jádra agresorů na vysokém sociometrickém stupni, tedy je oblíbený u učitelů, předseda třídy, má výborný prospěch. Pedagogové mu tedy důvěřují, stojí za ním. Pro toto stádium je charakteristická manipulace, kdy agresoři manipulují se strachem, vinou oběti, ta se v důsledku strachu o život bojí o šikaně mluvit.

Znalost stádií šikany odborníkům umožňuje volit vhodné diagnostické a terapeutické postupy, které vyplývají ze zvláštností jednotlivých stádií šikany.

2.4. Příčiny a následky šikanování

V této podkapitole budou představeny příčiny, které vedou jedince k projevu šikany vůči ostatním jedincům. O příčinách a tedy i následcích šikany se lze dočíst ve všech publikacích týkající se šikany (Kolář, 2005, Kolář, 1997, Vašutová, 2008, Janošová, 2008), hlavními zdroji této podkapitoly jsou knihy od výše uvedených autorů.

V odborné literatuře se lze dočíst mnoho příčin vzniku šikany, proto se je zde snažím shrnout. Samozřejmě, že na vznik šikany u jedince má vliv i jeho charakter. Přičemž určitým základem pro vývoj šikanujícího chování u jedince je podle Koláře (2005) porucha duchovního a morálního vývoje, konkrétně morální slepota agresorů. V tomto případě se jedinci vědomě nedomnívají, že provádějí něco špatného, nepocítují vinu ze svého šikanujícího chování. Uvádí, že zdroj této morální slepoty je sobecká a sebestředná orientace, tedy sobeckost a egocentričnost. Tito lidé nemají úctu k lidem, nemají pochopení pro utrpení druhých a své nevhodné chování si dokáží obhájit. Lidé jsou pro ně v podstatě bezcenné předměty, které lze využít ve svůj prospěch a pobavení. Tato orientace u jedince zvyšuje touhu po moci, přičemž agrese v tomto člověku není nijak řízena, transformována. Příčinou této orientace je neláska k sobě samému. Určité

charakterové vlastnosti předurčují to, zda se jedinec stane agresorem či obětí.

Charakterové vlastnosti agresorů se podle Koláře (2005) vyznačují krutostí a touhou po moci, naopak u obětí očividnou bojácností a zranitelností.

Ovšem samotná porucha duchovního a morálního vývoje nemusí nutně vést k šikaně. Pro vznik šikany je důležitá kombinace určitých příčin a podmínek v oblasti jak dědičnosti, tak i výchovného prostředí, které způsobí u jedince určitý odklon od normálního chování.

Důležitou roli ve vzniku šikany má prostředí a s ním související skupinová dynamika. Stručně řečeno jedná se o určité procesy, které se dějí ve vztazích mezi členy určité skupiny a pozitivně či negativně ovlivňují dění v této skupině a chování jednotlivců či skupiny. Pokud je skupinová dynamika narušena, agresori jí využívají k destrukci pozitivních vztahů ve skupině a zároveň se mění i postoj ostatních jednotlivců k šikanování, snaží se toto chování přehlížet. Do prostředí se zahrnuje také osobnost pedagoga a jeho pedagogický styl a postoj k šikanování. Prostřednictvím své osobnosti pedagog ovlivňuje skupinu. V případě nedostatků, například morální nezralosti, absence nadání pro pedagogickou práci, nedostatku motivace, s tímto souvisí i nedostatky v prevenci proti šikaně je větší pravděpodobnost výskytu šikany. Kolář (2005) uvádí jako překážku úspěšné prevence v oblasti šikany tradiční způsob řízení, tedy hierarchicko – autoritativní, kdy pedagog využívá k řízení skupiny své nadřazené autority. Tento způsob řízení nevyužívá interakci mezi žáky, spolupráci. Jedince, a tudíž jeho potenciál k šikanujícímu chování, ovlivňuje i rodina, ve které vyrůstá a rodičovský styl výchovy. Podle tohoto autora má oběť šikanování velmi často nadměrně ochrannou či dominantní matku a nemá žádnou mužskou osobu, se kterou by se mohla identifikovat a může vyrůstat v neurotické rodině. Na osobnost jedince působí i společnost a mimoškolní skupiny, ve kterých je členem. Tyto skupiny mohou páchat trestnou činnost, užívají násilí a toto může být základem pro vznik šikanujícího chování.

Často je uváděno v souvislosti se šikanováním násilí a agrese v médiích, například v televizi, počítačových hrách, filmech. Podle Elliottové et al. (1995) je šikana formou a projevem syndromu CAN, což je syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte.

Neméně důležité je zmínit i následky šikany, které jsou závažné nejen pro přímé účastníky šikany, tedy pro agresory a oběť, ale také pro ostatní jedince, kterých se šikana dotýká.

Šikana je tedy především porucha vztahů v určité skupině. Dotýká se všech členů skupiny nejen agresora a oběti, ale i osob mimo skupinu. Následky šikany se mohou projevit v různých formách a zasahovat do mnoha stránek lidské osobnosti.

Kolář (2005) zmiňuje čtyři hlavní ničivé následky šikany. V první řadě šikanování způsobuje **újmou na fyzickém a psychickém zdraví oběti**, často se jedná o poškození dlouhodobé a v případě pokročilých stádií šikany i ohrožuje život oběti. Dalším následkem je **fixování antisociálních postojů u agresorů**, pokud se agresorů dá volnost v páchání šikany a není po něm vynucováno dodržování pravidel správného chování. Svědci, kteří šikanování přihlíží, **ztrácejí iluze o společnosti** jako o instituci, která by jim měla zajistit ochranu proti různým formám násilí. Ve skupině, kde je propuknutá šikana se **snižuje efekt pedagogického působení** a tato skupina ztrácí výchovnou funkci.

Považuji za důležité zmínit i následky šikany, které se týkají konkrétně oběti, jelikož na oběť následky šikany dopadají nejvíce. Závažnost následků je závislá na mnoha faktorech, například na délce šikanování, na obranyschopnosti oběti či míře násilí užívaného při šikaně. Nejzávažnější jsou následky u oběti čtvrtého a pátého stupně, které se dotýkají celé osobnosti a mají celoživotní charakter. U dlouhodobé šikany se u oběti může projevit strach o život, poruchy spánku, psychosomatické potíže, porucha sebehodnocení, kdy nedokáže pokračovat ve studiu, při přeřazení se neadaptuje na novou studijní skupinu. Oběti se mohou stát opakovaně obětí šikany i po změně školního prostředí.

Následky šikany u obětí počátečních stádií šikanování nejsou tak nápadné, neznamená to, že by byly méně závažné. Potřeby takovýchto obětí jsou často dlouhodobě a trvale neuspokojovány, tím mohou získat negativní vztah ke škole. Mohou mít problémy s prospěchem, nadměrnou absencí, projevy nepozornosti ve výuce. V důsledku šikanování může být narušen jejich osobnostní vývoj, mohou se objevovat psychické potíže a poruchy v osobnostní a sociální adaptaci.

Kromě těchto zmíněných následků, může oběť chodit domů s modřinami, zničenými školními pomůckami či oblečením, může se zdát být ustrašená, uzavřená, nekomunikativní, požaduje kapesné, i když mu je pravidelně zajišťováno a v neposlední řadě se může sebepoškozovat či vyhrožovat sebevraždou.

2.5. Legislativa

Tato podkapitola pojednává o šikaně z hlediska legislativy. Šikana je sociálně patologický jev, při kterém je jedinci fyzicky či psychicky ubližováno. Agresor se snaží útočit na jedincovu důstojnost, svobodu, zdraví či majetek. Přesto šikana v právním systému České Republiky neexistuje. Hlavním zdrojem problematiky šikany, její prevence a řešení šikany je pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních č. 21149/2016 (www.msmt.cz). Tento pokyn šikanu definuje následovně: „*Šikana je agresivní chování ze strany žáka/ů vůči žákovi nebo skupině žáků či učitelé, které se v čase opakuje (nikoli nutně) a je založeno na vědomé, záměrné, úmyslné a obvykle skryté snaze ublížit fyzicky, emocionálně, sociálně a/nebo v případě šikany učitele také profesionálně. Šikana je dále charakteristická nepoměrem sil, bezmocností oběti, nepřijemností útoku pro oběť a samoičelností agrese*“.

Šikana zasahuje do spousty právních odvětví. Jednání s prvky šikany může být kvalifikováno dle zákona o přestupcích č. 200/1990 Sb. (www.zakonyprolidi.cz) jako přestupek proti občanskému soužití (ubližení na cti, či na zdraví a v případě šikany s rasistickým podtextem také jako způsobení újmy jedinci kvůli jeho příslušnosti k rasové menšině či etnickému původu) či jako přestupek proti majetku (způsobení škody na cizím majetku).

Šikanující chování může být kvalifikováno také dle trestního zákoníku č. 40/2009 Sb. (www.zakonyprolidi.cz) jako trestní čin proti zdraví (těžké ubližení na zdraví, ubližení na zdraví, omezování osobní svobody, loupež, vydírání), trestní čin proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti (znásilnění, sexuální nátlak).

Trestní odpovědnost pachatelů je po dosažení 15. roku. Pro posuzování trestní odpovědnosti se zohledňuje i intelektuální a mravní úroveň dítěte. Ovšem i dítěti mladšímu 15ti let, které není trestně odpovědné, mu mohou být dle zákona č. 218/2003 Sb. o soudnictví ve věcech mládeže uloženy některá opatření vedoucí k jeho nápravě.

Škola a školské zařízení má právní odpovědnost na základě školského zákona č. 561/2004 Sb. a povinnost zajistit bezpečnost a ochranu zdraví žáků a studentů, předcházet rizikovému chování. S tímto souvisí to, že by měl pedagog šikanování žáka neprodleně řešit. Škola má také ohlašovací povinnost v případě, pokud dojde k šikanování v průběhu vyučování nebo pokud se objevují náznaky násilného chování

(www.msmt.cz). Škola spolupracuje i s Policií České republiky, jestliže chování spojené se šikanou vykazuje znaky přestupky či trestního činu.

3. Charakteristika účastníků šikany

Již z předchozích kapitol lze vyvodit závěr, že každý člověk se za určitých podmínek může stát aktérem šikany. Nezáleží při tom jen na charakterových rysech osobnosti, ale i na mnoha dalších okolnostech. V každé skupině a tedy i ve třídě se vytváří sociální hierarchie, na vrcholu je jedinec alfa, dále beta a poslední jedinec omega je člen nejméně oblíbený. Tato hierarchie je v každé skupině, ovšem nemusí se v ní vyskytovat šikana. Pro vznik šikany jsou zapotřebí tedy nějaké předpoklady, konkrétně osobnost agresora, osobnost oběti a struktura skupiny. V mnoha případech se šikanovaný jedinec něčím odlišuje v pozitivním i negativním slova smyslu. Pro pochopení a následnou nápravu šikany je důležité zabývat se aktéry šikany a to nejen obětí a agresorem, ale i členy třídního kolektivu, tedy svědky, pedagogy, rodiči včetně široké veřejnosti. Tato kapitola se tedy zajímá blíže o tyto účastníky šikanování.

3.1. Oběť

Oběť, jak již bylo řečeno, se nějakým způsobem odlišuje od ostatních, tím se stává terčem šikany. Odlišností může být mnoho například biologicky podmíněné faktory či sociální úroveň jedince a v neposlední řadě se jedná o jedince, kteří se mohou odlišovat od ostatních ve svém chování, rasovou příslušností, nápadnými vnějšími znaky jako je obezita, brýle, styl oblékání.

K biologicky podmíněným faktorům patří tělesné a smyslové vady, snížené intelektové schopnosti, temperamentové vlastnosti. Do těchto faktorů se mohou řadit i děti neurotické, hyperaktivní, sobecké či výrazně submisivní a samozřejmě děti s vývojovými poruchami učení. Samozřejmě úlohu v tom, zda se je dítě potencionální obětí hrají i jeho charakterové vlastnosti. Typická oběť šikany bývá tichá, citlivá, plachá. Mívá nízké sebevědomí, častokrát se podceňuje, je submisivní.

Podstatnou roli v tom, zda se jedinec stane obětí, hraje také jeho sociální úroveň, například schopnost navazovat sociální vazby, komunikační dovednosti a také sociální prostředí ze kterého pocházejí, jedná se převážně o sociálně slabé vrstvy rodin. Určující faktor související s viktimizací a vycházející z rodinného prostředí je způsob výchovy. Říčan et al. (2010) v souvislosti s tímto považuje za rizikové **hyperprotektivní matku**, která své dítě rozmazluje, příliš ho ochraňuje, „**jedináčkovská**“ **výchova** nerozvíjející vstřícnost a vzájemnost, **rodinu s problematickým vztahem k násilí**, která dítě učí, že prát se je špatné a neumí se bránit, **rodinu sociálně izolovanou** či **rodinu s mimořádně**

prudérní sexuální výchovou, kdy se dítě obává toho, co je pro jeho vrstevníky běžné, jelikož na tuto odlišnost v sexualitě není připravené.

Besag (1989, in Vašutová, 2008) rozlišuje oběti na **pasivní**. Tyto oběti jsou bojácné, opatrné, uzavřené, fyzicky slabé a těžko se socializují. Nemají tolik sebedůvěry a dovedností pro svoji obranu. Druhým typem oběti jsou **provokující**. Schválně provokují, posmívají se, aby vzbudily negativní reakce ostatních. Pokud jim toto chování někdo oplátí, stěžují si. **Účelové** oběti se vžívají do této role, aby získaly uznání a popularitu od ostatních. Mnohokrát se přidávají k delikventnímu chování pro snazší přijetí do skupiny. Posledními oběťmi jsou **falešné**, které si přespříliš stěžují. Cílem tohoto chování je získání pozornosti.

Martínek (2009) uvádí členění do čtyř skupin. Píše o **obětech na první pohled**, tyto oběti dávají najevo okolí svoji slabost, která bývá fyziologicky viditelná. Jsou submisivní, nevýrazné, zamlklé. Nevyhledávají společnost, jsou osamocené. V případě útoku se neumí bránit. Matky těchto dětí bývají příliš ochranné, vzbuzují v nich představu světa jako nebezpečného. Nemají prostor pro svoji vlastní aktivitu, tímto se stávají pasivními pozorovateli, kteří se o nic nesnaží. Dalšími oběťmi jsou ty, které **zůstávají pod dlouhodobou ochranou matek či babiček**. Rodiče těchto dětí se nedokáží vyrovnat s tím, že se stávají samostatnými. Proto nad nimi musí mít dohled a vše za ně musí řešit. Toto protektivní chování v dětech nevzbuzuje pocit zodpovědnosti a důležitosti. Tento přístup rodičů k dítěti ostatní spolužáky pobuřuje. Častými oběťmi šikany jsou **handicapované děti** v souvislosti s jejich integrací mezi zdravé spolužáky. Pro dobrou integraci si musí být učitel vědom základních potřeb, které postižení obnáší. Posledními oběťmi jsou **učitelské děti**, jejichž rodič učí na stejné škole, kam dítě dochází či ho sám učí. Z této pozice plynou určité nevýhody, například to, že to, co ostatním spolužákům projde, jemu nikoliv, častokrát mu ostatní spolužáci nedůvěřují. Rodiče na své dítě mohou být přísnější než na ostatní, spolužáci se mohou cítit v nevýhodě.

Pokud se oběti šikany nedokáží bránit proti počátečním útokům, dochází u nich k vnější viktimizaci, tedy opakující se útoky. Do vnější viktimizace se zahrnuje **stigmatizace**, tedy označení jedince za odlišného v negativním slova smyslu a **sociální vyčlenění** od ostatních (Janošová et al. 2016).

Oběti šikany se mohou bránit různými obrannými strategiemi. Janošová et al. (2016) rozděluje tyto strategie na strategie účinné a méně účinné či rizikové. Mezi účinné strategie lze zařadit **ignorování a lhostejnost k útokům**, při této taktice je potřebné

dobré sebeovládání a schopnost neprojevat své emoce navenek. Další strategii uvádí **asertivitu**. Tento přístup je aktivní a prosociální. Jedinci potřebují dobré sociální a komunikační dovednosti včetně empatie. Oběti šikany mohou **hledat podporu u ostatních lidí**, což je poslední účinná strategie, kterou autorka uvádí.

Mezi méně účinné strategie patří nekontrolovatelné výbuchy agrese, tedy výrazné projevy emocí, jelikož se neumí proti šikaně účinně bránit. Zároveň dodává, že chlapci využívají spíše externalizované projevy (křik, nadávky, apod.) a naopak u dívek se objevují spíše internalizované reakce (vystresovanost, smutek, pláč, rozrušení).

3.2. Agresor

Agresor je ten, který šikanu vyvolává, vede ji a záměrně na oběť útočí. Agresor mívá obvykle určité typické vlastnosti, které ho předurčují k tomu, aby se agresorem stal. Říčan et al. (2010) uvádí některé typické vlastnosti. Většinou bývá **tělesně zdatný, silný a obratný**. Ovšem tato charakteristika nemusí platit vždy. Agresor může páchat šikanu psychickou formou a využívat k tomu svoji inteligenci, bezohlednost či krutost. Ve **tváři, mimice a fyziognomii** agresora lze **pozorovat určitou hrubost**. Toto neznamená, že člověk bez této hrubosti ve tváři šikanovat nemusí. Agresorem se může stát i člověk, od kterého se šikanování ani nečekalo, právě díky svému nevinnému vzhledu. Agresor **bývá zpravidla rváč**, který je impulzivní, vznětlivý. Agresor porušuje svým **chováním školní řád a pravidla chování**. Lze si tedy u něj všimnout nekázně, lhaní, krádeží či podvádění. Ve škole často agresor má **slabší prospěch**. Navenek působí sebejistě, suverénně, ovšem ve skutečnost mívá **zakrnělé svědomí** a trpí **pocity méněcennosti**, proto si šikanou zpravidla vynahrazuje to, co ostatním závidí. Chová se vhodně jen, když je to pro něj výhodné a necítí vinu. U spolužáků **bývá neoblíbený**, nejsou výjimkou i agresori vlivní a oblíbení u učitelů i mezi spolužáky. Agresor bývá **dominantní, panovačný, manipulativní, krutý, zlomyslný** a také **škodolibý**, není **empatický**. Vavrečková (2000, in Bendl, 2003) osobnost agresora popisuje velmi podobně jako Říčan et al. (2010), ovšem tvrdí na rozdíl, že je chybné domnívat se, že agresor vždy trpí pocity méněcennosti. Na druhou stranu připouští, že agresor může mít nízké sebeocenení.

Erb (2000) upozorňuje v souvislosti s osobností agresora na zakomplexovanost, nedostatek sebevědomí, nejistotu a pochybnosti ohledně své osoby. Mladí agresori nedůvěřují svým schopnostem. Uvádí, že navenek suverénní jedinci se snaží násilným chováním skrýt strach, který mají uvnitř své osobnosti.

U agresorů lze také registrovat určitou **krutost a touhu po moci**. Tyto faktory působí jako motivace k násilnému chování. Agresor bývá motivován různými faktory. Kolář (2005) uvádí několik motivů:

- **motiv upoutání pozornosti**, jedinec násilným chováním chce získat obdiv a přízeň spolužáků
- **motiv zabíjení nudy**, kdy násilné chování přináší agresorovi vzrušení a podněty, které vyplní jeho citovou prázdnotu
- **motiv „Mengeleho“**, jedinec může vystupovat jako badatel, který se snaží odhalit tajemství člověka tím, že zkouší, co vydrží prostřednictvím agrese
- **motiv žárlivosti**, agresori se oběti mstí z důvodu závisti
- **motiv „prevence“**, v případě bývalé oběti, která se snaží šikanováním předejít šikanování svojí osoby
- **motiv vykonat něco velkého**, někteří jedinci nejsou úspěšní, tímto chováním sami sobě dokazují, že jsou schopni výkonu

Agresorovo násilné chování může být motivováno potěšením, které se jim dostává, když ubližují druhým. Podle Janošové (2011) je tento prožitek doprovázen sadistickým podtextem.

U agresora lze tedy předpokládat nějaké dispozice k šikanování, které jsou dlouhodobé a stabilní. U agresora lze tedy předpokládat opakované šikanující chování i v jiném prostředí. Tyto předpoklady, převážně sklon k agresivitě a impulsivitě, samotné nevedou k agresivitě. Určitou roli v tom, zda se z jedince stane agresor, hraje i výchova a rodinné prostředí ve kterém vyrůstá. Agresivita se podle Říčana (1995) vytváří v předškolním věku. Problematické ve způsobu výchovy a přístupu k dítěti se jeví nedostatek zájmu o dítě, emoční chladnost, lhostejnost či ponižování. Samozřejmě následky na dítěti zanechá i fyzické či psychické násilí. Podstatná je tolerance k násilí, ve kterém rodiče mohou vidět vhodný prostředek k dosažení svého cíle a tento stejný názor převezmou i jejich děti. Dále podněcují agresi u dítěte konflikty rodičů či rozklad rodiny. Někteří rodiče vychovávají své děti k tomu, aby se uměly prosadit ve světě za každou cenu. Podle jejich názoru se prosadí jen nejsilnější jedinec, tudíž upřednostňují fyzickou sílu před slušností. Na základě této výchovy jejich děti začnou prosazovat své potřeby, zájmy na úkor ostatních.

Agresori pocházejí z různých společenských vrstev, Říčan (2010) zmiňuje, že agresori často pochází z rodin, které se rychle dostaly společensky výše, konkrétně píše

o bezohledných podnikavcích, jejichž etická a kulturní úroveň je nízká a po výchovné stránce dítě zanedbávají. V důsledku podnikání nemají na dítě čas a snaží se jim ho kompenzovat drahými materiálními předměty a tímto si mezi spolužáky získávají vliv a prestiž a toho zneužívají.

Vašutová (2008) zmiňuje, že nejen všechny tyto charakterové vlastnosti, rodinné prostředí, okolí mají vliv na vznik osobnosti agresora, ale také tradiční instituce (školy, internáty, atd.), pokud se nepodílí na výchově dětí.

U agresorů a obětí lze nalézt společné rysy. Bendl (2003) uvádí, že zpravidla mají agresori a oběti horší prospěch ve škole, v porovnání s ostatními spolužáky nejsou tolik oblíbení u učitelů a mají častější problémy v rodině.

Stejně jako obětí, tak i agresorů bývá několik typů. Kolář (2005) agresory rozděluje do tří typů. **První typ** je hrubý, primitivní, impulzivní, má silný energetický přetlak a kázeňské problémy, kdy má problematický vztah k autoritám. Od typu agresora se odvíjí i jeho způsob šikanování. Tento typ agresora šikanuje masivně, tvrdě a nelitostně, vyžaduje absolutní poslušnost, užívá cílené zastrašování. Rodiče často využívají agresii a brutality. **Druhý typ** je velmi slušný, kultivovaný, narcisticky šlechtěný, zvýšeně úzkostný, sevřený se sadistickými sklony v sexuální oblasti. Násilí je u tohoto agresora cílené a promyšlené a spíše skryté. V rodině rodiče prosazují důsledný a náročný přístup bez lásky. **Třetí typ** bývá optimistický, dobrodružný, výmluvný, oblíbený a vlivný s vysokou sebedůvěrou. Šikanování považuje za zábavu pro sebe i ostatní. V rodinném prostředí se vyskytuje citová subdeprivace a nepřítomnost duchovních a mravních hodnot. Martínek (2009) tyto typy doplňuje o **typ čtvrtý**, konkrétně o agresora, který spouští ekonomickou agresii. Tento typ agresora preferuje materiální předměty. Rodiče ho podporují, tudíž má všeho nadbytek, na druhou stranu mu nedávají cit a rodičovské souznění. Dítě nezažije touhu po něčem, tím pádem si neváží materiálních věcí a tudíž ani mezilidských vztahů. Pro rodiče je důležitá prestiž a majetek dětem slouží k vytvoření hierarchie ve třídě.

Jiné dělení uvádí Martin et al. (1997), který jako **první typ** označuje jedince sadistického, narcistického s nízkou empatií, mírou úzkosti z následků. **Druhý typ** je napodobující agresor s nízkým sebevědomím, jenž je ovlivňován sociálním klimatem. **Třetím typem** je impulsivní agresor, který bývá méně oblíbený, šikanuje spontánně a náhodně. Neovládá své chování a sám se stává obětí šikany. **Čtvrtý typ** je náhodný agresor, který šikanuje nezáměrně. Násilné chování používá jako útok, neuvědomuje si následky šikany pro oběť a nemívá sociální citění.

3.3. Spolužáci

Již je známé, že šikana není jen záležitostí agresora a obětí, dotýká se i ostatních spolužáků ve třídě. Pro spolužáky oběti a agresora být svědkem šikany přináší určitou sociální zkušenost, jak uvádí Vašutová (2008), tato zkušenost pro ně může být poznáním o síle, autoritě, empatii či bezpráví. Šikana ve skupině nevznikne, pokud k tomu nemá vhodné podmínky, je tedy důležité pochopit vztah členů skupiny k šikaně případně vztahy mezi členy. Ostatní spolužáci mohou zaujímat postoj k šikaně jako normální součást děje ve třídě, protože nemají zkušenosti s tím, jak se zachovat. Atmosféra a povaha vztahů ve třídě je rozhodující pro vznik šikany, jelikož se od ní odvíjí sympatie či antipatie vůči určité osobě. Tedy, pokud bude oběť jedinec, který většinou ze skupiny není sympaticky, je možné, že šikana bude podporována. Říčan (1995) v této souvislosti zmiňuje výzkum autorů Rigbyho a Sleeho, kteří zjistili klesající sympatie členů skupiny k oběti mezi 9. a 15. rokem věku. Uvádí, že autoři čekali opačný výsledek, jelikož v tomto věku budou mít děti k šikaně rozumnější postoje.

Postoj, tedy příklon či odklon k šikaně, členů skupiny je ovlivňován tím, zda počáteční pokusy o šikanu uspějí či nikoli. Členové skupiny zpravidla hodnotí s ohledem na svůj prospěch. V počátečních pokusech jejich případný odpor může být potlačen strachem, tudíž nemají odvahu šikanování zabránit, aby ochránili především sami sebe. V tomto případě se začíná vytvářet vhodný základ pro vznik šikany. Čím déle probíhají pokusy šikanu, tím více se šikana začíná usazovat ve skupině, a k šikaně se přiklání více členů skupiny. Z tohoto vyplývá, že pokud existují ve skupině nějací jedinci, kteří chtějí oběť bránit, musí se razantně proti šikaně postavit ve fázi počátečních pokusů o šikanu. Hawkins et al. (2001) ve své studii uvádí, že se obě pohlaví zastávají především jedinců stejného pohlaví a žáků, kteří se postaví na stranu oběti je okolo 17% dětí ve třídě, přičemž častěji mezi těmito dětmi figurují dívky.

Lze se domnívat, že obránci obětí mají vysokou míru empatie, velmi rozvinuté prosociální chování se smyslem pro odpovědnost a nejsou závislé na názoru ostatních členů skupiny.

Způsoby, kterými se obránci zastávají oběti, se různí a mohou se kombinovat. Obránci, který je svědkem šikany, agresora může přímo konfrontovat. Nejprve se s ním střetne verbálně, poté ho může napadnout i fyzicky. Mohou také pomáhat skrytě v případě, že nemají sociálně komunikační dovednosti, asertivitu nebo mají z agresora strach. Obránci může vystupovat v roli prostředníka, který jedná za ostatní jedince

v různých situacích. Při konfliktu se snaží usmířit obě znepřátelené strany. Obránce může reagovat na incident agrese zavoláním pomoci, například pedagoga, rodiče či spolužáka. Janošová et al. (2016)

Motivace obránců pomáhat může být čistě nezištného charakteru, ale také čistě z vypočítavosti. Janošová et al. (2016) uvádí, že motivace obránce může být morální. Dokáží jednoznačně určit šikanu za nevhodné jednání, ale na druhou stranu v nich může převládat vědomí povinnosti. Mohou takto jednat na základě zkušenosti se šikanou. Mohou pomáhat oběti na základě uspokojení svých potřeb, například získáním výhod, demonstrací svých vlastností. Jedince může motivovat k pomoci i přátelský vztah, který mezi ním a obětí existuje.

Čím více je dětí obránců, tím menší je pravděpodobnost vzniku šikany a třída je vůči ní odolnější, proto je důležité podporovat jejich vliv na třídu. Je nezbytné poskytnout ochranu, pedagogický či psychologický zásah nejen agresorovi, oběti, ale také členům skupiny, ve které se šikana odehrává.

3.4. Pedagog

Určitým svědkem je i pedagog, který je s šikanou v bezprostředním kontaktu. Očekává se od něj, že situaci s šikanou vyřeší a je podporou pro oběti šikany i jejich spolužáky. Ovšem situace v mnoha případech může být opačná. Kolář (2005) zmiňuje, že pedagogické vzdělání neposkytuje celostní poznatky o problematice šikanování. Častokrát je problematické to, že se pedagogové o šikanování dozvídají ojedinele. Pokud se pokusí o vyšetřování šikany, mohou se dopustit některých chyb. Podle Koláře (2005) chybou je, že pedagogové mohou konfrontovat agresory i oběti dohromady, věří falešným svědkům, neakceptují trauma či stud oběti šikanování.

Pedagog nezastává snadnou pozici vzhledem k tomu, že vystupuje jako vyšetřovatel šikany a člověk, který učí ve třídě, kde se šikana odehrává. Pokud totiž šikanování vypluje napovrch a medializuje se. Začne se hledat viník šikanování. Častokrát za tohoto viníka je považován právě učitel či ředitel školy, jelikož nedokázali zabránit vzniku šikany ve škole. Toto obviňování ovšem není opodstatněné, jelikož žádný pedagog si nemůže být jist, že za vhodných podmínek ve třídě šikana nevznikne.

Pro pedagoga při ovlivňování třídy je důležitá jeho osobnost. Pedagog musí porozumět sám sobě a vztahu k žákům. Pokud pedagog přespříliš dává důraz na svoji autoritu, ovládá, přikazuje a manipuluje, nevědomě zastává stejnou motivaci jako agresor a tím podporuje výskyt šikanování. Šikanu podporuje i pedagog, který je

osobnostně nevyspělý. Tento pedagog nedokáže ve třídě vytvořit přátelskou, nekonfliktní atmosféru s prvky náklonnosti, soucitu a porozumění. Pedagog má být silná a energická osobnost, aby dokázal udržet kázeň, která je důležitá pro výuku a udržování pořádku ve třídě.

Spouštěčem šikany mohou být i nevhodné zásahy pedagoga do chodu třídy, například neodborně provedené sociometrické šetření v případě, kdy se děti doberou výsledků a zjistí, kdo není tolik oblíbeným žákem. V tomto případě může být místo ve třídě tohoto žáka ohroženo. Problémem související s šikanováním může být pedagogovo kritizování ostrakizovaného žáka či ignorování známek šikany. Pedagog může tyto známky vědomě či nevědomě nebrat vážně, může se obávat odpovědnosti, kterou mu přináší řešení šikany. Pedagogův postoj k šikaně může ovlivnit i fakt, že oběti se stávají většinou neoblíbení, nesympatičtí či problémoví žáci, tudíž může pedagog sdílet averzi vůči oběti a známky šikany ve třídě přehlížet. Říčan et al. (2010) toto tvrzení potvrzuje, když uvádí, že hlubinná psychologie objevuje v postojích pedagogů k šikaně skryté, nevědomé sympatizování s agresory. Podle této teorii pedagog totiž obdivuje agresorovu odvalu k ignorování pravidel, které má také někdy potřebu porušit.

3.5. Rodina dětí

V případě šikany zastupuje rodina a rodiče protagonistů, tedy agresora i oběti důležitou roli, jelikož rodinné zázemí v mnoha případech stojí za tím, že se z jedince stane potenciální oběť či agresor. Rodina je základní jednotkou společnosti a primárním, důležitým činitelem v životě jedince. Na správném fungování rodiny se podílejí funkce, které plní. Pokud některá funkce není plněna vůbec nebo jen z části, má tato situace negativní vliv na vývoj jedince.

Rizikové rodinné prostředí, tedy výchova a vztahy mezi rodiči a dětmi, je popsáno blíže u jednotlivých protagonistů šikany. Tudíž se tato podkapitola se zabývá především rolí rodičů v případě již probíhající šikany. V mnoha případech se rodiče agresorů, pokud je škola neinformuje ani nedomnívají, že jejich dítě zapříčiňuje šikanování jiného dítěte. Jak uvádí Říčan (1995) na obvinění jejich dítěte z šikany školou rodiče reagují arogantně, jakýmikoliv způsoby se ho snaží obhajovat. Tímto postojem k nařčení z šikany se stávají nepřímými účastníky šikany.

Tento odmítavý postoj k obvinění dítěte ze šikanování může podle Vašutové (2008) být přínosný v tom, že v agresorovi vyvolá pocit viny, která se dá využít k vyvolání změny vnitřního postoje agresora. Tato autorka uvádí, že naopak postoj rodičů, kdy

rodiče dítě obviňují, může u pedagoga vyvolat domněnku nevhodného rodičovského stylu výchovy.

I rodiče obětí většinou o šikanování jejich dítěte nevědí. Nepřipouští si fakt, že by se jim dítě s tímto problémem nesvěřilo. Ovšem oběť šikany cítí strach z odplaty po prozrazení šikany, zahanbení či vinu. Tyto negativní emoce oběti zabraňují tomu, aby se komukoli svěřila s jejím problémem. Rodiče si proto mají všimnout určitých signálů, které mohou být známkou šikany jejich dítěte.

Kolář (1997) uvádí některé ze signálů, mezi které patří zhoršené školní výsledky, neomluvená absence. Dítě může být nesoustředěné, bez zájmu. Mimo školu se nestýká s žádným spolužákem, může trpět poruchou spánku. Chodí ze školy s roztrhaným oblečením, poškozenými školními pomůckami, nemusí vycházet s kapesným, které od rodičů dostává. A především může mít různá zranění, modřiny, odřeniny.

Při určitém podezření na šikanu dítěte je snahou rodičů získat k dítěti důvěru, aby se dítě rodičům svěřilo s jeho problémem. V žádoucích případech se dítě svěří jeho rodičům s tím, že je šikanováno. Rodiče v této situaci mají předpokládat, že tato situace pro jejich dítě není lehká. Proto mají dítěti naslouchat, projevovat mu podporu a vše, s čím se jim dítě svěří, brát vážně. Pokud se rodiče od dítěte dozvědí o šikaně, měli by také kontaktovat odborníka či školu a projednat s nimi následný postup v prošetřování šikany.

Rodiče agresorů i obětí mohou přispět k nápravě šikany tím, že si s dítětem pohovoří, pochopí jeho jednání. Rodiče agresora mu uloží přiměřený trest.

4. Prevence a řešení šikany

Prevence, tedy předcházení šikany je důležitá nejen tam, kde k šikaně ještě nedochází, nejsou pozorovány známky šikany, ale také tam, kde k šikaně již došlo, a byly použity bezprostřední kroky k nápravě šikany. V tomto posledním případě prevence slouží zejména k tomu, aby se šikana již znovu neobjevila.

Podle Světové zdravotnické organizace (dále jen „WHO“, in Vaníčková et al., 2016) je prevence proti násilí, tzn. i proti šikaně, založena na mnohvrstevném ekosystému, kam se řadí děti a jejich rodiny. Pro prevenci je důležité ovlivňovat všechny roviny ekosystému, tzn. makrosystém (společnost, komunita), exosystém (škola, primární zdravotnická péče, sociální služby), mikrosystém (rodina), ontogenetickou rovinu (dítě, pachatel). Do makrosystému WHO zahrnuje celoživotní vzdělávání odborníků působící v oblasti násilí, vzdělávací programy pro rodiče a pro děti či peer programy. V exosystému, zejména na úrovni primární zdravotní péče je pediatr ten, který si má všimnout rizikových a protektivních faktorů. Na základě těchto faktorů rozpoznat riziko násilí páchaného na dítěti. Na úrovni školy tuto funkci prevence rizikového chování zastává především Minimální preventivní program. V oblasti mikrosystému má primární roli v prevenci násilí rodina, která dbá především na budování vzájemného respektu, společného trávení volného času, participaci dětí na aktivitách v domácnosti a jasných pravidel chování. V ontogenetické rovině je důležité učit dítě rozpoznat nežádoucí chování a samozřejmě také to, jak mu čelit.

Na prevenci se podílí i škola, kam dítě chodí. Jedná se zejména o primární a sekundární prevenci. Primární prevence se využívá v situaci, kdy se šikana ještě nevyskytla a spočívá především ve výchově harmonické osobnosti dítěte, informovanosti o problematice šikany a preventivních aktivitách školy. Primární prevence se rozděluje na nespecifickou a specifickou. Primární nespecifická prevence podporuje žádoucí formy šikany, a to pomocí využívání vhodného volného času. Primární specifická prevence se zaměřuje prostřednictvím aktivit a programů na konkrétní rizikový jev.

Sekundární prevence se uplatňuje v případě, kdy k šikaně již došlo a je zapotřebí, aby se zabránilo jejímu znovuobjevení. Do této prevence se zahrnuje včasná diagnostika, vyšetřování šikany a pedagogická opatření, například práce s agresory a oběťmi, jednání s rodiči.

Bendl (2003) uvádí, že v případě šikany terciární prevence neexistuje, ovšem do budoucna je potřeba ji zajistit. Uvádí zprávu o výzkumné studii zabývající se sociálním klimatem na základních školách v České Republice, která předkládá návrh terciární prevence. V této zprávě se uvádí, že škola může spolupracovat se speciálními pracovišti, která by pracovala celodenně s agresory, podmínkou je vyloučit ze školy iniciátora nebezpečných šikan.

4.1. Preventivní opatření na úrovni školy

V rámci prevence šikany ve škole může sloužit uplatňování určitých zásad, opatření, která napomáhají k vytváření příjemného, bezpečného školního klimatu a dobrých, přátelských vztahů mezi členy třídy. Tudíž se nevytváří základ pro vznik šikany. Ve třídě vznikají různé boje o moc a každý si hájí své zájmy. V případě rozporů má být pedagog ten, kdo rozhodne a prosadí spravedlnost.

Pedagog se tedy má zaměřit na potenciální oběti, **podporovat svoji solidaritu** vůči těmto potenciálním obětem a hájit zájmy těchto žáků před silnějšími. Ovšem pro udržení kázně ve třídě potřebuje přízeň žáků, a tu si získá svojí autoritou. Někteří pedagogové s prosazením se jako autorita mohou mít problém. Tudíž **podpora autority pedagoga** je nezbytností pro to, aby škola plnila své funkce a zároveň, aby se dokázala vypořádat se šikanou, případně šikaně předejít. K podpoře autority pedagogovi může sloužit **komunitní způsob vedení třídy a vytváření principů demokracie** ve třídě. Mezi tyto principy patří například to, že se pedagog ptá na názor dětí, dává jim možnost volby při různých příležitostech. Pedagog tím, jak se chová k dětem, v nich utváří jistý mravní základ výchovy. Proto by se pedagog měl chovat v souladu se **základními mravními hodnotami**, na kterých stojí společnost (soucit, obětavost, solidarita atd.). Pedagog má skupinové normy připodobnit morálním demokratickým principům, tzn., že pedagog má vytvořit třídní pravidla v souladu s demokratickými principy a podporovat postavení prosociálních žáků ve třídě. V komunitním vedení třídy je důležitý vzájemný respekt, pravidla slušného vyjednávání a svoboda názoru. Ve třídě má fungovat **princip kooperace**, jelikož se při spolupráci zapojují do skupiny i ti žáci, kteří jsou v běžných situacích ve třídě vyčleňováni. Záměrem pedagoga je pozorovat jednotlivé žáky a upozorovat mezi těmito žáky potenciální oběti a agresory. U potenciálních agresorů je nezbytné potlačovat agresivní sklony, např. užíváním pochvaly, zaměstnáváním je činnostmi a učením je sociálním dovednostem (Říčan, 1995).

Bendl (2003) uvádí jiná opatření, která mohou sloužit jako prevence. Rozděluje je do několika skupin. Podle něho radikální, nerealizovatelná opatření jsou **utopická**, kam řadí vyloučení agresorů ze školy, domácí vzdělávání, změnu školského systému ve smyslu descolarizace, tedy vzdělávání bez instituce školy. Podle tohoto autora mohou pomoci v prevenci šikany **zajímavá výuka** a to, jak po obsahové stránce, tak i po metodické, a také **atraktivní školní program**. Dalším preventivním opatřením jsou **prostředky sloužící k odhalení a diagnostikování šikany** a připuštění si možnosti výskytu šikany. Mezi tyto prostředky patří např. pozorování, rozhovor, dotazník či sociometrická šetření. Autor zmiňuje důležitost pedagogického **dozoru**, především mimo vyučování. Podstatná v prevenci proti šikaně je **práce s oběťmi šikanování**, které pedagog seznámí s možnými způsoby předcházení a vzdorování šikaně. Podstatnou součástí prevence je také **práce s agresory**, u kterých pedagogové mají pomoci technik tlumit agresivní projevy. V neposlední řadě je důležitá **práce s celou třídou**, např. osvěta o šikaně, ochrana před vlivem mediálního násilí. Přínosné je podílení se žáků na prevenci a řešení šikany prostřednictvím žákovské samosprávy, třídnických hodin, Peer programů. Nezbytná je i spolupráce školy, rodičů a institucí zabývajících se problematikou šikany. Škola se podílí na prevenci šikany společně také s rodiči tak, že se rodiče zapojují do preventivních aktivit, do dění ve škole prostřednictvím webových stránek, třídních schůzek, konzultačních hodin či dnů otevřených dveří.

Důležitým dokumentem pro pedagogy nejen k řešení, ale i prevenci šikany je Metodický pokyn MŠMT k řešení šikany ve školách (dále jen „pokyn“, www.msmt.cz), který uvádí některá doporučení pro prevenci šikany a k vytvoření bezpečného prostředí ve škole. Podle tohoto pokynu má škola odmítat násilí a zneužití moci v jakékoli formě, má být stanovena minimálně jedna osoba, která se bude vzdělávat v oblasti prevence a řešení šikany (školní metodik prevence, výchovný poradce). Škola má také ustanovit konkrétní a srozumitelná pravidla chování ve školním řádu a také stanovit důsledky v případě jejich porušení. Ve třídě je potřeba nastavit třídní pravidla. Mezi pedagogy má fungovat systém vzájemné komunikace a pravidelné monitorování vzniku varovných signálů šikany. Škola má zajistit informovanost zaměstnanců o šikanování. Zároveň má mít realizovaný školní program proti šikanování a má dbát na specifickou primární prevenci proti šikaně.

4.2. Prevence šikany na úrovni rodiny

Rodina ovlivňuje projevy šikany či agresivity přímo. Jedná se o primární skupinu, do které se dítě narodí a které je členem. Ovlivňuje dítě tedy od narození a po celé jeho dětství. Rodina jako jiné sociální skupiny plní určité funkce, například výchovnou, vzdělávací, socializační, ochrannou. A absence či oslabení některé z funkcí má negativní dopad na vývoj dítěte.

Pro prevenci šikanujícího chování ze strany rodiny je důležitý optimální rodičovský způsob výchovy. Vašutová (2008) považuje za rizikový způsob výchovy především hyperprotektivní, tedy přespříliš ochranný a zanedbávající. Za důležité v prevenci šikanujícího chování považují také to, že se oba rodiče na způsobu výchovy dohodnou, aby nedocházelo v jejich výchově k rozporům. Podle mého názoru je důležité, aby rodiče vedli své potomky k prosociálnímu chování, ke vzájemnému respektu k ostatním lidem a k tomu, že řešit konflikty lze i jinou než agresivní cestou.

Rodiče mají vytvářet bezpečné rodinné zázemí se zdravými a pevnými vztahy mezi členy rodiny, s jasnými pravidly chování, na jejichž dodržování důsledně dbají. Domnívám se, že zásadní vliv má agresivní chování v rodině, proto se mají rodiče vyhnout jakémukoli typu agresivního chování, ať k dítěti či mezi sebou.

4.3. Instituce zabývající se pomocí a poradenstvím v oblasti šikany

Tato podkapitola se zabývá institucemi, které zajišťují metodickou pomoc a poradenskou činnost v oblasti problematiky šikany ve školách a školských zařízeních. Tyto instituce se orientují zejména na její prevenci a řešení. Hlavním a také jediným zdrojem v této podkapitole je web Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (www.msmt.cz), jelikož toto ministerstvo vydalo přehled institucí poskytujících metodickou pomoc a poradenství v oblasti šikany.

Důležitou institucí zabývající se mimo jiné i problematikou šikanování je **Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy** (dále jen „MŠMT“). MŠMT vydalo několik dokumentů zabývajících se oblastí šikanování. Mezi tyto dokumenty patří zde již zmiňovaný Metodický pokyn k řešení šikany ve školách. Dokument se věnuje vymezení šikanování, přímým a nepřímým signálům šikanování a protektivním a rizikovým faktorům pro vznik šikany. Uvádí také doporučená preventivní opatření ve škole a postupy řešení šikany. Součástí tohoto pokynu je školní program proti šikanování. S tímto pokynem je provázáno i Metodické doporučení k primární prevenci rizikového

chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních, kde se nacházejí dodatečné informace k metodickým postupům a směrnice pro diagnostiku šikany a následnou nápravu. Dále existuje Individuální výchovný plán, který poskytuje školám pomoc při řešení rizikového chování.

Pedagogicko – psychologická poradna se řadí mezi školská poradenská zařízení nacházející se v krajských městech. Zaměřuje se na prevenci a řešení výchovných a výukových komplikací, projevy rizikového chování a na další problémy související s problémovou situací. Spolupracuje se školním metodikem prevence a dalšími pedagogy školy, která o pomoc požádá, na vytváření preventivních opatření, řešení rizikových jevů ve škole a koordinaci školních metodiků prevence.

Střediska výchovné péče jsou školská zařízení, která se zabývají výchovně vzdělávací činností. Tato výchovně vzdělávací činnost má záměr předcházet poruchám chování, popřípadě jejich nápravě. Dále poskytují sociálně rehabilitační činnost, realizují terapeutické a speciálně pedagogické programy cílené na potřeby klientů a na předcházení a řešení rizikového chování ve škole nebo školském zařízení.

MŠMT schvaluje programy primární prevence rizikového chování, které obstály v procesu Certifikace odborné způsobilosti poskytovatelů programů školské primární prevence rizikového chování. Výčet těchto organizací a programů lze nálezt na webových stránkách Národního ústavu pro vzdělání (<http://www.nuv.cz/>).

4.4. Preventivní programy a projekty

Základní postupy, kterými škola zajišťuje bezpečné prostředí, jsou vymezeny ve školních dokumentech. Mezi tyto dokumenty se řadí školní řád, preventivní program školy, program proti šikanování, program školních poradenských služeb, nařízení ředitele či ředitelky, bezpečnostní plán předcházející rizikům, krizové plány postupů pro případ mimořádné události. Hlavním zdrojem této kapitoly je příloha č. 6 Metodického doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže MŠMT o Školní šikaně (dále jen “Příloha č. 6“, www.msmt.cz).

Školní řád vymezuje povinnosti žáků a pedagogů vůči škole, pravidla chování, způsoby řešení krizových situací a role pedagogů a speciálních pedagogů. **Program školních poradenských služeb** obsahuje popis činností, rozdělení rolí, vymezení kompetencí školních poradců, způsoby spolupráce poradenského zařízení a specializovaného poradenského pracoviště (pedagogicko-psychologická poradna, speciálně-pedagogické centrum, středisko výchovné péče) s mimoškolskými

organizacemi. **Preventivní program školy** předepisuje pravidla pro prevenci rizikového chování, roli pedagogů a odborných pracovníků a bezpečnostní plány zabývající se konkrétním rizikovým jevem. Součástí tohoto programu školy je **školní program proti šikanování**, jehož cílem je co nejdříve rozpoznat a řešit šikanování. Kolář (2005) uvádí, že součástí programu pro sekundární prevenci je přítomnost specialisty pro prevenci šikanování, dohoda pedagogů na postupu při řešení šikany, režim proti šikanování, depistážní šetření výskytu šikanování, způsob seznámení rodičů s bezpečnostními opatřeními proti šikaně. Podle Přílohy č. 6 záměrem **bezpečnostního plánu** je předcházet šikaně účinnými a konkrétními způsoby. **Krizový plán školy** vymezuje postupy řešení při projevech rizikového chování a odpovědnost pedagogů. **Plán dalšího vzdělávání pedagogů** obsahuje školení pedagogů například v prevenci šikanování, v oblasti komunikace, řešení konfliktů, interakce mezi učitelem a žákem, v diagnostice klimatu školní třídy, apod.

Mezi projekty, které se zabývají prevencí ve škole, patří například **Zdravá škola**. Projekt vychází ze tří pilířů, kterými jsou zdravé učení (smysluplnost, přiměřenost, spolupráce), pohoda prostředí (věcného, sociálního, organizačního) a otevřené partnerství (Vaničková et al., 2016). Dalším projektem, kterého mohou být školy součástí je **Škola podporující zdraví**. Tento projekt pohlíží na zdraví holisticky, tzn. jako na výsledek vzájemně působících bio – psycho – sociálních faktorů (<http://www.szu.cz>). Jiný projekt **Škola přátelská dětem** se snaží o to, aby vzdělávací proces respektovat zájem dětí, dále o bezpečné prostředí a ochranu práv a podporu dětí (www.vlada.cz).

4.5. Diagnostika šikany

Další část kapitoly se zaměřuje na samotné řešení šikany. Jsou zpracovány metodické postupy řešení šikany ze strany pedagogů případně školy, tedy diagnostika, metody nápravy a také řešení šikany ze strany rodičů.

Tato podkapitola pojednává o diagnostice a zjišťování šikany ve třídní skupině. Nejdříve jsou zde zmíněny základní metody využívané při zjišťování šikany a následně samotné vyšetřování šikany a případné chyby či překážky, které se mohou vyskytnout.

Zahájit vyšetřování lze ze dvou hlavních důvodů, konkrétně pokud se vyskytnou nějaké přímé či nepřímé signály. Mezi přímé signály se může řadit podezření rodičů o výskytu šikany, nečekané odhalení šikanování či upozornění samotné oběti na

šikanování. Nepřímé signály jsou méně zjevné, jedná se o nenápadné projevy šikany, skryté volání oběti o pomoc.

Janošová (2011) upozorňuje v případě známek šikany na narušené sociální vazby se spolužáky, nedostatky ve školní práci a únik ze školních aktivit, materiální poškození, projevy o možném fyzickém napadení a psychických potížích.

V prvotní fázi je důležité rozhodnout, zda se jedná o náznaky šikany, nebo zda se jedná o nevinné škádlení mezi spolužáky. Proto se má pedagog při odhadování závažnosti šikany v konkrétním případě zaměřit na tři faktory. Jedná se především o **míru agresivního chování** vůči jedinci, **frekvenci útoků a dobu**, po kterou toto chování trvá. Jsou totiž patrné rozdíly v závažnosti mezi nadávkami a fyzickým napadáním, mezi častějšími útoky a ojedinělými, mezi dlouhodobou a krátkodobou šikanou. Při odlišení počátečních a pokročilých stádií šikany je také nápomocné i to, kolika žáků se šikana týká. Dle Koláře (1997) je třeba v souvislosti s odhadem závažnosti šikany rozeznat **počáteční onemocnění**, tedy první, druhé, třetí stádium šikany, kdy normy, hodnoty a postoje vůči šikanování ve skupině nejsou akceptované většinou a **pokročilé onemocnění**, v jehož případě se jedná o čtvrté a páté stádium, kdy naopak normy, hodnoty a postoje vůči šikanování jsou přijaty většinou.

Pedagog má předpokládat určité nekontrolovatelné vlivy, které se projeví v případě měření šikany, jako je například příslušnost jedinců ke skupině či vliv podskupin. Ovšem pro validitu měření je důležité dodržovat v metodologii jednotná pravidla, která uvádí Janošová et al. (2016), zejména v použitých metodách, instrukcích pro vyplnění dotazníků respondenty, způsobu sběru dat a následném zpracování. V měření šikany podstatné to, jak šikaně porozumí účastníci měření. Na tomto aspektu se podílí informovanost účastníků o šikaně, úroveň rozumových schopností a s nimi související věk dotazovaných, osobní zkušenost s šikanou. Podle této autorky záleží i na časovém období, kdy se měření šikany provádí, jelikož interpersonální konflikty jsou závislé na vývoji skupinové dynamiky a obvykle se nevyskytují na začátku roku. Z toho tedy vyplývá, že je vhodnější měřit šikanu s delším časovým odstupem od zahájení školního roku a v přibližně stejném období.

Mezi nejčastější metody měření šikany patří dotazníky. Dle Janošové et al. (2016) se jedná zejména o sebesposuzovací dotazníky a vrstevnické reporty. **Sebesposuzovací dotazníky** se zaměřují na posouzení vlastní zkušenosti s šikanou v současné či nedávné době. U těchto dotazníků je riziko zaznamenání nereálné skutečnosti, kdy se jedinci obávají odhalení ohledně vyplňování údajů o šikaně. Prostřednictvím **vrstevnických**

reportů se získají data od spolužáků, přičemž nejčastěji prostřednictvím vrstevnických ratingů a nominací. V případě **ratingů** dotazování vyplňují na určité škále sledované charakteristiky u každého jména svého spolužáka dle toho, jaká charakteristika je pro jednotlivého spolužáka typická. Při **nominacích** jim jsou charakteristiky sdělovány ústně a respondenti k nim píší jména jednotlivých spolužáků. Zde hrozi díky jmenovitému uvádění to, že dotazování toto mohou chápat jako narušení skupinových norem, kdy se předpokládá určitá solidarita se skupinou v nesdělování detailů o dění ve třídě. Ovšem výhodou je to, že prostřednictvím těchto dotazníků lze získat informace z různých oblastí související se šikanou.

Měření šikany může upozornit na její výskyt. V případě výskytu šikany je nutné využít strategii a taktiku ve vyšetřování. Kolář (2005) uvádí dva typy nejčastěji užívaných strategií. Dle úrovně cílů se jedná o **strategii zmapování symptomů** a **strategii postižení vnitřního vývoje**. Podle rozsahu vyšetřování lze strategie rozdělit na **globální** a **lokální**. Oba typy strategií mají za cíl ochránit informátory o šikaně před útokem agresorů. Přičemž strategie vnější a lokální je využívána jako první pomoc při vyšetřování šikany.

Podle Koláře (2005) strategie první pomoci obsahuje:

- 1. rozhovor s informátory a oběťmi** o vnějším stavu šikany
- 2. nalezení vhodných svědků** ve spolupráci s informátory a oběťmi
- 3. individuální, či konfrontační rozhovory se svědky**, nikoliv konfrontaci obětí a agresorů, lze provést doplňující rozhovory mezi svědky, chyba je společný rozhovor svědků a agresorů
- 4. zajištění ochrany obětem**, tento krok lze provést i dříve při bezprostředním ohrožení oběti
- 5. rozhovor s agresory, či konfrontace mezi nimi**, tento krok je potřebný až když pedagog zná vnější stav šikany a má důkazy vypovídající o šikanování, cílem rozhovoru je zastavit agresory a ochránit je i oběti před následky šikany.

Toto je základní schéma strategie vyšetřování, jejíž jednotlivé kroky se využívají u běžných šikan. Důležitá je spolupráce pedagogického sboru s rodiči na průběhu vyšetřování. Rozdílnost ve vyšetřování lze nalézt mezi vyšetřováním počáteční a pokročilé šikany a jejich neobvyklých forem. V případě vyšetřování počáteční šikany pedagogovi postačí využít kroky ze strategie první pomoci a situaci může zvládnout vyřešit sám. Ovšem u pokročilých forem šikany vyšetřování vyžaduje odborné postupy,

jelikož odpor proti odhalení šikany je silnější a také spolupráci s Pedagogicko-psychologickými poradnami či Středisky výchovné péče a dalšími organizacemi či institucemi zabývajícími se problematikou šikany. Mezi neobvyklé formy šikany se řadí šikana, která ohrožuje bezpečí pedagoga a oběti a šikana s nějakou změnou v základním schématu, do těchto šikan patří šikana v uzavřených zařízeních, rasově motivovaná, či šikana zapříčiněná nějakou drogou.

Kolář (2005) v případě strategie vyšetřování pokročilých šikan doplňuje již zmíněných pět kroků ještě o dva kroky. Jedná se o **počáteční kroky**, které se skládají z překonání šoku pedagoga a bezprostřední záchrany oběti, druhým krokem je **zvláštní organizace vyšetřování**, která se skládá ze čtyř kroků – zalarmování dalších pedagogů a spolupráce s nimi při vyšetřování, zabránění skupině na domluvě o křivé výpovědi, pokračování v pomoci oběti a ohlášení policii.

V průběhu vyšetřování může dojít k určitým chybám či problémům, které by pedagog měl znát, aby s nimi mohl počítat a případně jim předcházet. Mezi chyby patří to, že **oběť nemusí podávat objektivní či podrobné informace**, jelikož se obává pomsty, podřizuje se skupinovému tlaku. **Agresoři mohou lhát, nutit oběť ke lhaní a využívat falešné svědky**, v počátečních fázích šikany lze lhaní přemoci vhodnými svědky. **Ostatní členové skupiny mohou mít strach vypovídat**, v případě pokud jsou normy šikanování přijaty většinou skupiny. **Někteří rodiče mohou ochraňovat agresory za každou cenu**, protože nechtějí přijmout fakt, že jejich dítě je agresorem, naopak **někteří rodiče oběti se spolupracovat bojí** z obavy o život svého dítěte. Může také dojít k tomu, že pedagogové nevědomě brání vyšetřování tím, že **chrání vůdce agresorů**, poněvadž agresoři bývají často sociálně zdatní, sympatičtí a dokáží vyhovět pedagogům, spolupracovat s nimi, tudíž si pedagogové nedokáží představit to, že by byl schopen někoho šikanovat (Kolář, 2005).

4.6. Nápravná opatření na úrovni školy

Po dokončení vyšetřování šikany je důležité, aby se projevy šikany potlačily či zastavily. Pro zvládnutí šikany a zastavení jejího průběhu má škola k dispozici některá nápravná opatření, jenž lze využít při nápravě šikany. Podle Metodického pokynu MŠMT k prevenci a řešení šikany (<https://www.msmt.cz>) mezi tato opatření patří výchovná opatření jako je důtka třídního učitele či ředitele, podmíněné vyloučení, vyloučení ze školy, dále snížení známky z chování, realizace individuálního

výchovného plánu agresora či podání návrhu orgánu sociálně-právní ochrany dětí pro práci s rodinou.

Pedagog pro nápravu šikany může využít dvě metody, které uvádí Kolář (2005). Jedná se o metodu vnějšího nátlaku a metodu usmíření. **Metoda vnějšího nátlaku** spočívá ve vyvolání strachu v agresorovi z trestu, aby se přestal chovat agresivně a dodržoval normy chování. Při užití této metody je potřeba zahrnout individuální a komisionální pohovor. Individuální pohovor pedagoga a agresora se využívá zpravidla ve velmi počátečních fázích šikanování. Komisionální pohovor je uplatňován u pokročilých stádií šikanování. Nátlak na agresora je realizován prostřednictvím komise skládající se z třídního učitele, výchovného poradce či ředitele. Pro obě formy rozhovoru je důležité mít úspěšně ukončené vyšetřování, které slouží jako základ pro pohovory. Pohovory mají svoji posloupnost, tzn. seznámení rodičů s problémem, postupné vyjádření všech pedagogů, vyjádření žáka a rodičů, rozhovor komise, seznámení rodičů a žáka s rozhodnutím komise. Pro potrestání žáka lze využít již zmíněná nápravná opatření, která uvádí MŠMT. Dalším nezbytným krokem této metody je oznámení o potrestání agresorů před celou třídou. Tím, že pedagog oznámí potrestání před všemi, škola dává najevo jasný nesouhlas se šikanováním. Posledním krokem této metody je ochrana oběti, přestože je šikana vyšetřena a potrestána, neznamená to, že by se šikana nemohla opakovat. Ochrana oběti může být zajištěna například setkáváním pedagoga s obětí, s loajálními informátory, stanovením ochránců oběti, sledováním situace. **Metoda usmíření** je založena na změně agresivního chování, domluvě a usmíření účastníků šikany bez potrestání, aby se zlepšily vztahy mezi obětí a agresorem. Tohoto se docílí prostřednictvím sdílení pocitů agresora a oběti, podporování agresora v cítění se do oběti. Při této metodě je důležité vyhodnotit, v jaké chvíli tuto metodu použít, kdy uspěje a kdy může způsobit újmu. Autor uvádí, že tato metoda má smysl při nesurových formách prvního a druhého stupně šikanování u dětí mladšího školního věku a u mírných forem počátečních stádií u dětí a mládeže. Zároveň zdůrazňuje flexibilitu této metody. Pokud pedagog v některém kroku zjistí, že tato metoda není účinná, lze přejít na metodu nátlaku. Také uvádí doporučený metodický postup při této metodě. Tento metodický postup se skládá z diagnostiky, při níž pedagog využije rozhovor s informátory a oběťmi, nalezení vhodných svědků, individuální či konfrontační rozhovory se svědky. Při diagnostice se zároveň prokáže vhodnost či nevhodnost této metody. Druhou fází metodického postupu je rozhovor s obětí, kterou pedagog informuje o výskytu šikany a možnosti jejího řešení. Poté následuje rozhovor

s agresory, který slouží k zjištění agresorova postoje k šikaně a jejímu řešení. Poslední fází je společné setkání účastníků šikany a hledání nápravy a usmíření.

4.7. Řešení šikany na úrovni rodiny

V rámci první pomoci si mají rodiče všimnout varovných signálů šikany, jelikož dítě se ve většině případů s problémem šikanování nedokáže svěřit. Za varovné signály lze považovat všechny projevy chování, které jsou u dítěte neobvyklé, například dítě nemá žádné kamarády, je depresivní, posmutnělé, může mít poruchy spánku, má potrhané oblečení, zničené věci, zranění různého druhu. V opačném případě, kdy se dítě svěří s šikanováním, mají rodiče tuto situaci brát zcela vážně, mají dítěti naslouchat, projevovat citovou oporu, aby dítě nabylo dojmu, že je rodič na jeho straně.

Říčan (1995) uvádí doporučení pro rodiče obětí šikany. Přičemž některé body jsou povinné, jiné záleží na zvážení rodičů. Nejdříve je potřeba dítěti dát najevo rodičovskou ochranu a podporu. Následně rodiče mají zjistit o šikanování co nejvíce informací, aby si rodič vytvořil ucelený obraz šikanování, tzn., co se přesně stalo, svědkové události, kolikrát se událost stala a kdy se stala. Pokud poté rodič zjistí, že se jedná o závažné ubližování, tak nemají dítě posílat do školy až do doby, kdy situace směřuje správným směrem. Následně je nutné celou situaci oznámit třídnímu učiteli a vedení školy a zároveň požadovat, aby vedení školy rodiče obeznámilo s dalším postupem ohledně šikanování. Poté se má rodič setkat s rodiči agresora a žádat o usmíření svého dítěte. Rodič má také zajistit ochranu dítěte. Poslední doporučení autor uvádí komunikaci rodiče s dítětem o šikaně, současně má rodič celou situaci, pocity a názory dítěte brát vážně.

Podobné rady pro rodiče nabízí i Kolář (2005). Nejprve je důležité poskytnout dítěti oporu. Tento krok obsahuje zjištění bližších informací o šikaně, co, kdy, kde, jak. V případě pokročilého stádia šikany nechat dítě doma. Následuje informování o šikaně vedení školy a třídního učitele a zeptat se pedagogů na postup vyšetřování šikany. Škola k tomuto zjištění může zaujímat různé postoje a rodič má na tyto možnosti být připraven a jednat podle nich. Buď chce škola situaci vyřešit, ale nemá potřebné odborné zkušenosti ohledně řešení šikany, nebo může škola začít spolupracovat s odborníkem a v neoptimálním případě škola nemusí jevit zájem o vyřešení šikany. Podle situace ve škole má rodič zvážit další opatření, například navázání kontaktu s odborníkem, návštěva rodiče agresora a pokusit se s nimi domluvit, zajistit dítěti ochranu na cestě domů a zpět, podat trestní oznámení na agresory.

V této souvislosti Bendl (2003) shrnuje doporučení Říčana (1995) pro rodiče agresorů. Nejdříve mají rodiče dítěti dát najevo, že se provinilo proti společenské normě. V optimální situaci, kdy dítě zažije zahanbení, tak mu rodič již nemá připomínat provinění a odpustit mu. Rodič má vést dítě k omluvě oběti a nějakým způsobem ji odškodnit. Zároveň se má omluvit rodičům oběti i rodič samotný. Rodič agresora se má také zamyslet nad tím, jakým způsobem dítě vychovává, jaké vlivy během výchovy na dítě působí a jaké hodnoty mu vštěpují. Poslední krok, který má rodič agresora učinit je odborná pomoc odborníka, například psychologa.

Na závěr je potřeba zmínit to, že v prevenci proti šikaně může účinně pomoci jak škola, tak i rodina tím, že mezi sebou naváží spolupráci, informují sebe i děti o problematice šikany a snaží se svým počínáním vytvářet bezpečné prostředí pro děti. Důležité je nepodcenit šikanování, jelikož se může objevit v jakémkoliv prostředí a pokud se již vyskytne, tak ho co nejdříve efektivně řešit.

5. Metodologie výzkumu

5.1. Metoda výzkumu

Výzkumné šetření je realizováno kvantitativní metodou. Podle Chrásky (2016, s. 11) se jedná o: „záměrnou a systematickou činnost, při které se empirickými metodami zkoumají (ověřují, verifikují, testují) hypotézy o vztazích mezi pedagogickými jevy.“

Nástrojem pro kvantitativní šetření v této diplomové práci je dotazník (viz. Příloha A), který se zaměřuje na zjišťování projevů šikany, okolnosti výskytu šikany a na preventivní opatření realizovaná školou pohledem žáků základních a studentů středních škol. Dotazník je elektronické podoby. Je vytvořený na online platformě pro tvorbu dotazníků Survio. Některé položky v dotazníku (č. 8, 9, 10, 11, 12, 13, 18) jsou inspirovány depistážním dotazníkem Michala Koláře (Kolář, 2005, viz Příloha B), ovšem znění těchto otázek je pozměněné. Ostatní položky jsou vlastní konstrukce. Dotazník obsahuje 25 položek, z toho 7 polouzavřených a 18 uzavřených. První dvě položky jsou informativní, které se dotazují na pohlaví respondentů a na stupeň školy, který navštěvují, další položky již odpovídají stanoveným hypotézám.

Dotazník je distribuován prostřednictvím emailu respondentům tří základních a čtyř středních škol ve Středočeském kraji, konkrétně ve městech Kolín, Kutná Hora a Čáslav, přičemž vyplnění dotazníku je dobrovolné. Konkrétní názvy škol, jejichž respondenti se výzkumu účastnili, nejsou po dohodě s řediteli těchto škol v této práci zmíněny. Data pro toto výzkumné šetření byla sbírána od 9. 3. 2021 do 19. 3. 2021.

Chráska uvádí, že dotazník je nejčastěji využívanou metodou v kvantitativním výzkumu. Tento autor uvádí, že se jedná o písemné dotazování, na které respondenti odpovídají tak písemně. Výhodou dotazníku je to, že umožňuje rychlý sběr dat od poměrně velkého počtu respondentů, což je také důvod, proč je šetření realizované touto metodou. Naopak jeho nevýhodou, jak uvádí Pána et al. (2007) je nízká návratnost. Popis dotazníku a online dotazníku (výhody, nevýhody). V případě elektronického dotazování vytvořeným konkrétně prostřednictvím platformy Survio je výhoda filtrování odpovědí podle zvoleného kritéria, tento postup lze zvolit při vyhodnocování dotazníkových položek, dále je možné distribuovat dotazník rychleji různými způsoby (zasláním odkazu, uveřejněním na sociálních sítích, velkému počtu respondentů, k takto konstruovanému dotazníku lze připojit multimediální obsah (video, fotografie, atd.) a v neposlední řadě se snižují finanční náklady na tisk dotazníku.

5.2. Výzkumný problém a cíle výzkumu

Výzkumný problém diplomové práce je zjistit, jaký je výskyt projevů šikany u žáků základních škol a mezi studenty středních škol a jak vnímají žáci základních škol a studenti středních škol preventivní opatření ze strany školy.

Hlavní cíl výzkumu v diplomové práci je analyzovat a komparovat projevy šikany mezi žáky základních a studenty středních škol a zjistit preventivní opatření ze strany školy proti tomuto jednání. Vedlejšími cíli je zjistit, zda žáci základních škol a studenti středních škol mezi sebou vnímají nějaké projevy šikany, zda výskyt projevů ovlivňuje pohlaví respondentů, poté zda ke vzniku projevů přispívá jak pohlaví, tak i stupeň školy a zda formy těchto projevů jsou odlišné z hlediska pohlaví. Další vedlejší cíl je zjistit pohledem respondentů způsoby, kterými jsou realizována preventivní opatření ze strany školy, kterou respondenti navštěvují. K tomuto cíli není konstruována hypotéza, která by tomuto cíli odpovídala. Je složitější získat od respondentů objektivní data odpovídající realitě, do této situace vstupuje totiž několik faktorů, např. kognitivní schopnosti, věk respondentů, zvláště mladší žáci na základní škole si nemusí uvědomovat to, že realizované aktivity jsou určitým způsobem preventivních opatření a tato analýza preventivních opatření škol nemusí korespondovat s realitou. Proto tento cíl je naplněn prostřednictvím dat získaných z dotazníku a ne statistickým testováním hypotézy. Získaná data z výzkumného šetření jsou komparována mezi žáky základních a studenty středních škol.

5.3. Hypotézy a předpoklady

Chráska (2016) tvrdí, že hypotéza vytváří jádro kvantitativních výzkumů. Zároveň zmiňuje, že musí vyjadřovat vztah dvou proměnných, jedná se tedy o tvrzení o rozdílech, vztazích nebo následcích. Proměnná je vlastnost či jev, který se mění, přičemž existují závislé a nezávislé proměnné. Nezávisle proměnná podmiňuje vznik závisle proměnné, ta je tedy výsledkem působení nezávislé proměnné Chráska (2016).

V diplomové práci jsou za nezávisle proměnné považovány pohlaví, stupeň školy a za závisle proměnné výskyt projevů šikany, formy projevů šikany a rozsah preventivních opatření.

V návaznosti na hlavní cíl a dílčí cíle jsou stanoveny hypotézy a předpoklady:

hlavní hypotéza H1: Mezi výskytem projevů šikany a stupněm školy existuje statisticky významná souvislost.

Tato hypotéza vychází z domněnky, která je ovšem podpořena názorem odborníka na školní šikanu Michala Koláře (www.ucitelskenoviny.cz), tvrdí, že: „*Čím je mladý člověk starší, tím je rafinovanější. Zatímco u menších dětí (za předpokladu, že známe osvědčené techniky) je poměrně jednoduché šikanu odhalit, u starších je to již mnohem náročnější a nejtěžší je to pak u dospělých*“. Tudíž se domnívám, že základní školy evidují vyšší výskyt a více zkušeností s projevy šikany než střední školy. Tato hypotéza se bude statisticky testovat, ověřovat se bude závislost mezi výskytem projevů šikany a typem školy, kterou respondenti navštěvují.

dílčí hypotézy a předpoklad:

P2: S určitými projevy šikany se setkala většina žáků základních a studentů středních škol.

Tento předpoklad jsem stanovila na základě tvrzení, že lehčí formy a počáteční stadia šikany se týkají velké části školní mládeže (Kolář, 1997). Mezi projevy šikany autoři (Kolář, Říčan, Šturma) řadí například bití, strkání, manipulace, brání a ničení věcí, nátlak.

Většinou je zde zamýšleno více jak 50 % respondentů.

H3: Hypotéza: Mezi výskytem projevů šikany a pohlavím existuje statisticky významná souvislost.

Tato hypotéza vychází z odborného textu Říčana (1995, s. 14), který uvádí že: „*oběti i agresorů nacházíme podstatně více mezi chlapci než mezi děvčaty*“. Tato hypotéza se bude statisticky testovat, ověřovat se bude závislost mezi výskytem projevů šikany a pohlavím respondentů.

H4: Hypotéza: Mezi výskytem projevů šikany, pohlavím a stupněm školy existuje statisticky významná souvislost.

Tato hypotéza je domněnka, která vychází z odborných textů a výzkumů uvedených v předchozích hypotézách. Konkrétně tedy z textu Říčana (1995): „*oběti i agresorů nacházíme podstatně více mezi chlapci než mezi děvčaty*“ a z výzkumů, které zmiňuje

Kolář (2005), které považují za nejvíce ohrožené výskytem projevů šikany základní školy.

H5: Hypotéza: Mezi formami projevů šikany a pohlavím existuje statisticky významná souvislost.

Tato hypotéza vychází z výroku, že u dívek převažuje psychická forma šikany (Kolář, 1997). Janošová (2016) přirovnává psychickou formu šikany ke vztahové, která zahrnuje pomluvy, vyčleňování odmítání, ignorování. Kolář (www.ucitelskenoviny.cz) doplňuje, že se jedná jak o psychickou šikanu přímou (nadávání, zastrašování, atd.), tak i nepřímou (neodpovídání na pozdrav, výhrušné kresby, atd.). Při ověřování této hypotézy jsem vycházela z toho, jakého pohlaví respondenti jsou a s jakými formami šikany se setkali. Tudíž, zde budu statisticky testovat a ověřovat závislost mezi pohlavím respondentů a formami šikany.

5.4. Výzkumný soubor

Výzkumného šetření se zúčastnilo 245 respondentů (viz. tab. č. 1, graf č. 1) z 2. stupně tří základních a čtyř středních škol ve Středočeském kraji ve městech Kolín, Kutná Hora a Čáslav. Respondenti byli vybráni záměrně, aby se docílilo požadovaných vlastností, tedy žáci 2. stupně základní školy a studenti střední školy.

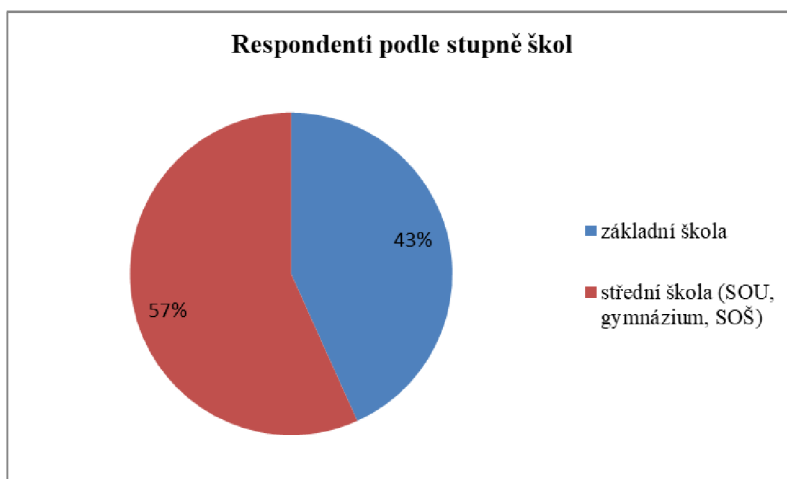
Tabulka 1 Respondenti podle stupně škol

Stupeň školy	Četnost	
	absolutní	relativní
základní škola	106	43%
střední škola (SOU, gymnázium, SOŠ)	139	57%
celkem	245	100%

Z celkového počtu respondentů tvoří 106 (43 %) žáků 2. stupně základních škol a 139 (57 %) studentů středních škol (viz. tab. č. 2, graf č. 1).

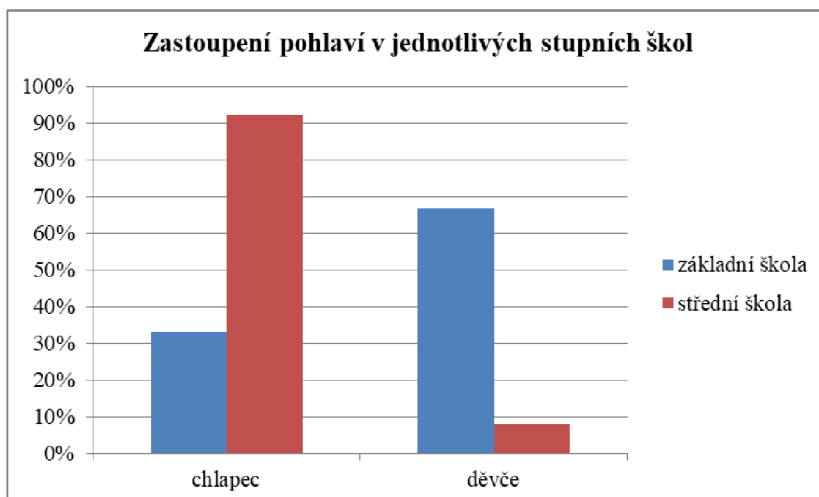
Tabulka 2 Četnosti respondentů podle pohlaví a stupně školy

Pohlaví	Četnosti podle stupně škol			
	absolutní	relativní	absolutní	relativní
	základní škola	základní škola	střední škola	střední škola
chlapec	35	33%	128	92%
děvče	71	67%	11	8%
celkem	106	100%	139	100%

Graf 1 Respondenti podle stupně školy

Ze základních škol tvořilo výzkumný soubor 33 % (35) chlapců a 67 % (71) děvčat, ze středních škol 92 % (128) chlapců a 8 % (11) děvčat (viz. tab. č. 2, graf č. 2).

Graf 2 Zastoupení pohlaví v jednotlivých stupních škol

5.5. Analýza výsledků výzkumu

Výsledky jsou analyzovány ve dvou částech. První část se soustředí na analyzování a komparování projevů šikany mezi žáky základní školy a studenty střední školy. Tuto část tvoří statistické testování hypotéz a vyhodnocování předpokladu. Druhá část se zabývá preventivními opatřeními ze strany školy pohledem žáků a studentů. Pro tuto část jsou stěžejní data vyhodnocená z dotazníkového šetření.

5.5.1. Vyhodnocení hypotéz a předpokladu

H1: Mezi výskytem projevů šikany a stupněm školy existuje statisticky významná souvislost.

Tato hypotéza se statisticky testovala pomocí statistických testů významnosti, konkrétně pomocí testu nezávislosti chí kvadrát pro kontingenční tabulku v programu Microsoft Excel. Ověřovala se zde souvislost mezi výskytem projevů šikany a stupněm školy, který respondenti navštěvují. K ověření byla stanovena nulová a alternativní hypotéza.

H10: Mezi výskytem projevů šikany a stupněm školy neexistuje statisticky významná souvislost.

H1A: Mezi výskytem projevů šikany a stupněm školy existuje statisticky významná souvislost.

Pro výpočet byla zvolena hladina významnosti 0,05. Výpočet testového kritéria vycházel z tab. č. 3).

Tabulka 3 Výskyt projevů šikany vzhledem ke stupni školy

Výskyt projevů šikany v uplynulých letech	Stupeň školy, kterou respondenti navštěvují	
	základní škola	střední škola
ano	65	106
ne	41	33
celkem	106	139

Vypočítané testové kritérium je 6,37 a stupeň volnosti 1. Testové kritérium bylo porovnáno s kritickou hodnotou ze statistických tabulek, která činí 3,841 (viz. Příloha C, tab. 8). Tato kritická hodnota odpovídala stupňům volnosti a hladině významnosti. Bylo zjištěno, že testové kritérium je větší než kritická hodnota, proto se zamítá H10 a přijímá se H1A na hladině významnosti 0,05.

Závěr k H1: Podle zjištěných údajů mezi výskytem projevů šikany a stupněm školy existuje statisticky významná souvislost.

P2: S určitými projevy šikany se setkala většina žáků základních a studentů středních škol.

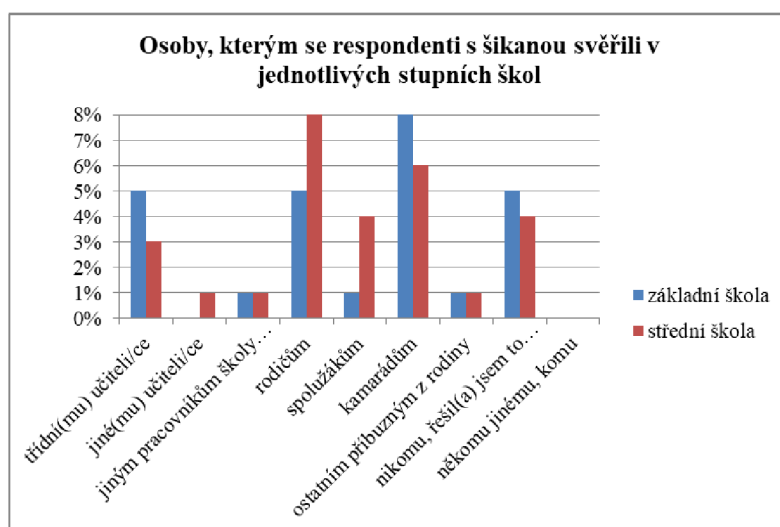
Tento předpoklad primárně zastupovala v dotazníku položka č. 6, tedy zda se respondenti v uplynulých čtyřech letech setkali s projevy šikany. A tento předpoklad doplňovaly položky č. 3, 4, 5, 8, 9, 14, 18, konkrétně zda respondenti vědí, co znamená pojem šikana, od koho nejčastěji získávají respondenti informace o šikaně, jaké konkrétní jednání si pod pojmem šikana představí, zda se stali obětí, agresorem či svědkem projevů šikany a komu se s projevy šikany svěřili (viz. Příloha A).

Tabulka 4 Četnost setkání s projevy šikany podle stupně škol

Odpovědi	Četnosti podle stupně škol				absolutní celkem	relativní celkem
	absolutní	relativní	absolutní	relativní		
	základní škola	základní škola	střední škola	střední škola		
ano	65	61%	106	76%	171	70%
ne	41	39%	33	24%	74	30%
celkem	106	100%	139	100%	245	100%

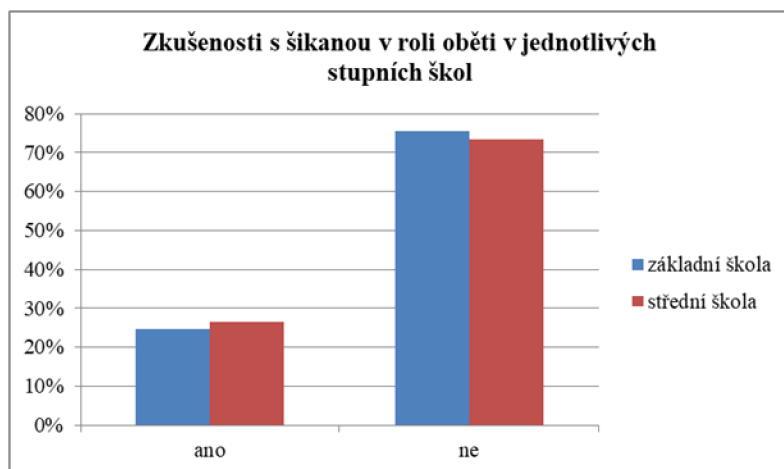
Z dat vyplývá, že s určitými projevy šikany se v uplynulých čtyřech letech z celkového počtu 245 respondentů setkala 70 % (171), přičemž 65 (61 %) respondentů ze základní školy a 106 (33 %) ze střední školy (viz. tab. č. 4, Příloha D, graf č. 17).

Nejčastěji respondenti ze základní školy odpověděli, že se s projevy šikany svěřili kamarádům, konkrétně 8 % (8) respondentů. Ze střední školy se nejvíce respondentů, tedy 6 % (9) svěřilo s projevy šikany rodičům (viz, graf č. 3, příloha D tab. č. 12).

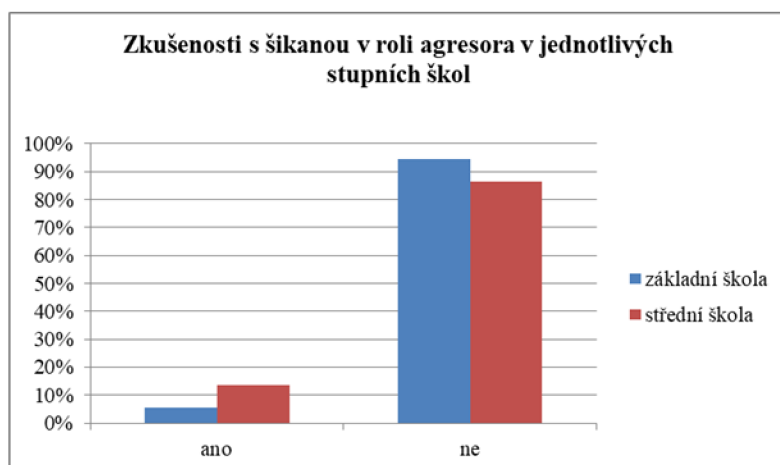
Graf 3 Osoby, kterým se respondenti s šikanou svěřili v jednotlivých stupních škol

V roli oběti se ocitlo 26 (25 %) respondentů ze základní školy, 37 (27 %) ze střední školy (viz. graf č. 4, Příloha D, tab. č. 13).

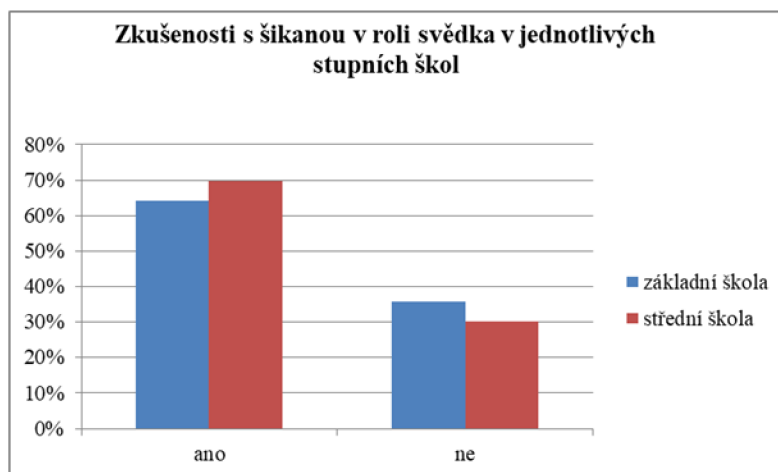
Graf 4 Zkušenosti s šikanou v roli oběti v jednotlivých stupních škol

V roli agresora 6 % (6) respondentů ze základní školy a 1 % (19) ze střední školy (viz. graf č. 5, Příloha D, tab. č. 14).

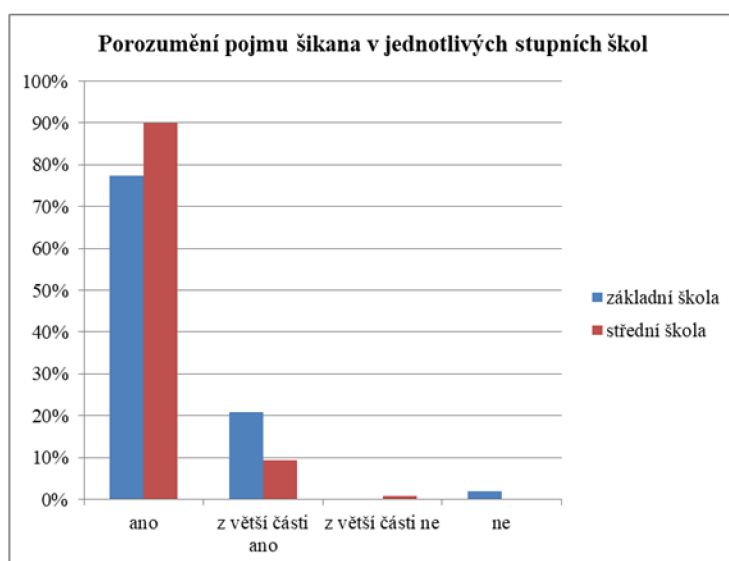
Graf 5 Zkušenosti s šikanou v roli agresora v jednotlivých stupních škol

A v roli svědka 64 % (68) respondentů ze základní školy a 70 % (97) ze střední školy (viz. graf č. 6, Příloha D, tab. č. 15). Ovšem je možné, že někteří respondenti se ocitli jak v roli agresora, oběti, tak i svědka. Tato zjištěná data neznamenaají, že respondenti zažili projevy šikany pouze v jedné z výše zmíněných rolí.

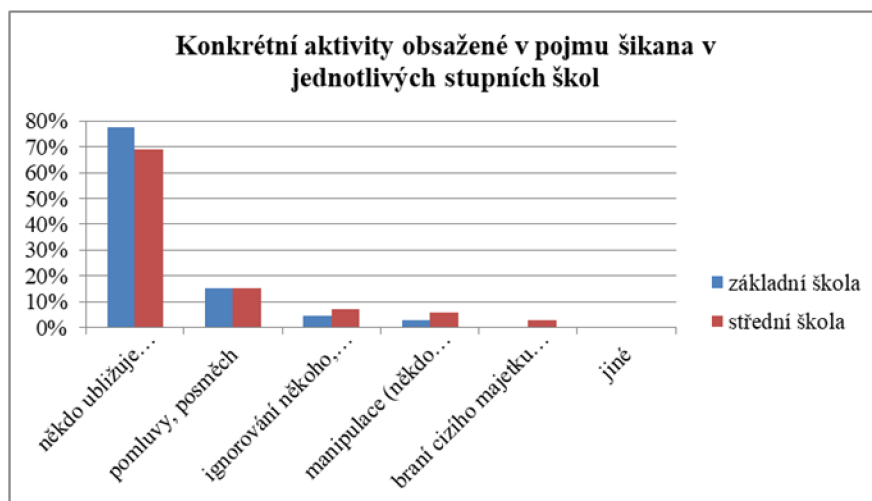

Graf 6 Zkušenosti s šikanou v roli svědka v jednotlivých stupních škol

Ze zkoumaných dat je dále patrné, že 77 % (82) respondentů ze základní školy a 90 % (125) ví, co znamená pojem šikana (viz. graf č. 7, Příloha D tab. č. 16), přičemž nejčastěji si 77 % (82) respondentů ze základní školy a 69 % (96) ze střední pod tímto pojmem představí to, že někdo někomu ubližuje, tedy převážně fyzickou šikanou. Je zajímavé, že nikdo ze základní školy a pouze 3 % (4) lidí ze střední školy za šikanu nepovažují brání cizího majetku (viz. graf č. 8, Příloha D tab. č. 17).

Graf 7 Porozumění pojmu šikana v jednotlivých stupních škol

Graf 8 Konkrétní aktivity obsažené v pojmu šikana v jednotlivých stupních škol

Závěr k P2: Na základě zjištěných dat platí předpoklad, že s určitými projevy šikany se setkala většina žáků základních a studentů středních škol.

H3: Hypotéza: Mezi výskytem projevů šikany a pohlavím existuje statisticky významná souvislost.

Tato hypotéza se statisticky testovala pomocí statistických testů významnosti, konkrétně pomocí testu nezávislosti chí kvadrát pro kontingenční tabulku v programu Microsoft Excel. Ověřovala se zde souvislost mezi výskytem projevů šikany a pohlavím respondentů. K ověření byla stanovena nulová a alternativní hypotéza.

H30: Mezi výskytem projevů šikany a pohlavím neexistuje statisticky významná souvislost.

H3A: Mezi výskytem projevů šikany a pohlavím existuje statisticky významná souvislost.

Pro výpočet byla zvolena hladina významnosti 0,05. Výpočet testového kritéria vycházel z tab. č. 5).

Tabulka 5 Výskyt šikany vzhledem k pohlaví

Výskyt projevů šikany v uplynulých 4 letech	Pohlaví	
	děvče	chlape c
ano	122	49
ne	41	33
celkem	163	82

Vypočítané testové kritérium je 5,89 a stupeň volnosti 1. Testové kritérium bylo porovnáno s kritickou hodnotou ze statistických tabulek, která činí 3,841 (viz. Příloha C, tab. 9). Bylo zjištěno, že testové kritérium je větší než kritická hodnota, proto se zamítá H30 a přijímá se H3A na hladině významnosti 0,05.

Závěr k H3: Podle zjištěných údajů mezi výskytem projevů šikany a pohlavím existuje statisticky významná souvislost.

H4: Hypotéza: Mezi výskytem projevů šikany, pohlavím a stupněm školy existuje statisticky významná souvislost.

Tato hypotéza se statisticky testovala pomocí statistických testů významnosti, konkrétně pomocí testu nezávislosti chí kvadrát pro kontingenční tabulku v programu Microsoft Excel. Ověřovala se zde souvislost mezi výskytem projevů šikany, stupněm školy a pohlavím respondentů. K ověření byla stanovena nulová a alternativní hypotéza.

H40: Mezi formami projevů šikany, pohlavím a stupněm školy neexistuje statisticky významná souvislost.

H4A: Mezi formami projevů šikany, pohlavím a stupněm školy existuje statisticky významná souvislost.

Pro výpočet byla zvolena hladina významnosti 0,05. Výpočet testového kritéria vycházel z tab. č. 6).

Tabulka 6 Výskyt projevů šikany vzhledem ke stupni školy a pohlaví

Výskyt projevů šikany v uplynulých 4 letech	Stupeň školy, kterou respondenti navštěvují a pohlaví			
	základní škola chlapec	základní škola děvče	střední škola chlapec	střední škola děvče
	ano	23	42	96
ne	12	29	32	1
celkem	35	71	128	11

Vypočítané testové kritérium je 8,06 a stupeň volnosti 3. Testové kritérium bylo porovnáno s kritickou hodnotou ze statistických tabulek, která činí 7,815 (viz. Příloha C, tab. 10). Bylo zjištěno, že testové kritérium je větší než kritická hodnota, proto se zamítá H40 a přijímá se H4A na hladině významnosti 0,05.

Závěr k H4: Podle zjištěných údajů mezi výskytem projevů šikany, stupněm školy a pohlavím existuje statisticky významná souvislost.

H5: Hypotéza: Mezi formami projevů šikany a pohlavím existuje statisticky významná souvislost.

Tato hypotéza se statisticky testovala pomocí statistických testů významnosti, konkrétně pomocí testu nezávislosti chí kvadrát pro kontingenční tabulku v programu Microsoft Excel. Ověřovala se zde souvislost mezi formami projevů šikany a pohlavím respondentů. K ověření byla stanovena nulová a alternativní hypotéza.

H50: Mezi formami projevů šikany a pohlavím neexistuje statisticky významná souvislost.

H5A: Mezi formami projevů šikany a pohlavím existuje statisticky významná souvislost.

Pro výpočet byla zvolena hladina významnosti 0,05. Výpočet testového kritéria vycházel z tab. č. 7).

Tabulka 7 Formy projevů šikany vzhledem k pohlaví

Formy projevů šikany	Pohlaví	
	chlapec	děvče
psychickými (ignorování, vyčleňování z kolektivu, pomlouvání, atd.)	84	40
fyzickými (bití, kopání, postrkování, atd.)	38	9
celkem	122	49

Vypočítané testové kritérium je 2,86 a stupeň volnosti 1. Testové kritérium bylo porovnáno s kritickou hodnotou ze statistických tabulek, která činí 3,841 (viz. Příloha C, tab. 11). Bylo zjištěno, že testové kritérium je menší než kritická hodnota, proto se zamítá H5A a přijímá se H50 na hladině významnosti 0,05.

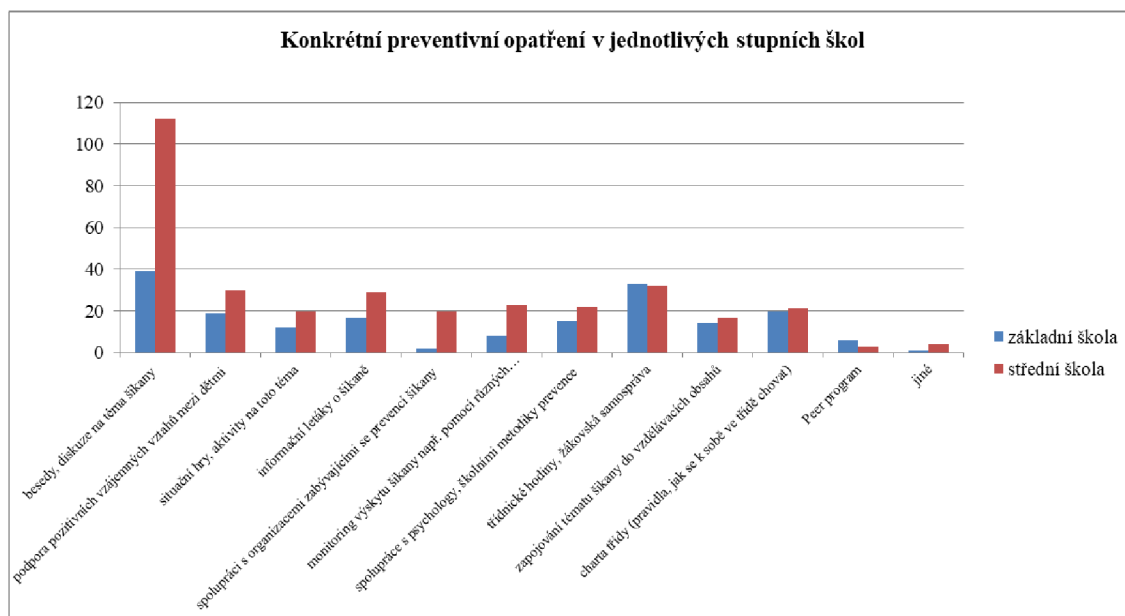
Závěr k H5: Podle zjištěných údajů mezi formami projevů šikany a pohlavím neexistuje statisticky významná souvislost.

5.5.2. Preventivní opatření ze strany školy

Tato kapitola pojednává o preventivních opatřeních proti šikaně ze strany školy a zároveň naplňuje druhou část cíle diplomové práce o zjištění preventivních opatření ze strany školy. Data pro tento cíl v dotazníkovém šetření jsou analyzována z položek č. 19, 20, 21, 22, 23 a 24, 25. Tyto položky se dotazují na primární opatření, s kterými se respondenti v uplynulých čtyřech letech na škole, kterou navštěvují, setkali, zda jsou tato opatření v prevenci proti šikaně dostačující, jak často se s preventivními opatřeními ve škole setkali. Dále se položky dotazují na to, kdo na škole prevenci zajišťuje, zda jsou pro respondenty preventivní opatření realizovaná školou přínosná, zda by na základě těchto preventivních opatření dokázali pomoci sobě či někomu jinému v případě, kdyby se setkali s projevy šikany a komu by se svěřili, kdyby se setkali s projevy šikany.

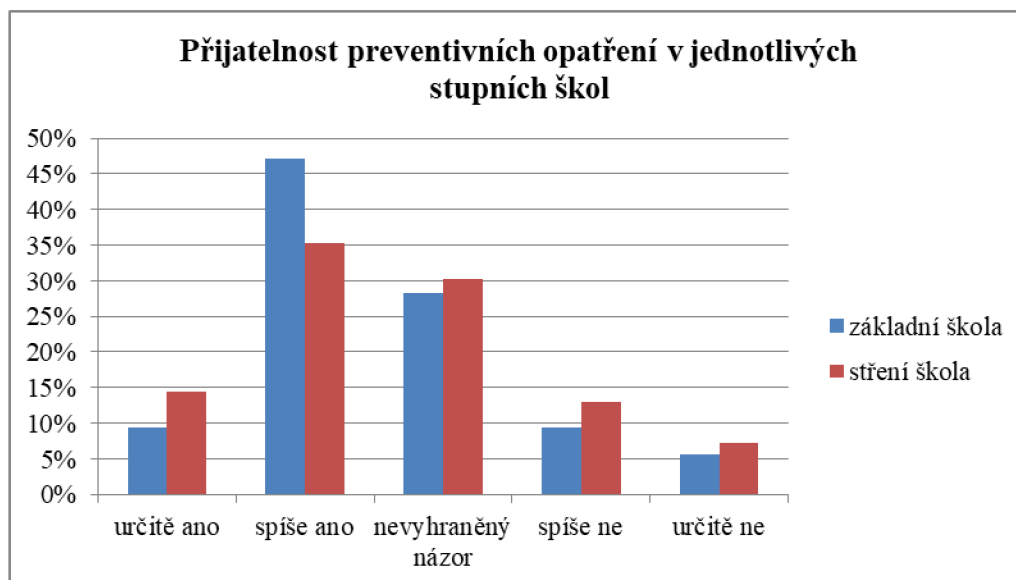
Z dotazníkového šetření je zřejmé, že nejvíce žáků ze základní školy (39) se setkalo s preventivními opatřeními ve formě besed a diskuzí na téma šikany, v 33 případech se žáci základní školy setkali s třídnickými hodinami, žákovskou samosprávou. Žáci ze základní školy navíc uvedli sledování dokumentů na téma šikany. Pouze 19 žáků ze 106 ze základní školy označilo za realizovaný způsob prevence podporu pozitivních vzájemných vztahů. Nejméně žáků, konkrétně 2, vybrali možnost spolupráce s organizacemi zabývajícími se prevencí šikany a 8 žáků zvolilo monitoring výskytu šikany.

V případě studentů střední školy výsledky vyšly stejně, 112 studentů se nejčastěji setkalo také s besedami či diskuzemi a 32 studentů s třídnickými hodinami. Studenti ze střední školy navíc uvedli jako realizovaný způsob prevence umístění kamery v prostoru školy (viz. graf. č. 9, pro upřesnění Příloha D, tab. č. 18).

Graf 9 Konkrétní preventivní opatření v jednotlivých stupních škol

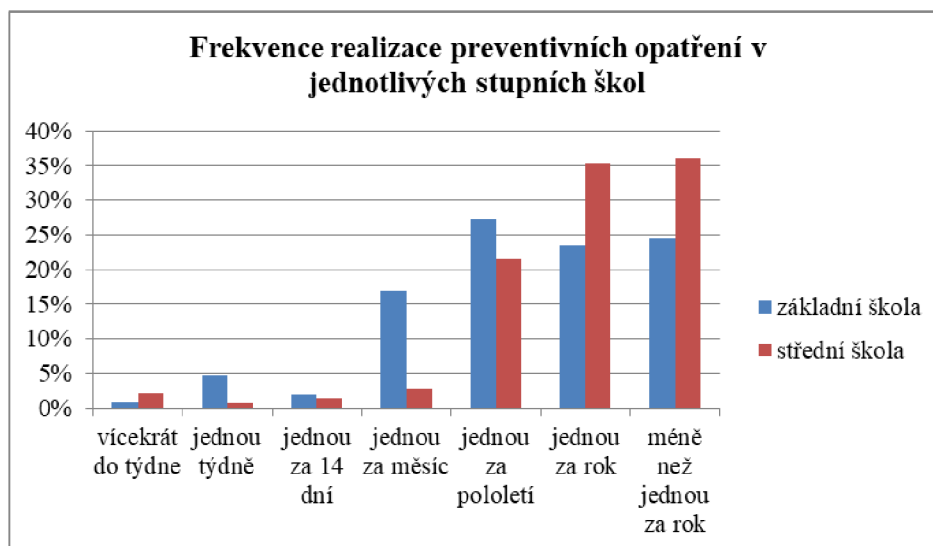
V návaznosti na předchozí otázku o způsobech preventivních opatření, respondenti odpovídali na to, zda si myslí, že jsou tato preventivní opatření dostačující proti šikaně. V případě základní školy skoro polovina, 47 % (50), žáků uvedla spíše ano, 9 % (10) určitě ano a 9 % (10) spíše ne. Nejvíce studentů ze střední školy, 35 % (49), také zvolilo možnost spíše ano, 14 % (20) určitě ano a nižší počet studentů, 13 % (18), spíše ne (viz. graf č. 10, Příloha D tab. č. 19)

Graf 10 Přijatelnost preventivních opatření v jednotlivých stupních škol

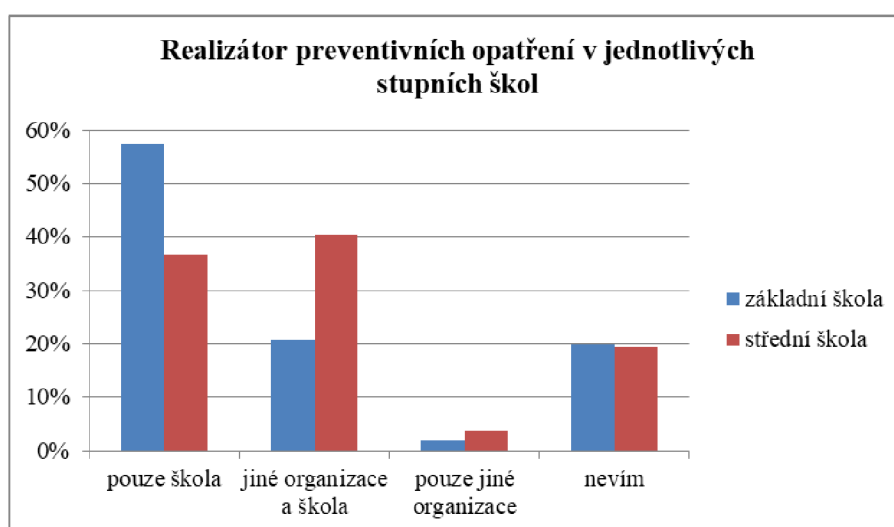
Na otázku, jak často se s preventivními opatřeními respondenti setkali, 27 % (29) žáků ze základní školy odpovědělo jednou za pololetí a 24 % (25) respondentů jednou

za rok. Naopak ze střední školy se 35 % (49) respondentů s preventivními opatřeními setkalo jednou za pololetí a 22 % (30) jednou za pololetí. Druhá nejčastější odpověď v případě základní školy u 2 % (26) respondentů je méně než jednou za rok a v případě střední školy 36 % (50), což je nejčastější odpověď (viz. graf č. 11, příloha D, tab. č. 20).

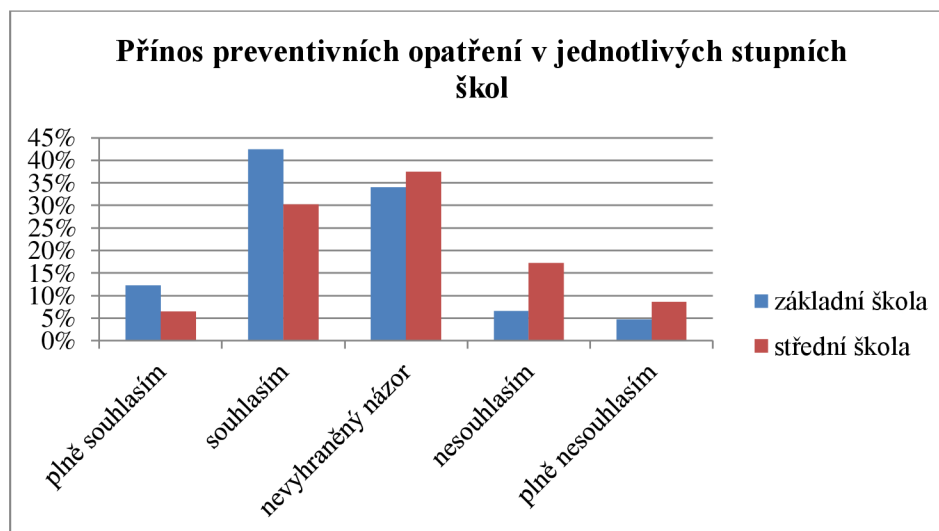
Graf 11 Frekvence realizace preventivních opatření v jednotlivých stupních škol

V otázce dotazující se na to, kdo na škole realizuje preventivní opatření, odpovědělo 58 % (61) respondentů ze základní školy, že pouze škola, naopak 40 % (56) respondentů ze střední školy odpovědělo, že kromě školy i jiné organizace (graf č. 12, příloha D, tab. č. 21).

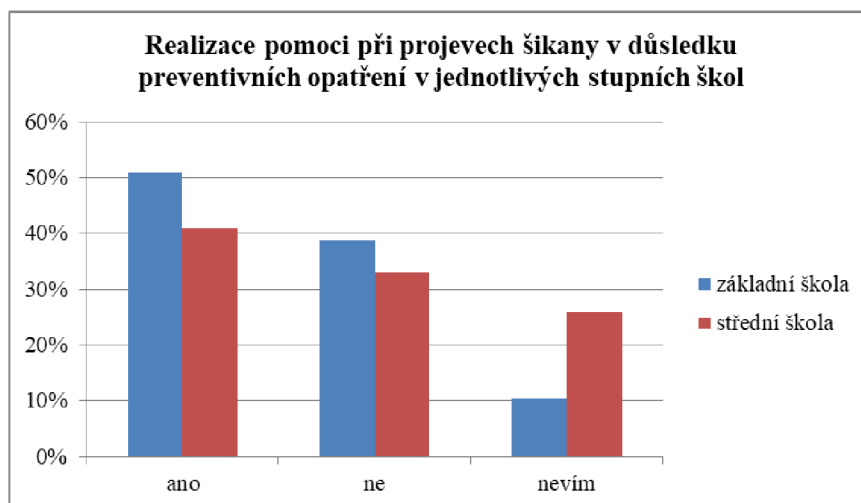
Graf 12 Realizátor preventivních opatření v jednotlivých stupních škol

Přínosná jsou preventivní opatření realizovaná školou pro 45 respondentů ze základní školy, 30 % (42) respondentů ze střední školy a naopak nejvíce respondentů ze střední školy, 37 % (52), má nevyhraněný názor. Myslím, že tato situace může být ovlivněná způsobem, jakým jsou nejčastěji preventivní opatření realizovaná, tedy besedami či diskuzemi na téma šikany. Respondenti nemusí být schopni porozumět tématu nebo je nemusí tato podoba předávání informací zajímat. (viz graf. č. 13, Příloha D tab. č. 22).

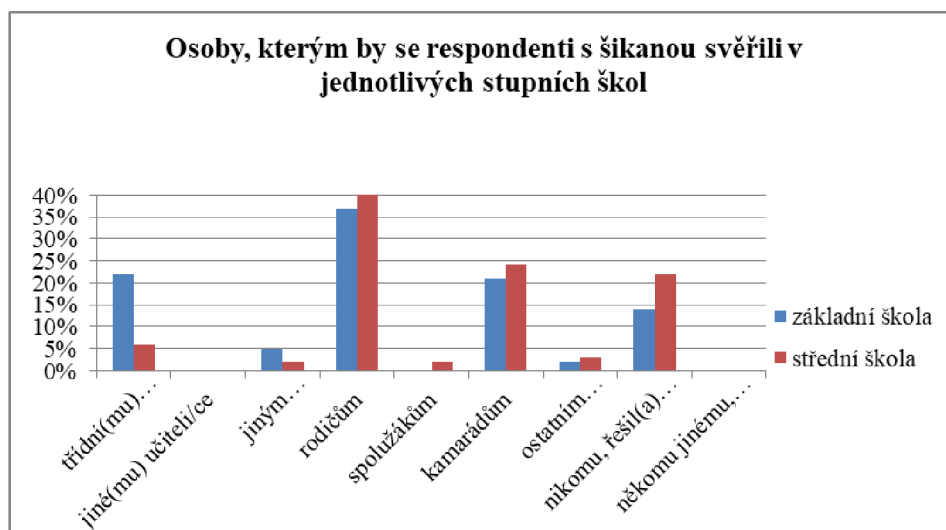
Graf 13 Přínos preventivních opatření v jednotlivých stupních škol

V další otázce, která se dotazuje na to, zda jsou respondenti schopni na základě informací prostřednictvím preventivních opatření pomoci sobě či někomu jinému v případě setkání s projevy šikany, nejvíce, tedy 5 % (54) respondentů ze základní školy odpovědělo ano, zároveň takto, tedy nejvíce, odpovědělo 33 % (46) respondentů ze střední školy (viz. graf č. 14, Příloha D tab. č. 23). Toto zjištění tedy nekoresponduje se zjištěním v předchozí otázce, kdy nejvíce respondentů ze střední školy odpovědělo, že preventivní opatření realizovaná ve škole pro ně nejsou přínosná, ovšem nějakým způsobem pro ně přínosná musela být, když jsou schopni pomoci v případě šikany (viz. graf. č. 13).

Graf 14 Realizace pomoci při projevech šikany v důsledku preventivních opatření v jednotlivých stupních škol

Na poslední položku z dotazníku, komu by se respondenti svěřili v případě šikany, nejvíce respondentů odpovědělo rodičům, z toho 37 % (39) respondentů ze základní a 40 % (56) respondentů ze střední školy. V případě respondentů ze základní školy druhá nejčastější odpověď byla třídní (mu) učitel/ce, tuto možnost volilo 22 % (23) respondentů. Ze střední školy si po rodičích 24 % (34) respondentů by si vybralo jako důvěrníky kamarády. Nejméně respondentů ze základní školy by se svěřilo jiným pracovníkům školy, 5 % (5) a ostatním příbuzným z rodiny, 2 % (2), ze střední školy by se svěřili 2 % (3 %) respondenti jiným pracovníkům školy a stejný počet respondentů by se svěřilo spolužákům. Nikdo z respondentů ze základní školy, ani ze střední by se nesvěřil jiné (mu) učitel/ce (viz. graf č. 15, Příloha D tab. č. 24).

Graf 15 Osoby, kterým by se respondenti s šikanou svěřili v jednotlivých stupních škol

5.6. Diskuze

V této části diplomové práce bych chtěla shrnout výsledky a porovnat je s jinými výzkumy či odbornými pracemi. Hlavní hypotézu, která zkoumá závislost výskytu projevů šikany na stupni školy, ještě doplňují položky z dotazníku, které se dotazovaly na pohlaví těch osob, které respondenty v plynulých čtyřech letech šikanovaly a na pohlaví těch osob, které respondenti v uplynulých čtyřech letech šikanovali a kde k šikaně došlo. Z dat vyplývá, že respondenty nejčastěji šikanovali chlapci, v 9 % na základních a v 15 % na středních školách (viz. Příloha D, graf č. 18, tab. č. 25). Přičemž na základních školách uvedlo 38 a na středních školách 48 respondentů místo šikanování přímo školní třídu (viz. Příloha D, graf č. 19, tab. č. 26). Ty osoby, které respondenti šikanovali, byly převážně chlapci, v případě základní školy tuto možnost zvolilo 3 % respondentů a v případě střední školy 8 % (Příloha D, graf č. 20, tab. č. 27). Podle těchto výsledků to tedy znamená, že chlapci se stávají častěji oběťmi a agresory a to jak na základní škole, tak i na střední. Tento úsudek může ovlivnit to, že respondentů ze základní školy je méně než ze střední školy. Prostřednictvím statistického testování hypotéz jsem zjistila, že mezi výskytem projevů šikany a stupněm školy existuje statisticky významná souvislost. Tuto hypotézu potvrzují i výzkumy provedené Kolářem (2005) na různých typech škol v různých regionech České republiky, který zjistil, že nejvíce jsou projevy šikany rozšířené na základních školách. Domnívám se tak proto, že tato šikana je méně skrytá než u starších studentů středních škol, což potvrzuje také Kolář (ucitelskenoviny.cz): „*Zatímco u menších dětí (za předpokladu, že známe osvědčené techniky) je poměrně jednoduché šikanu odhalit, u starších je to již mnohem náročnější a nejtěžší je to pak u dospělých*“. Kolář (2005) v publikaci uvádí také některé zahraniční výzkumy cílící na výskyt šikany, jejichž výsledky korespondují s potvrzenou hypotézou a poukazují na větší nárůst projevů šikany na základních než na středních školách.

Výše zmíněné výzkumy potvrzují i můj předpoklad, konkrétně to, že s určitými projevy šikany se setkala většina žáků základních a studentů středních škol. Tento předpoklad také úzce souvisí s tvrzením Koláře (2005), který šikanu označuje za epidemii a není proti ní imunní žádný typ školy. V mezinárodním výzkumu Pisa z roku 2015 uvedlo 25 % českých žáků a studentů zkušenosti s šikanou, přičemž průměr zemí OECD je 19 % (www.oecd-ilibrary.org). To, že šikanování je na českých školách

rozšířené zmiňuje i Kollerová et al. (2020), která tvrdí, že zhruba každý desátý žák byl šikanován v posledních dvou až třech měsících minimálně 2–3× měsíčně či častěji.

Podle zjištěných údajů mezi výskytem projevů šikany a pohlavím existuje statisticky významná souvislost. Tento výsledek potvrzuje Řičan (1995, s. 14), který uvádí že: „*oběti i agresorů nacházíme podstatně více mezi chlapci než mezi děvčaty*“. Toto potvrzují i výsledky z dotazníkového šetření (viz. Příloha D, graf č. 18, tab. č. 25, graf č. 20, tab. č. 27) z něhož vyplývá, že chlapci se stávají častěji oběťmi a agresory. Kollerová et al. (2020) uvádí ve výzkumu o šikaně na školách, že se oběťmi šikany častěji stávají chlapci a ti, také častěji šikanují.

Ze statistického testování hypotéz jsem zjistila, že mezi výskytem projevů šikany, stupněm školy a pohlavím existuje statisticky významná souvislost. Tuto hypotézu potvrzují již výše zmíněné výzkumy a tvrzení. Konkrétně tedy to, že oběťmi šikany se častěji stávají chlapci a ti, také častěji šikanují (Kollerová et al., 2020) a také to, že nejvíce jsou projevy šikany rozšířené na základních školách (Kolář, 2005). Tuto hypotézu doplňovaly položky z dotazníku, které se dotazovaly na to, jak často respondentům bylo v uplynulých čtyřech letech ubližováno a jak často respondenti v uplynulých čtyřech letech ubližovali. Výsledky ukázaly, že nejvíce žáků bylo šikanováno méně než jednou do měsíce, tudíž se šikanou respondenti setkali zřídka, tedy v průběhu roku, nikoli denně či v průběhu měsíce. Konkrétně takto odpovědělo 9 % (10) žáků ze základní a 10 % (14) studentů ze střední školy (viz. Příloha D, graf č. 21, tab. č. 28). Podobné výsledky ukazuje položka, která se dotazovala na to, jak často respondenti někoho šikanovali, v případě základní školy 3 % (3) respondentů odpovědělo méně než jednou do měsíce a v případě střední školy takto odpovědělo 10 % (14) respondentů (viz. Příloha D, graf č. 22, tab. č. 29).

Zjistila jsem, že mezi formami projevů šikany a pohlavím neexistuje statisticky významná souvislost. Tuto hypotézu doplňovaly položky z dotazníku, které se dotazovaly na způsoby, jakými byli respondenti šikanováni a jakými způsoby respondenti šikanovali někoho jiného. Nejčastěji byli respondenti ze základní školy šikanováni prostřednictvím pomluv, konkrétně 37 respondentů, ze střední školy prostřednictvím posměchu, odpovědělo takto 46 respondentů (viz. Příloha D, graf č. 23, tab. č. 30). Přičemž respondenti ze základní školy nejčastěji šikanovali někoho jiného ignorováním a respondenti ze střední školy posměchem (viz. Příloha D, graf č. 24, tab.

č. 31). Toto zjištění se liší od výroku Koláře (1997), že u dívek převažuje psychická forma šikany (Kolář, 1997). Rozdílný oproti mému odhadu je i výzkum Kubínové (2008), která zjistila, že chlapci ve větší míře užívají fyzickou šikanu, např. bití, kopání, rány pěstí a dívky psychické formy šikany, např. pomluvy, ponižování. Tento rozdíl může být pravděpodobně způsoben tím, že autorka se zaměřovala pouze na 2. stupeň základních školy a měla i méně respondentů.

Nejčastějším preventivním opatřením, s kterým se respondenti setkali, jsou besedy, diskuze na téma šikany a třídnické hodiny, žákovská samospráva. Kollerová et al. (2020) uvádí, že šikaně se daří lépe předcházet na školách, kde je informovanost o problému a dobrá připravenost školy šikanu řešit. Zajímavé, v některých případech i alarmující se mi jeví to, že vcelku malý počet respondentů ze základní školy označilo za realizovaný způsob prevence podporu pozitivních vzájemných vztahů, kterou považují za elementární krok k prevenci šikany. Respondenti, jak ze základní školy, tak i ze střední se s preventivními opatřeními setkali méně než jednou za rok. Toto může znamenat, že respondenti buď nezaznamenali žádná preventivní opatření proti šikaně, nebo mohou být v první ročníku a vlivem pandemie covid-19 nenavštěvují školu z důvodu distanční výuky. Zároveň respondenti, ze základní školy i střední školy jsou na základě preventivních opatření schopni pomoci sobě a ostatním spolužákům.

K těmto zjištěním je potřeba poznamenat, že data jsou pouze orientační. Vnímání preventivních opatření realizovaných školou, zvláště mladšími respondenty převážně ze základní školy, je velmi subjektivní. Pro tyto respondenty je častokrát obtížné rozpoznat to, co je preventivní opatření cílící na šikanu a také to, že toto jednání ze strany školy je preventivním opatřením. Přesnější data by poskytli metodici prevence na konkrétních školách, kteří prevenci rozumí, ovšem toto nebylo mým záměrem. Chtěla jsem pouze v hrubé podobě přiblížit to, jak preventivní opatření proti šikaně vnímají sami žáci a studenti, zda v těchto preventivních opatření shledávají určité přínosy.

Závěr

Tato diplomová práce předložila čtenářům souhrn základních poznatků o šikaně, o její prevenci a o řešení tohoto jednání. Hlavním cílem diplomové práce bylo analyzovat a komparovat projevy šikany mezi žáky základních a studenty středních škol a zjistit preventivní opatření ze strany školy proti tomuto jednání. Vedlejšími cíli bylo zjistit, zda žáci základních škol a studenti středních škol mezi sebou vnímají nějaké projevy šikany, zda výskyt projevů ovlivňuje pohlaví respondentů, poté pohlaví i stupeň školy a zda formy těchto projevů jsou odlišné z hlediska pohlaví.

Hlavní hypotéza této diplomové práce byla, že mezi výskytem projevů šikany a stupněm školy existuje statisticky významná souvislost. Další hypotézy se zabývaly souvislostí mezi výskytem šikany, pohlavím a stupněm školy a souvislostí mezi formami projevů šikany a pohlavím. Z výsledků statistického testování bylo zjištěno, že výskyt projevů šikany je podmíněn stupněm školy, kterou respondenti navštěvují. Dále výsledky ukázaly souvislost mezi výskytem projevů šikany a pohlavím. Z výzkumu také vyplynulo to, že výskyt projevů souvisí se stupněm školy a pohlavím zároveň, přičemž v tomto případě se s projevy šikany setkalo více děvčat ze základní školy a chlapců ze střední školy. Více jak polovina respondentů ze základní školy a střední školy se setkala s projevy šikany, ať v roli oběti, agresora či svědka. Větší zkušenost s touto problematikou mají respondenti ze střední školy, z toho se častěji stali oběťmi než agresory. Ovšem na základní škole i na střední škole v roli agresora a oběti převažují chlapci. Nepotvrdilo se, že by mezi formami projevů a pohlavím respondentů byla souvislost. V návaznosti na toto zjištění obecně převládají u respondentů zkušenosti s psychickou šikanou, konkrétně s posměchem, pomluvami a ponižováním, přičemž větší zkušenost měli chlapci ze střední školy.

Dalším cílem bylo zjistit preventivní opatření školy proti šikaně pohledem žáků a studentů střední školy. Nejčastějším preventivním opatřením, s kterým se respondenti setkali, byly besedy, diskuze na téma šikany a třídnické hodiny či žákovská samospráva, konkrétně jednou za rok, přičemž větší zkušenost s preventivními opatřeními měli respondenti ze střední školy. Téměř polovina respondentů z celkového počtu shledává školou realizovaná preventivní opatření za dostačující a přínosná. Z tohoto vyplývá i fakt, že většina respondentů by na základě informací získaných z preventivních opatření

dokázala pomoci sobě či někomu jinému v případě šikany. Cíle se v této diplomové práci podařilo splnit.

Pro další zkoumání by bylo zajímavé výzkum rozšířit i o kyberšikanu, která je dle mého názoru v dnešní společnosti velmi rozšířená a to zejména díky digitálním médiím, která se stala nezbytnou součástí životů lidí. Výsledky výzkumu klasické šikany a kyberšikany by se poté mohly komparovat. Přínosné by bylo více se zaměřit na preventivní opatření ze strany škol z pohledu osob, které se prevencí na škole zabývají a zároveň komparovat rozdíly v preventivních opatřeních na základní a střední škole.

Seznam citačních zdrojů

1. ANTIER, Edwige. *Agresivita dětí*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-808-2.
2. ATKINSON, Rita L. *Psychologie*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-640-3.
3. ATKINSONOVÁ, Rita L. *Psychologie*. Praha: Victoria Publishing, 1995. ISBN 80-856-0535-X.
4. BARRIO, Victoria, CARRASCO, Miguel, RODRÍGUEZ, Angel a GORDILLO, Rodolfo. *Prevención de la agresión en la infancia y la adolescencia*. International Journal of Psychology and Psychological Therapy [online]. 2009, **9**(1), 8 [cit. 2020-07-25]. Dostupné z: <https://www.ijpsy.com/volumen9/num1/224/prevencion-de-la-agresion-en-la-infancia-ES.pdf>
5. BENDL, Stanislav. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003. ISBN 80-86642-08-9.
6. BLATNÝ, Marek, HRDLIČKA, Michal, SOBOTKOVÁ, Veronika, JELÍNEK, Martin, KVĚTON, Petr a VOBOŘIL, Dalibor. *Prevalence antisociálního chování českých adolescentů z městských oblastí*. Československá psychologie časopis pro psychologickou teorii a praxi [online]. 2006, **50**(4), 100 [cit. 2020-07-20]. ISSN 0009-062X. Dostupné z: <https://kramerius.lib.cas.cz/view/uuid:e9ee0bf3-9532-4bb6-b013-9c9e6d92ac42?page=uuid:ad8b9582-0198-425f-b8f1-08e9a26fb2f7>
7. CSÉMY, Ladislav, HRACHOVINOVÁ, Tamara, ČÁP, Ladislav, a STAROSTOVÁ Olga. *Agresivní chování dospívajících: Prevalence a analýza vlivu faktorů z oblasti rodiny, vrstevnických vztahů a rodiny*. Československá psychologie [online]. 2014, **58**(3), 100 [cit. 2020-07-20]. Dostupné z: https://www.eduin.cz/wp-content/uploads/2015/01/Cs%C3%A9my-et-al_agres_CsPsychol2014.pdf
8. CSÉMY, Ladislav, STAROSTOVÁ, Olga, HRACHOVINOVÁ, Tamara, ČÁP, Petr. *Agresivní chování ve škole, jak je vnímají pedagogové*. Psychologie pro praxi. [online]. 2013, (XLVIII), 3-4 [cit. 2020-09-26]. Dostupné z: https://www.eduin.cz/wp-content/uploads/2015/01/Csemy-et-al_Agresivni-chovani_Psychol-pro-praxi-2013.pdf
9. ČERMÁK, Ivo. *Lidská agrese a její souvislosti*. Žďár nad Sázavou: Fakta, 1998, 204 s. ISBN 80-902614-1-8.

10. DOLEJŠ, Martin. *Agresivita u českých adolescentů*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016, 85 s. ISBN 978-80-244-5022-3.
11. DOLEJŠ, Martin, SKOPAL, Ondřej a SUCHÁ, Jaroslava. *Protektivní a rizikové osobnostní rysy u adolescentů*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014, 153 s. Monografie. ISBN 978-80-244-4181-8.
12. DOUBRAVA, Lukáš. Šikana: jen na pětině škol jsou učitelé vzdělávání specialisty. *Učitelské noviny* [online]. 2007, **2007**(28) [cit. 2021-02-08]. Dostupné z: <http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=546>
13. ELLIOTT, Michele, BUMBÁLEK, Jiří. *Jak ochránit své dítě: násilí a pornografie na obrazovce*. Praha: Portál, 1995, 173 s. ISBN 80-7178-034-0.
14. ERB, Helmut a STACH, Jiří. *Násilí ve škole a jak mu čelit*. Praha: Amulet, 2000. ISBN 80-86299-22-8.
15. FISCHER, Slavomil, ŠKODA, Jiří. *Sociální patologie: analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Praha: Grada, 2009, 218 s. Psyché. ISBN 978-80-247-2781-3.
16. FROMM, Erich. *Anatomie lidské destruktivity: můžeme ovlivnit její podstatu a následky?*. Přeložil Bedřich PLACÁK. Praha: Aurora, 2007, 514 s. ISBN 978-80-7299-089-4.
17. HAWKINS, Lynn, PEPLER, Debra a CRAIG Wendy. *Naturalistic observations of peer interventions in bullying*. *Social development* [online]. 2001, **10**(4), 16 [cit. 2020-09-26]. Dostupné z: <https://www.maccura.ca/download%20docs/Papers%20for%20Site/Interventions/Hawkins%20et%20al.,%202001.pdf>
18. CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. 2., aktualizované vydání. Praha: Grada, 2016. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-5326-3.
19. JANOŠOVÁ, Pavlína. *Šikana a vyčleňování žáků na základní škole*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2011. ISBN 978-80-7372-779-6.
20. JANOŠOVÁ, Pavlína, KOLLEROVÁ, Lenka, ZÁBRODSKÁ, Kateřina, KRESSA, Jiří a DĚDOVÁ, Mária. *Psychologie školní šikany*. Praha: Grada, 2016. ISBN 978-80-247-2992-3.
21. KOLÁŘ, Michal. *Bolest šikanování*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-014-3.

22. KOLÁŘ, Michal. *Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny, diagnostika a praktická pomoc*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-123-1.
23. KOLLEROVÁ, Lenka, POSPÍŠILOVÁ, Anna a JANOŠOVÁ, Pavlína. *Šikanování na školách* [online]. [Praha]: Středisko společných činností AV ČR, 2020 [cit. 2021-03-25]. Věda kolem nás. ISBN 978-80-270-9005-1.
24. KOPECKÝ, Kamil. *Výzkum rizikového chování českých dětí v prostředí internetu 2013* [online]. Centrum prevence rizikové virtuální komunikace Univerzity Palackého v Olomouci, 2013 [cit. 2020-10-30]. Dostupné z: <https://www.e-bezpeci.cz/index.php/pohledem-vedy/700-s-kybersikanou-ma-zkusenost-vice-jak-51-procent-deti>
25. KUBÍNOVÁ, Iva. *Šikana a její souvislosti* [online]. České Budějovice, 2008 [cit. 2021-03-25]. Dostupné z: https://theses.cz/id/z4x2dv/downloadPraceContent_adipIdno_11112. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích.
26. KUNCZIK, Michael. *Základy masové komunikace*. Praha: Karolinum, 1995. ISBN 80-718-4134-X.
27. MADARASOVÁ GECKOVÁ, Andrea, DANKULINCOVÁ, Zuzana, SIGMUNDOVÁ, Dagmar a KALMAN, Michal. *Mezinárodní zpráva o zdraví a životním stylu dětí a školáků: na základě výzkumu Health Behaviour in School – aged Children realizované v roce 2014* [online]. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016 [cit. 2020-07-23]. ISBN 978-80-971997-2-2. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/sites/default/files/1713157-nar-zprava-v4-2014.pdf>
28. MARKOVÁ, Marie. *Vliv sociálních faktorů na problémové chování*. *Pediatric pro praxi* [online]. 2008, 9(3), 2 [cit. 2020-07-20]. Dostupné z: file:///C:/Users/KLRKA~1/AppData/Local/Temp/Solen_ped-200803-0011.pdf
29. MARTIN, Michael, WALTMAN GREWOOD, Cynthie. *Jak řešit problémy dětí se školou: lexikon pro rodiče*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-125-8.
30. MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 2., aktualizované a rozšířené vydání. Praha: Grada, 2015, 190 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-5309-6
31. MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada, 2009, 152 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-2310-5.
32. MATĚJČEK, Zdeněk, DYTRYCH, Zdeněk. *Jak a proč nás trápí děti*. Praha: Grada, 1997. ISBN 807169-587-4.

33. MATĚJČEK, Zdeněk. *Rodiče a děti*. 3. upravené vydání. Praha: Vyšehrad, 2017. ISBN 978-80-7429-797-7.
34. MATĚJČEK, Zdeněk. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. ISBN 80-04-25236-2.
35. *Metodický pokyn k řešení šikany ve školách Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. Praha, 2016 [cit. 2020-09-13]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/file/38988/>
36. PÁNA, Lubomír a SOMR, Miroslav. *Metodologie a metody výzkumu*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2007. ISBN 978-80-86708-52-2.
37. PISA 2015 Results (Volume III): Students' Well-Being: Bullying. *OECD* [online]. [cit. 2021-03-25]. Dostupné z: https://read.oecd-ilibrary.org/education/pisa-2015-results-volume-iii/bullying_9789264273856-12-en#page14
38. *Program Škola podporující zdraví*. [online]. [cit. 2020-10-16]. Dostupné z: <http://www.szu.cz/program-skola-podporujici-zdravi>
39. *Přehled institucí poskytujících metodickou pomoc a poradenství v oblasti šikany* [online]. [cit. 2020-10-21]. Dostupné z: https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:fi6WqBS2AikJ:https://www.msmt.cz/file/37276_1_1/+&cd=1&hl=cs&ct=clnk&gl=cz&client=firefox-b-d
40. *Příloha č. 6 Školní šikana, Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže*. [online]. Praha, 2010 [cit. 2020-10-15]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/metodicke-dokumenty-doporuceni-a-pokyny>
41. RABOCH, Jiří, PAVLOVSKÝ, Pavel. *Psychiatrie*. Praha: Karolinum, 2012, 466 s. ISBN 978-80-246-1985-9.
42. ŘÍČAN, Pavel, JANOŠOVÁ, Pavlína. *Jak na šikamu*. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2991-6.
43. ŘÍČAN, Pavel. *Agresivita a šikana mezi dětmi: jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-049-9.
44. SLAMĚNÍK, Ivan, VÝROST, Jozef. *Aplikovaná sociální psychologie II*. Praha: Grada, 2001, 260 s. Psyché. ISBN 80-247-0042-5.

45. SUCHÝ, Adam. *Mediální zlo - mýty a realita: souvislost mezi sledováním televize a agresivitou u dětí*. V Praze: Triton, 2007. ISBN 978-80-7254-926-9.
46. VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 3. rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2004, 870 s. ISBN 80-7178-802-3.
47. VANÍČKOVÁ, Eva, FAIERAJZLOVÁ, Věra, NEJEDLÁ, Marie a VOTAVOVÁ, Jana. *Škola přátelská dětem: Stručný průvodce manuálem UNICEF pohledem nejlepšího zájmu dětí* [online]. 1. Praha: UK v Praze – 3. LF, 2012 [cit. 2020-10-16]. ISBN 978-80-260-2883-3. Dostupné z: https://www.vlada.cz/assets/ppov/zmocnenec-vlady-pro-lidska-prava/aktuality/RL_2012_SKOLA-imprbezorezek.pdf
48. VANÍČKOVÁ, Eva, CHUDOMELOVÁ, Lenka, POHOŘELÁ, Jindra a BRANDEJSOVÁ, Jana. *Metodika prevence násilí, online násilí a šikany ve školách*. Praha: [Fakultní nemocnice v Motole], 2016. ISBN 978-80-87347-30-0.
49. VAŠUTOVÁ, Maria. *Proměny šikany ve světě nových médií*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2010, 225 s. ISBN 978-80-7368-858-5.
50. VAŠUTOVÁ, Maria. *Děti se specifickými vývojovými poruchami učení a chování a násilí ve školním prostředí*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2008. ISBN 978-80-7368-525-6.
51. VÝROST, Jozef, SLAMĚNÍK, Ivan. *Sociální psychologie*. 2. přeprac. a rozš. vyd. Praha: Grada, 2008, 404 s. Psyché. ISBN 978-80-247-1428-8.
52. *Zákon č. 40/2009 Sb.* [online]. 2009 [cit. 2020-09-14]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40#cast1>
53. *Zákon č. 200/1990 Sb.* [online]. 1990 [cit. 2020-09-14]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1990-200>
54. *Zákon č. 218/2003 Sb.* [online]. 2003 [cit. 2020-09-17]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2003-218>
55. *Zákon č. 561/2004 Sb.* [online]. 2004 [cit. 2020-09-17]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561>

Seznam tabulek

Tabulka 1 Respondenti podle stupně škol	59
Tabulka 2 Četnosti respondentů podle pohlaví a stupně školy	59
Tabulka 3 Výskyt projevů šikany vzhledem ke stupni školy	61
Tabulka 4 Četnost setkání s projevy šikany podle stupně škol	62
Tabulka 5 Výskyt šikany vzhledem k pohlaví	65
Tabulka 6 Výskyt projevů šikany vzhledem ke stupni školy a pohlaví	66
Tabulka 7 Formy projevů šikany vzhledem k pohlaví	67
Tabulka 8 H1: Mezi výskytem projevů šikany a stupněm školy existuje statisticky významná souvislost.	99
Tabulka 9 H3: Mezi výskytem projevů šikany a pohlavím existuje statisticky významná souvislost.	99
Tabulka 10 H4: Mezi výskytem projevů šikany, stupněm školy a pohlavím existuje statisticky významná souvislost.	99
Tabulka 11 H5: Mezi formami projevů šikany a pohlavím existuje statisticky významná souvislost.	99
Tabulka 12 Osoby, kterým se respondenti s šikanou svěřili v jednotlivých stupních škol	100
Tabulka 13 Zkušenosti s šikanou v roli oběti v jednotlivých stupních škol	100
Tabulka 14 Zkušenosti s šikanou v roli agresora v jednotlivých stupních škol	101
Tabulka 15 Zkušenosti s šikanou v roli svědka v jednotlivých stupních škol	101
Tabulka 16 Porozumění pojmu šikana v jednotlivých stupních škol	101
Tabulka 17 Konkrétní aktivity obsažené v pojmu šikana v jednotlivých stupních škol	101
Tabulka 18 Konkrétní preventivní opatření v jednotlivých stupních škol.....	102
Tabulka 19 Přijatelnost preventivní opatření v jednotlivých stupních škol.....	102
Tabulka 20 Frekvence realizace preventivních opatření v jednotlivých stupních škol	103
Tabulka 21 Realizátor preventivních opatření v jednotlivých stupních škol.....	103
Tabulka 22 Přínos preventivních opatření v jednotlivých stupních škol	103
Tabulka 23 Realizace pomoci při projevech šikany v důsledku preventivních opatření v jednotlivých stupních škol	103
Tabulka 24 Osoby, kterým by se respondenti s šikanou svěřili v jednotlivých stupních škol	104

Tabulka 25 Zastoupení pohlaví jako agresorů v jednotlivých stupních škol.....	104
Tabulka 26 Prostor, kde se respondenti s šikanou setkali v jednotlivých stupních škol	105
Tabulka 27 Zastoupení pohlaví jako obětí v jednotlivých stupních škol.....	106
Tabulka 28 Frekvence projevů šikany, s kterými se respondenti setkali v jednotlivých stupních škol	107
Tabulka 29 Frekvence projevů šikany u respondentů v roli agresora v jednotlivých stupních škol	107
Tabulka 30 Formy projevů šikany, s kterými se respondenti setkali v jednotlivých stupních škol	108
Tabulka 31 Formy projevů šikany u respondentů v roli agresora v jednotlivých stupních škol.....	109

Seznam grafů

Graf 1 Respondenti podle stupně školy	60
Graf 2 Zastoupení pohlaví v jednotlivých stupních škol	60
Graf 3 Osoby, kterým se respondenti s šikanou svěřili v jednotlivých stupních škol	62
Chyba! Záložka není definována.	
Graf 4 Zkušenosti s šikanou v roli oběti v jednotlivých stupních škol	63
Graf 5 Zkušenosti s šikanou v roli agresora v jednotlivých stupních škol	63
Graf 6 Zkušenosti s šikanou v roli svědka v jednotlivých stupních škol	64
Graf 7 Porozumění pojmu šikana v jednotlivých stupních škol	64
Graf 8 Konkrétní aktivity obsažené v pojmu šikana v jednotlivých stupních škol	65
Graf 9 Konkrétní preventivní opatření v jednotlivých stupních škol	69
Graf 10 Přijatelnost preventivních opatření v jednotlivých stupních škol	69
Graf 11 Frekvence realizace preventivních opatření v jednotlivých stupních škol	70
Graf 12 Realizátor preventivních opatření v jednotlivých stupních škol	70
Graf 13 Přínos preventivních opatření v jednotlivých stupních škol	71
Graf 14 Realizace pomoci při projevech šikany v důsledku preventivních opatření v jednotlivých stupních škol	72
Graf 15 Osoby, kterým by se respondenti s šikanou svěřili v jednotlivých stupních škol	72
Graf 17 Výskyt projevů šikany v jednotlivých stupních škol	100
Graf 18 Zastoupení pohlaví jako agresorů v jednotlivých stupních škol	104
Graf 19 Prostor, kde se respondenti s šikanou setkali v jednotlivých stupních škol	105
Graf 20 Zastoupení pohlaví jako obětí v jednotlivých stupních škol	106
Graf 21 Frekvence projevů šikany, s kterými se respondenti setkali v jednotlivých stupních škol	106
Graf 22 Frekvence projevů šikany u respondentů v roli agresora v jednotlivých stupních škol	107
Graf 23 Formy projevů šikany, s kterými se respondenti setkali v jednotlivých stupních škol	108
Graf 24 Formy projevů šikany u respondentů v roli agresora v jednotlivých stupních škol	109

Seznam příloh

Příloha A: Znění dotazníku

Příloha B: Depistážní dotazník od Michala Koláře

Příloha C: Výpočet testu chí - kvadrát a tabulky k hypotézám

Příloha D: Vyhodnocení dotazníku

Dotazník: Šikana jako projev násilného chování a její prevence (z pohledu žáků a studentů základních a středních škol)

Dobrý den,

Jsem studentkou Pedagogické fakulty Univerzity Hradec Králové. Prosím o vyplnění tohoto dotazníku žáky základních a studenty středních škol. Dotazník se týká projevů šikany a její prevence ve školním prostředí. Dotazník je anonymní, proto prosím o co nejpravdivější a nejpresnější odpovědi. Získaná data budou použita pro výzkum v diplomové práci.

Děkuji za vyplnění dotazníku.

1. Pohlaví

- chlapec
- děvče

2. Jaký stupeň školy navštěvuješ?

- základní škola
- střední škola (SOU, gymnázium, SOŠ)

3. Víš, co pojem šikana znamená?

- ano
- z větší části ano
- z větší části ne
- ne

4. Co si pod pojmem šikana představíš?

- někdo ubližuje někomu (bití, strkání, kopání, atd.)
- pomluvy, posměch
- ignorování někoho, sociální vyloučení
- manipulace (někdo někoho chce ovládat)
- brání cizího majetku (krádež, ničení, atd.)
- jiné _____

5. Od koho nejčastěji získáváš informace o šikaně?

- třídní(ho) učitele(ky)
- jiné(ho) učitele(ky)

- jiných pracovníků školy (školní metodik prevence, školní psycholog, výchovný poradce)
- rodičů
- jiných členů z rodiny
- z médií (televize, internet, tisk)

6. Setkal jsi se v uplynulých 4 letech s jakýmikoli projevy šikanování? (jako svědek, oběť či agresor)?

- ano
- ne

7. S jakými projevy šikany jsi se v uplynulých 4 letech nejčastěji setkal (a) (jako svědek, oběť či agresor)?

- psychickými (ignorování, vyčleňování z kolektivu, pomlouvání, atd.)
- fyzickými (bití, kopání, postrkování, atd.)
- žádnými

8. Ublížoval v uplynulých 4 letech někdo ze školy či třídy tobě?

- ano
- ne

9. Komu jsi se s ubližováním svěřil(a)?

- třídní(mu) učiteli/ce
- jiné(mu) učiteli/ce
- jiným pracovníkům školy (školní metodik prevence, školní psycholog, výchovný poradce)
- rodičům
- spolužákům
- kamarádům
- ostatním příbuzným z rodiny
- nikomu, řešil(a) jsem to sama(sám)
- nebyl(a) jsem šikanován(a)
- někomu jinému, komu _____

10. Ti, kdo ti v uplynulých 4 letech ubližovali(y) jsou převážně:

- chlapci
- děvčata
- chlapci i děvčata

- nikdo mi neubližoval

11. Zamysli se a napiš, jak často ti bylo ubližováno v uplynulých 4 letech:

- téměř každý den
- téměř každý týden
- asi jednou do měsíce
- méně než jednou do měsíce (např. jednou do roka)
- nikdy

12. Jakým způsobem tobě ubližovali v uplynulých 4 letech? (vyber jednu nebo více odpovědí)

- ignorování
- posměch
- pomluvy
- příkazy
- vyhrožování
- ničení či brání tvého majetku
- ponižování
- nadávky
- bití
- fackování
- kopání
- rány pěstí
- postrkování
- jinak -jak _____
- neubližovali

13. Kde ti nejčastěji v uplynulých 4 letech ubližovali? (vyber jednu nebo více odpovědí)

- ve třídě
- na chodbě
- v šatně
- na záchodě
- v jídelně
- v družině

- cestou do školy nebo ze školy
- v tělocvičně
- na hřišti
- pokud jinde, tak kde_____
- neubližovali

14. Ublížíval(a) jsi v uplynulých 4 letech tvému spolužákovi ze školy či třídy?

- ano
- ne

15. Ti, komu jsi v uplynulých 4 letech ubližoval (a) jsou převážně:

- chlapci
- děvčata
- chlapci i děvčata
- nikomu jsem neubližoval(a)

16. Zamysli se a napiš, jak často jsi někomu v uplynulých 4 letech ubližoval(a)?

- téměř každý den
- téměř každý týden
- asi jednou do měsíce
- nikdy

17. Jakým způsobem ty jsi v uplynulých 4 letech ubližoval (a) svým spolužákům? (vyber jednu nebo více odpovědí)

- ignorování
- posměch
- pomluvy
- příkazy
- vyhrožování
- ničení či brání tvého majetku
- ponižování
- nadávky
- bití
- fackování
- kopání

- rány pěstí
- postrkování
- jinak –jak _____
- neubližoval(a) jsem

18. Byl (a) jsi v uplynulých 4 letech svědkem toho, že je ubližováno tvému spolužákovi jinými spolužáky ze školy či třídy?

- ano
- ne

19. S jakými primárními preventivními opatřeními jsi se v uplynulých 4 letech setkal (a)? (vyber jednu nebo více odpovědí)

- besedy, diskuze na téma šikany
- podpora pozitivních vzájemných vztahů mezi dětmi (např. tolerance, kooperace, solidarita, přátelství)
- situační hry, aktivity na toto téma
- informační letáky o šikaně
- spolupráci s organizacemi zabývajícími se prevencí šikany
- monitoring výskytu šikany např. pomocí různých dotazníků
- spolupráce s psychology, školními metodiky prevence
- třídnické hodiny, žákovská samospráva
- zapojování tématu šikany do vzdělávacích obsahů
- charta třídy (pravidla, jak se k sobě ve třídě chovat)
- Peer program
- jiné _____

20. V návaznosti na odpovědi na minulé otázky ohledně preventivních opatření, domníváš se, že jsou tato preventivní opatření proti patologickým jevům jako je šikana dostačující?

- určitě ano
- spíše ano
- nevyhraněný názor
- spíše ne
- určitě ne

21. Jak často se setkáváš ve škole s preventivními opatřeními proti šikaně? (besedy, přednášky, atd.)

- vícekrát do týdne
- jednou týdně
- jednou za 14 dní
- jednou za měsíc
- jednou za pololetí
- jednou za rok
- méně než jednou za rok

22. Kdo zajišťuje na tvój škole prevenci šikany?

- pouze škola
- jiné organizace a škola
- pouze jiné organizace
- nevím

23. Jsou pro tebe preventivní opatření, která realizuje tvoje škola přínosná?

- plně souhlasím
- souhlasím
- nevyhraněný názor
- nesouhlasím
- plně nesouhlasím

24. Získal(a) jsi díky opatřením primární prevence realizovaných tvojí školou takové informace, abys byl(a) schopen(na) pomoci sobě, popř. kamarádovi v případě výskytu projevů šikany?

- ano
- ne
- nevím

25. Pokud bys byl šikanován(á), komu by ses svěřil(a)?

- třídní(mu) učiteli/ce
- jiné(mu) učiteli/ce
- jiným pracovníkům školy (školní metodik prevence, školní psycholog, výchovný poradce)
- rodičům
- spolužáků
- kamarádům

- ostatním příbuzným z rodiny
- nikomu, řešil(a) bych to sama(sám)
- někomu jinému, komu_____

Depistážní dotazník šikanování I (pro zachycení alarmujících signálů)

Varianta A (výpovědi žáka o sobě)

1. Ublížoval ti někdo ze třídy?
2. Ublížoval ti někdo ze školy?
3. Stalo se to víckrát? Pokud ano, kolikrát?
4. Jak ti bylo ubližováno?
5. Kdy se to stalo?
6. Kde se to stalo?
7. Cítil(a) ses z toho nešťastný(á), vystrašený(á)?
8. Jsi chlapec, nebo dívka?
9. Ten, kdo ti ublížil, byl chlapec, nebo dívka?
10. Řekl jsi o tom někomu? Pokud ano, komu?

Varianta B (pohled žáka na druhé)

1. Kdo ubližuje slabším?
2. Kdo zastrašuje a ponižuje spolužáky?
3. Kdo používá násilí proti druhým?
4. Kdo zesměšňuje spolužáky?
5. Kdo nejvíc pošťuchuje?
6. Kdo se nejvíc pere?
7. Kdo se stává terčem různých vtipů a legrací?
8. Kdo má strach z nějakého spolužáka?
9. Kdo je ostatními přehlížen a odmítán?
10. Kdo je fyzicky napadán a neumí se bránit?

Příklady z celkového šetření situace:

Kdo je přátelský a kamarádský?

Kdo se zastává slabších?

Kdo dává třídu dohromady?

Kdo umí nejlépe uklidnit hádku?

Kdo je spolehlivý a zodpovědný?

Kdo je nejobětavější?

Kdo je soucitný, empatický, dokáže naslouchat? (pro studenty SŠ)

Kdo se umí ze spolužáků nejlépe prát?

Koho považuješ za nejchytřejšího?

Komu to myslí a má dobré nápady?

S kým je největší legrace?

Kdo je odvážný a nebojí se?

Kdo nejvíc žaluje?

Koho mají rádi učitelé?

Kdo se nejslušněji chová k pedagogům?

Koho bys chtěl za předsedu třídy a proč?

Depistážní dotazník šikanování 2

Úvodem k dotazníku

Za šikanování se považuje to, když jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně, ubližuje druhým. Znamená to, že ti někdo, komu se nemůžeš ubránit, dělá, co je ti nepříjemné, co tě ponižuje, nebo to prostě bolí - strká do tebe, nadává ti, schovává ti věci, bije tě. Ale může ti znepríjemňovat život i jinak, pomlouvá tě, intrikuje proti tobě, navádí spolužáky, aby s tebou nemluvili a nevšimli si tě. Šikanování se děje skrytě a

my se o něm můžeme dozvědět pozdě nebo vůbec ne. Proto potřebujeme tvoji pomoc a prosíme tě, abys vyplnil(a) anonymně (tajně) tento dotazník. Informace nám pomohou zabránit ubližování slabým a bezbranným a vytvořit bezpečnější prostředí pro všechny.

Škola

.....

Datum Třída Pohlaví/chlapec, děvče/:

Instrukce: Zakroužkuj nebo podtrhni odpověď, která je pravdivá. Nepodepisuj se!

1. Jsi rád(a) v této třídě? Ano Ne
- Oznámkuj známkou od jedničky do pětky. 1 2 3 4 5
2. Máš ve třídě dobrého kamaráda? Ano Ne
3. Jaké bylo tvoje poslední vysvědčení? - jedničky a dvojky, případně samé jedničky
- několik trojek
- několik čtyřek
- jedna i více pětěk.
4. Patříš ve vaši třídě do nějaké party? Ano Ne
5. Jakou známku jsi dostal(a) na vysvědčení z chování? - jedničku
- dvojku
- trojku
6. Byl(a) jsi svědkem toho, že je ubližováno tvému spolužákovi jinými spolužáky ze školy? Ano Ne
7. Ubližoval nebo ubližuje někdo ze třídy tobě? Ano Ne

8. Jak ti ubližují? (Stačí, když zaškrtněš, co se ti stalo, ale můžeš to popsat i vlastními slovy. Ignorování - posměch - pomluvy - ponižování - nadávky - bití - fackování - kopání - rány pěstí - Jinak

9. Zamysli se a napiš, jak často ti bylo ubližováno: - Téměř každý den
- Téměř každý týden
- Asi jednou do měsíce

10. Kde se to děje? Ve třídě - na chodbě - v šatně - na WC - v jídelně - družině - cestou do školy nebo ze školy - v tělocvičně - na hřišti - Pokud jinde, tak kde?

11. Ten, kdo ti ubližuje, je chlapec, nebo dívka?	Dívka	Chlapec
Kolik je těch, kteří ti ubližují?	1	1
	2	2
	3	3
	Více než 3	Více než 3

12. Ubližuje ti někdo ze školy?	Ano	Ne
---------------------------------	-----	----

13. Jak ti ubližují? (Stačí, když zaškrtněš to, co se ti stalo, ale můžeš to popsat i vlastními slovy.) - Ignorování - posměch - pomluvy - ponižování - nadávky - bití - fackování - rány pěstí - kopání - Jinak - jak?

14. Zamysli se a napiš, jak často ti bylo ubližováno: - Téměř každý den
- Téměř každý týden
- Asi jednou do měsíce

15. Kde se to děje? Ve třídě - na chodbě - v šatně - na WC - v jídelně - v družině - cestou do školy nebo ze školy - v tělocvičně - na hřišti - Pokud jinde, tak kde?

16. Ten, kdo ti ubližuje, je chlapec, nebo dívka?	Dívka	Chlapec
	1	1
	2	2

	3	3
	Více než 3	Více než 3
17. Řekl(a) jsi o tom někomu?	Ano	Ne
18. Pomohl ti ten, komu jsi to řekl(a)?	Ano	Ne
19. Myslíš si, že je dobrý nápad požádat o pomoc učitele?	Ano	Ne
20. Byl potrestán ten, kdo ti ubližoval?	Ano	Ne
21. Řekl(a) jsi o tom, že ti někdo ubližuje, rodičům?	Ano	Ne
22. Kdo si myslíš, že by ti nejvíce mohl pomoci a jak?		
23. Jsi sám (sama), komu ve tvrdě nebo ve škole ubližují?	Ano	Ne
4. To, že ti někdo ubližuje, není správné, a jistě myslíš na to, proč tohle trápení máš zrovna ty. Řekli ti, proč ti ubližují? Nebo co si myslíš, že je k tomu vede, aby ti ubližovali?		
25. Zkusil(a) jsi se bránit?	Ano	Ne
26. Jak si myslíš, že by měl být potrestán někdo, kdo ubližuje jinému?		
27. Ubližuje ti někdo z Jiné školy?	Ano	Ne
Jak ti ubližují?		
Kolik jich je?		
Jak často se to děje?		

Tabulka 8 H1: Mezi výskytem projevů šikany a stupněm školy existuje statisticky významná souvislost.

Výskyt projevů šikany v uplynulých 4 letech	Stupeň školy, kterou respondenti navštěvují				$\chi^2 \Sigma[(P-O)^2/O]$
	základní škola		střední škola		
	pozorovaná	očekávaná	pozorovaná	očekávaná	
ano	65	74,0	106	97,0	1,92
ne	41	32,0	33	42,0	4,44
celkem	106		139	testové kritérium	6,37
				stupeň volnosti	1
				kritická hodnota	3,841

Tabulka 9 H3: Mezi výskytem projevů šikany a pohlavím existuje statisticky významná souvislost.

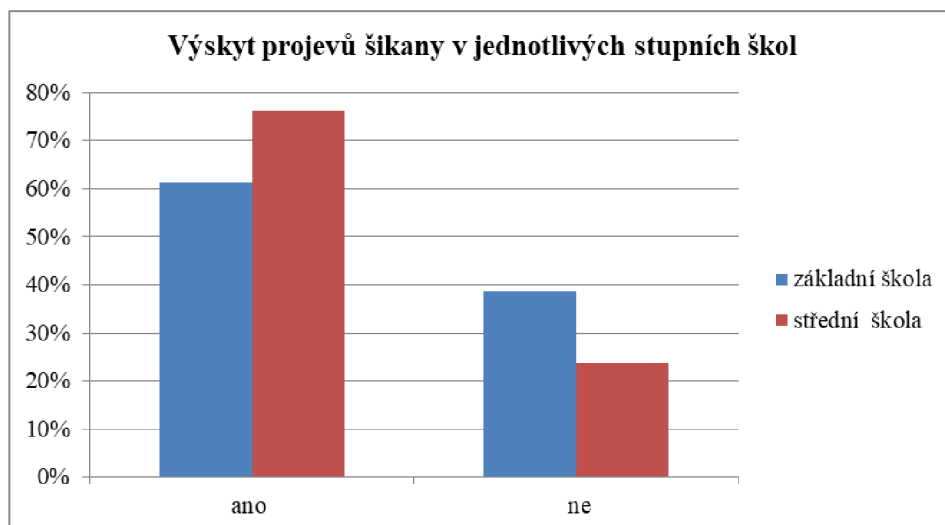
Výskyt projevů šikany v uplynulých 4 letech	Pohlaví				$\chi^2 \Sigma[(P-O)^2/O]$
	chlapec		děvče		
	pozorovaná	očekávaná	pozorovaná	očekávaná	
ano	122	113,8	49	57,2	1,78
ne	41	49,2	33	24,8	4,11
celkem	163		82	testové kritérium	5,89
				stupeň volnosti	1
				kritická hodnota	3,841

Tabulka 10 H4: Mezi výskytem projevů šikany, stupněm školy a pohlavím existuje statisticky významná souvislost.

Výskyt projevů šikany v uplynulých 4 letech	Stupeň školy, kterou respondenti navštěvují a pohlaví								$\chi^2 \Sigma[(P-O)^2/O]$
	základní škola chlapec		základní škola děvče		střední škola chlapec		střední škola děvče		
	pozorovaná	očekávaná	pozorovaná	očekávaná	pozorovaná	očekávaná	pozorovaná	očekávaná	
ano	23	24,4	42	49,6	96	89,3	10	7,7	2,43
ne	12	10,6	29	21,4	32	38,7	1	3,3	5,63
celkem	35		71		128		11	testové kritérium	8,06
								stupeň volnosti	3
								kritická hodnota	7,815

Tabulka 11 H5: Mezi formami projevů šikany a pohlavím existuje statisticky významná souvislost.

Formy projevů šikany	Pohlaví				$\chi^2 \Sigma[(P-O)^2/O]$
	chlapec		děvče		
	pozorovaná	očekávaná	pozorovaná	očekávaná	
psychickými (ignorování, vyčleňování z kolektivu, pomlouvání, atd.)	84	88,5	40	35,5	0,79
fyzickými (bití, kopání, postrkování, atd.)	38	33,5	9	13,5	2,08
celkem	122		49	testové kritérium	2,86
				stupeň volnosti	1
				kritická hodnota	3,841

Graf 16 Výskyt projevů šikany v jednotlivých stupních škol

Tabulka 12 Osoby, kterým se respondenti s šikanou svěřili v jednotlivých stupních škol

Osoby	Četnost podle stupně škol			
	absolutní	relativní	absolutní	relativní
	základní škola	základní škola	střední škola	střední škola
třídní(mu) učitel/ce	5	19%	4	3%
jiné(mu) učitel/ce	0	0%	1	1%
jiným pracovníkům školy (školní metodik prevence, školní psycholog, výchovný poradce)	1	4%	1	1%
rodičům	5	19%	11	8%
spolužákům	1	4%	5	4%
kamarádům	8	31%	9	6%
ostatním příbuzným z rodiny	1	4%	1	1%
nikomu, řešil(a) jsem to sama(sám)	5	19%	5	4%
někomu jinému, komu	0	0%	0	0%
celkem	26	100%	37	28%

Tabulka 13 Zkušenosti s šikanou v roli oběti v jednotlivých stupních škol

Odpovědi	Četnosti podle stupně škol					
	absolutní	relativní	absolutní	relativní	absolutní	relativní
	základní škola	základní škola	střední škola	střední škola	celkem	celkem
ano	26	25%	37	27%	63	26%
ne	80	75%	102	73%	182	74%
celkem	106	100%	139	100%	245	100%

Tabulka 14 Zkušenosti s šikanou v roli agresora v jednotlivých stupních škol

Odpovědi	Četnosti podle stupně škol			
	absolutní	relativní	absolutní	relativní
	základní škola	základní škola	střední škola	střední škola
ano	6	6%	19	14%
ne	100	94%	120	86%
celkem	106	100%	139	100%

Tabulka 15 Zkušenosti s šikanou v roli svědka v jednotlivých stupních škol

Odpovědi	Četnosti podle stupně škol			
	absolutní	relativní	absolutní	relativní
	základní škola	základní škola	střední škola	střední škola
ano	68	64%	97	70%
ne	38	36%	42	30%
celkem	106	100%	139	100%

Tabulka 16 Porozumění pojmu šikana v jednotlivých stupních škol

Odpovědi	Četnosti podle stupně školy			
	absolutní	relativní	absolutní	relativní
	základní škola	základní škola	střední škola	střední škola
ano	82	77%	125	90%
z větší části ano	22	21%	13	9%
z větší části ne	0	0%	1	1%
ne	2	2%	0	0%
celkem	106	100%	139	100%

Tabulka 17 Konkrétní aktivity obsažené v pojmu šikana v jednotlivých stupních škol

Odpovědi	Četnosti podle stupně školy			
	absolutní	relativní	absolutní	relativní
	základní škola	základní škola	střední škola	střední škola
někdo ubližuje někomu (bití, strkání, kopání, atd.)	82	77%	96	69%
pomluvy, posměch	16	15%	21	15%
ignorování někoho, sociální vyloučení	5	5%	10	7%
manipulace (někdo někoho chce ovládat)	3	3%	8	6%
brání cizího majetku (krádež, ničení, atd.)	0	0%	4	3%
jiné	0	0%	0	0%
celkem	106	100%	139	100%

Tabulka 18 Konkrétní preventivní opatření v jednotlivých stupních škol

Preventivní opatření	Četnosti podle stupně škol	
	absolutní	absolutní
	základní škola	střední škola
besedy, diskuze na téma šikany	39	112
podpora pozitivních vzájemných vztahů mezi	19	30
situační hry, aktivity na toto téma	12	20
informační letáky o šikaně	17	29
spolupráci s organizacemi zabývajícími se prevencí šikany	2	20
monitoring výskytu šikany např. pomocí různých dotazníků	8	23
spolupráce s psychology, školními metodiky prevence	15	22
třídnické hodiny, žákovská samospráva	33	32
zapojování tématu šikany do vzdělávacích obsahů	14	17
charta třídy (pravidla, jak se k sobě ve třídě chovat)	20	21
Peer program	6	3
jiné	1	4
sledování dokumentů o šikaně	1	kamery 4

Tabulka 19 Přijatelnost preventivní opatření v jednotlivých stupních škol

Odpovědi	Četnosti podle stupně škol			
	absolutní	relativní	absolutní	relativní
	základní škola	základní škola	střední škola	střední škola
určitě ano	10	9%	20	14%
spíše ano	50	47%	49	35%
nevyhraněný názor	30	28%	42	30%
spíše ne	10	9%	18	13%
určitě ne	6	6%	10	7%
celkem	106	100%	139	100%

Tabulka 20 Frekvence realizace preventivních opatření v jednotlivých stupních škol

Frekvence realizace preventivních opatření	Četnosti podle stupně škol			
	absolutní	relativní	absolutní	relativní
	základní škola	základní škola	střední škola	střední škola
vícekrát do týdne	1	1%	3	2%
jednou týdně	5	5%	1	1%
jednou za 14 dní	2	2%	2	1%
jednou za měsíc	18	17%	4	3%
jednou za pololetí	29	27%	30	22%
jednou za rok	25	24%	49	35%
méně než jednou za rok	26	25%	50	36%
celkem	106	100%	139	100%

Tabulka 21 Realizátor preventivních opatření v jednotlivých stupních škol

Realizátor preventivních opatření	Četnosti podle stupně škol			
	absolutní	relativní	absolutní	relativní
	základní škola	základní škola	střední škola	střední škola
pouze škola	61	58%	51	37%
jiné organizace a škola	22	21%	56	40%
pouze jiné organizace	2	2%	5	4%
nevím	21	20%	27	19%
celkem	106	100%	139	100%

Tabulka 22 Přínos preventivních opatření v jednotlivých stupních škol

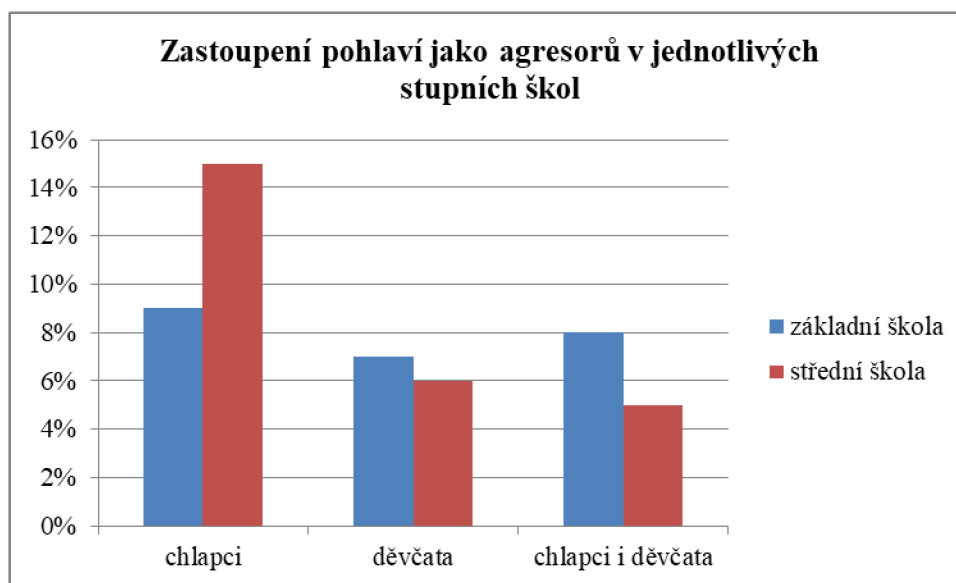
Odpovědi	Četnosti podle stupně škol			
	absolutní	relativní	absolutní	relativní
	základní škola	základní škola	střední škola	střední škola
plně souhlasím	13	12%	9	6%
souhlasím	45	42%	42	30%
nevyhraněný názor	36	34%	52	37%
nesouhlasím	7	7%	24	17%
plně nesouhlasím	5	5%	12	9%
celkem	106	100%	139	100%

Tabulka 23 Realizace pomoci při projevech šikany v důsledku preventivních opatření v jednotlivých stupních škol

Odpovědi	Četnosti podle stupně škol			
	absolutní	relativní	absolutní	relativní
	základní škola	základní škola	střední škola	střední škola
ano	54	51%	57	41%
ne	41	39%	46	33%
nevím	11	10%	36	26%
celkem	106	100%	139	100%

Tabulka 24 Osoby, kterým by se respondenti s šikanou svěřili v jednotlivých stupních škol

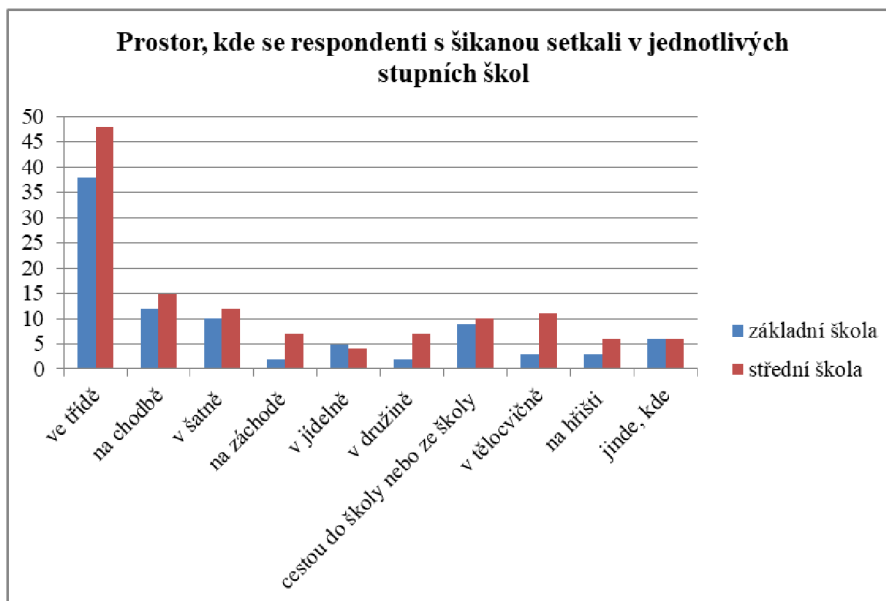
Osoby	Četnosti podle stupně škol			
	absolutní	relativní	absolutní	relativní
	základní škola	základní škola	střední škola	střední škola
trídni(mu) učiteli/ce	23	22%	9	6%
jiné(mu) učiteli/ce	0	0%	0	0%
jiným pracovníkům školy (školní metodik prevence, školní psycholog, výchovný poradce)	5	5%	3	2%
rodičům	39	37%	56	40%
spolužákům	0	0%	3	2%
kamarádům	22	21%	34	24%
ostatním příbuzným z rodiny	2	2%	4	3%
nikomu, řešil(a) bych to sama(sám)	15	14%	30	22%
někomu jinému, komu	0	0%	0	0%
celkem	106	100%	139	100%

Graf 17 Zastoupení pohlaví jako agresorů v jednotlivých stupních škol

Tabulka 25 Zastoupení pohlaví jako agresorů v jednotlivých stupních škol

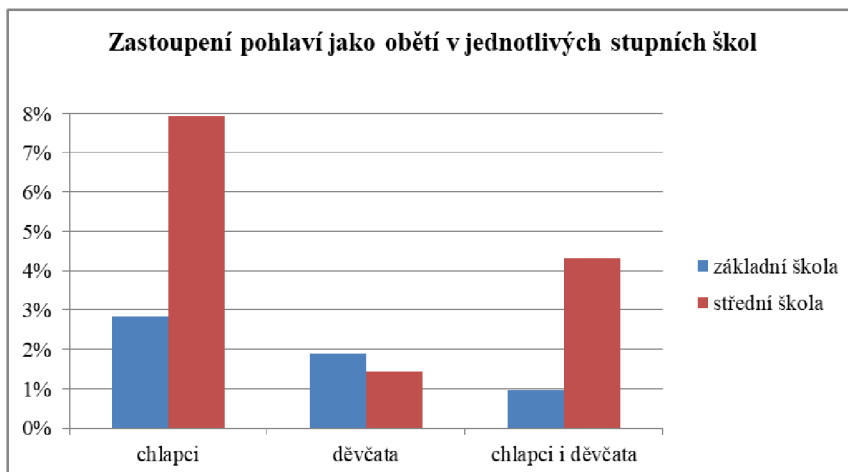
Pohlaví	Četnosti podle stupně škol			
	absolutní	relativní	absolutní	relativní
	základní škola	základní škola	střední škola	střední škola
chlapci	10	9%	21	15%
děvčata	7	7%	9	6%
chlapci i děvčata	9	8%	7	5%
celkem	26	24%	37	26%

Graf 18 Prostor, kde se respondenti s šikanou setkali v jednotlivých stupních škol

Tabulka 26 Prostor, kde se respondenti s šikanou setkali v jednotlivých stupních škol

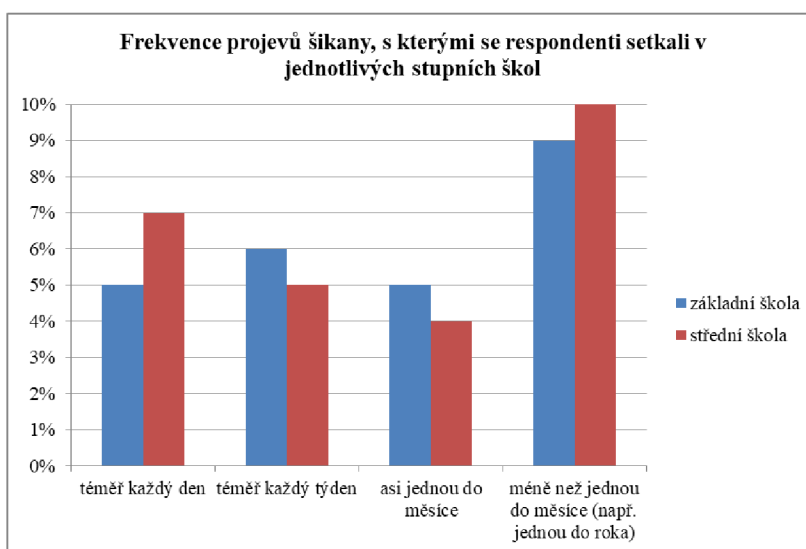
Prostor setkání s šikanou	Četnosti podle stupně škol		
	absolutní	absolutní	
	základní škola	střední škola	
ve třídě	38	48	
na chodbě	12	15	
v šatně	10	12	
na záchodě	2	7	
v jídelně	5	4	
v družině	2	7	
cestou do školy nebo ze školy	9	10	
v tělocvičně	3	11	
na hřišti	3	6	
jinde, kde	6	6	
sociální síť	2	sociální síť	4
u bývalé kamarádky	1	domov mládeže	2
na školním výletu	1		
na táboře	1		
doma	1		

Graf 19 Zastoupení pohlaví jako obětí v jednotlivých stupních škol

Tabulka 27 Zastoupení pohlaví jako obětí v jednotlivých stupních škol

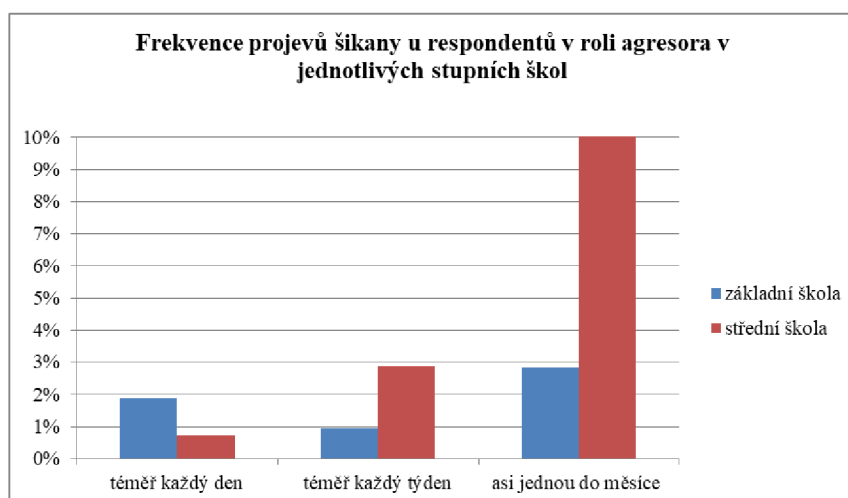
Pohlaví	Četnosti podle stupně škol			
	absolutní	relativní	absolutní	relativní
	základní škola	základní škola	střední škola	střední škola
chlapci	3	3%	11	8%
děvčata	2	2%	2	1%
chlapci i děvčata	1	1%	6	4%
celkem	6	6%	19	14%

Graf 20 Frekvence projevů šikany, s kterými se respondenti setkali v jednotlivých stupních škol

Tabulka 28 Frekvence projevů šikany, s kterými se respondenti setkali v jednotlivých stupních škol

Frekvence projevů	Četnosti podle stupně škol			
	absolutní	relativní	absolutní	relativní
	základní škola	základní škola	střední škola	střední škola
téměř každý den	5	5%	10	7%
téměř každý týden	6	6%	7	5%
asi jednou do měsíce	5	5%	6	4%
méně než jednou do měsíce (např. jednou do roka)	10	9%	14	10%
celkem	26	25%	37	26%

Graf 21 Frekvence projevů šikany u respondentů v roli agresora v jednotlivých stupních škol

Tabulka 29 Frekvence projevů šikany u respondentů v roli agresora v jednotlivých stupních škol

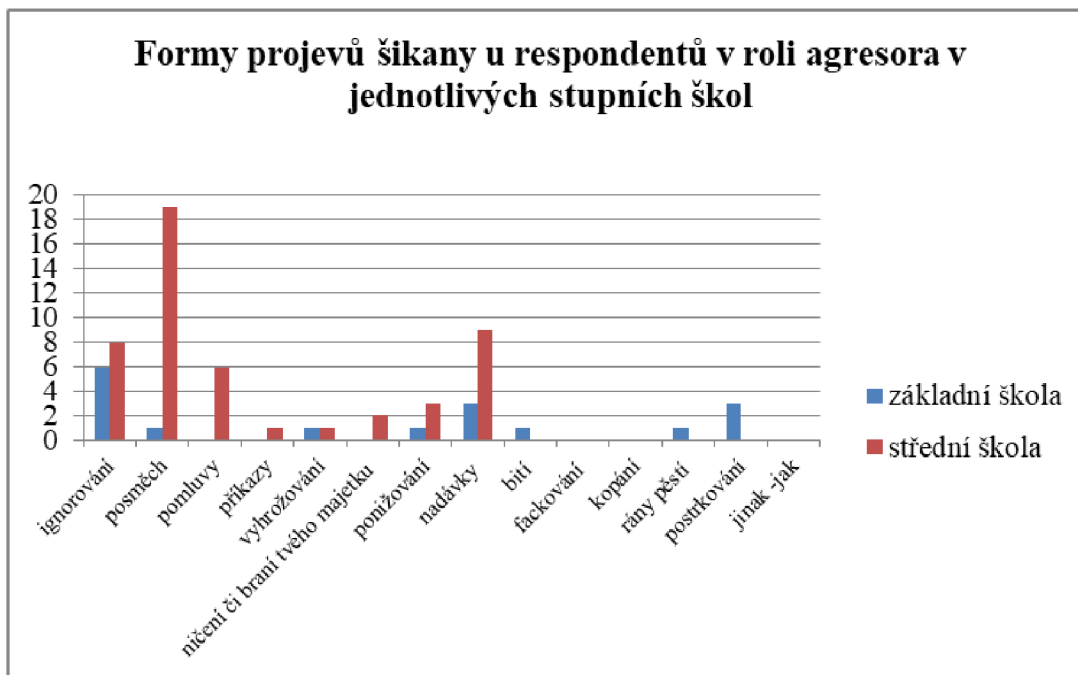
Frekvence projevů	Četnosti podle stupně škol			
	absolutní	relativní	absolutní	relativní
	základní škola	základní škola	střední škola	střední škola
téměř každý den	2	2%	1	1%
téměř každý týden	1	1%	4	3%
asi jednou do měsíce	3	3%	14	10%
celkem	6	6%	19	14%

Graf 22 Formy projevů šikany, s kterými se respondenti setkali v jednotlivých stupních škol

Tabulka 30 Formy projevů šikany, s kterými se respondenti setkali v jednotlivých stupních škol

Konkrétní projevy šikany	Četnosti podle stupně škol	
	absolutní	absolutní
	základní škola	střední škola
ignorování	12	29
posměch	31	46
pomluvy	37	37
příkazy	4	5
vyhrožování	10	20
ničení či brání tvého majetku	10	18
ponižování	26	38
nadávky	27	34
bití	8	17
fackování	5	9
kopání	5	9
rány pěstí	4	7
postrkování	11	22
jinak - jak	2	0
zrada	1	
plivání do obličeje	1	

Graf 23 Formy projevů šikany u respondentů v roli agresora v jednotlivých stupních škol

Tabulka 31 Formy projevů šikany u respondentů v roli agresora v jednotlivých stupních škol

Konkrétní projevy šikany	Četnosti podle stupně škol	
	absolutní	absolutní
	základní škola	střední škola
ignorování	6	8
posměch	1	19
pomluvy	0	6
příkazy	0	1
vyhrožování	1	1
ničení či brání tvého majetku	0	2
ponižování	1	3
nadávky	3	9
bití	1	0
fackování	0	0
kopání	0	0
rány pěstí	1	0
postrkování	3	0
jinak - jak	0	0